
Veien Tilbake

En kvalitativ
evaluering av
Wayback Trondheim

Alexander Habash Eide

Revidert utgave

Forord

Når jeg tenker tilbake på tiden det tok å fullføre denne oppgaven, dukker det opp mange mennesker. Mennesker som har vært mentalt støttende og faglig inspirerende, mennesker som har kommet med kreative innspill og ikke minst menneskene som i det hele tatt gjorde dette mulig, respondentene. Mellom natten/morgenen jeg og Fredrik Schjefstad på nach kom frem til at en evaluering av Wayback Trondheim ville være et perfekt tema for masteroppgaven, til min gode venn og studiekollega Edvard Thirud leste igjennom siste utkast før innleveringen 2 år senere. Det har vært en brokete reise med nederlag og triumfer om hverandre, men alltid engasjerende, og alltid en kilde til mental utvikling. Jeg har definitivt vokst, og ser nå frem til å ta et steg videre i livet.

I tillegg til overnevnte vil jeg takke min veileder Jon Arve Nervik, min kjæreste Kamilla, og ikke minst mine foreldre som har støttet, inspirert og motivert meg hele livet. TAKK!!

Jeg tilegner denne masteroppgaven til minne om min søster Charlotte og min morfar Einar.

Innholdsfortegnelse

Forord	2
1. Innledning	8
1.1. Bakgrunn.....	10
1.2. Hvem er de kriminelle?.....	11
1.3. Hva forårsaker kriminalitet?	12
1.4. Hvordan estimere et suksessfullt kriminalforebyggende tiltak?	13
1.5. Samfunnsøkonomisk belønning.....	14
1.6. Organisering av masteroppgaven	17
2. Debatten om rehabilitering.....	18
2.1. Norsk strafferettslig tradisjon	18
2.2. Innføring av individprevanative virkemidler.....	19
2.3. Behandlingsideologiens fall	20
2.4. "What Works?"	21
2.5. "Get tough on crime"-doktrinen og gjeninnføringen av absolutte straffemetoder	22
2.6. Allmennprevanjonens tilbaketog	23
2.7. Nyklassisismen	24
2.8. Den seneste utviklingen i favør av rehabilitering	25
3. Rehabiliteringsteori	27
3.1. Brukerperspektivet	27
3.2. Miljø-terapeutisk rehabiliteringsmetode i fellesskap	28
3.3. Tidligere evalueringer av MTRF	29
3.4. Motivasjon er viktig	30
3.5. Selvlært hjelpeløshet og ungdomsmisforståelsen	31
3.6. Kriminell subkultur og stigma	32
4. Metode og data	36
4.1. Case-studie	36
4.2. Pålitelighet, gyldighet, generaliserbarhet og transparens.....	37
4.3. Datakilder	39
4.3.1. Utvalgene.....	39
4.4. Forberedelser til datainnhenting	40
4.4.1. Intervjuguiden til hovedutvalget	41
4.4.2. Intervjuguide til tilleggsutvalget	41
4.4.3. Datainnsamlingsmetoder	42

4.5.	Oppbevaring og kontroll av innhold	43
4.6.	Ytterligere dokumenter	43
4.7.	Etiske vurderinger	43
4.7.1.	Sensitive temaer	45
4.7.2.	Unntak av anonymisering	45
5.	Hva er Wayback Trondheim?	47
5.1.	Organisasjonen WT.....	47
5.2.	Hvem er medlemmene?	47
5.2.1.	Kvinnelige medlemmer – andre problemer.....	48
5.3.	Overgangen fra fengsel til frihet.....	49
5.4.	”Commitment for a New Life”	52
5.5.	Arbeid med Bistand	52
5.6.	Sosial trening og ikke-kriminell innflytelse	54
5.6.1.	Erstatning for nettverksbygging?.....	55
5.6.2.	Kjærester	55
6.	WT’s plass i hjelpeapparatet	57
6.1.	Boligproblematikk.....	57
6.1.1.	WT avlaster NAV	58
6.2.	Hjelp til å få hjelp	59
6.3.	Avtjening av samfunnsstraff hos Wayback Trondheim	60
6.3.1.	Avstand, fra kriminalitet, nærhet til kriminelle	62
6.3.2.	Et velfungerende samarbeid.....	63
6.3.3.	Men.....	63
7.	Faddervirksomheten.....	65
7.1.	Også en belastende rolle	65
7.2.	Profesjonell veileder	66
7.3.	Hvor tilgjengelige er fadderne?	67
7.4.	”Mamma” i stedet for kompis?	68
7.5.	Utradisjonelle løsninger – ”Gategjeldsordning”	70
7.6.	Lojal mot hvem?	71
7.7.	Kvinnelige faddere	72
7.8.	Den kriminelle subkultur	73
7.9.	Ut av kriminalitet? Blir fadder!	75
8.	Likmannsprinsippet i praksis	77

8.1.	Kriminelle bragder	77
8.2.	Kjenner miljøet	79
8.3.	Hvordan bakgrunnen til de ansatte påvirker driften av WT	80
8.4.	Møte med det offentlige	81
8.4.1.	Fra stønad til stønad: Intervju med representant fra NAV	81
8.5.	Dokumentasjonsfrykt	83
8.6.	Driften i dag	84
9.	Hovedutfordringen: Rus	86
9.1.	Hvordan hindre tilbakefall til rus?	88
9.2.	Urinprøver	89
9.2.1.	Et godt tiltak?	90
9.3.	Medlemskap på vent	90
9.4.	Lovlig rus	91
9.5.	Aktiviteter og tilrettelegging av rehabiliteringsmiljø	92
9.6.	Virker denne fremgangsmåten?	93
10.	Hvordan har det gått med deltakerne?	95
10.1.	Tilbakefall med ny dom	95
10.2.	Tilbakefall til rus	95
10.3.	Arbeid, fritidsaktiviteter og ikke-kriminelle sosiale nettverk	96
10.4.	Hva sier disse resultatene oss?	96
11.	Avslutning	98
11.1.	Oppsummering av funn	98
11.2.	Til videre refleksjon	101
11.3.	Konklusjon	103
Kilder		105
Appendiks		115
Vedlegg nr. 1:	Forespørsel om intervju - tiltaksgruppen	115
Vedlegg nr. 2:	Forespørsel om intervju – NAV og Friomsorgen	118
Vedlegg nr. 3:	Intervjuguide/spørreskjema – tiltaksgruppe	120
Vedlegg nr. 4:	Intervjuguide – NAV/Friomsorgen	128
Vedlegg nr. 5:	Godkjenning av NSD	130

1. Innledning

I denne masteroppgaven skal jeg foreta en kvalitativ evaluering av den kriminalforebyggende stiftelsen *Wayback Trondheim*. 1 av totalt 4 avdelinger med utspring fra stiftelsen *Wayback, Stiftelsen Livet etter Soning*, opprettet i første omgang som stiftelsen ”Livet etter Soning” (*LES*) i 2000 av innsatte i Oslo fengsel. Stiftelsen ble til etter inspirasjon av svenske *KRIS* (Kriminellas revansch i samhället). Og er i likhet med *KRIS* basert på tanken om at tidligere kriminelle er de best egnede til å hjelpe andre kriminelle tilbake til et lovlydig liv. I 1999 fikk *KRIS* prisen ”Verdens beste kriminalforebyggende tiltak” av *The International Society of Crime Prevention Practitioners*.¹ Og en kartlegging av *KRIS* fra 2003 viser at kun 3 prosent av deres faddere (behandlere med kriminell bakgrunn) hadde tilbakefall i perioden 1996-2001, kontra 59 prosent i kontrollgruppen bestående av såkalte ”*tvillinger*”² (Frodlund 2003 s. 43-45). En indikasjon på at det å involvere seg i kriminalforebyggende arbeid, kan være svært positivt for tidligere kriminelle.

Evalueringen vil i hovedsak ta for seg det *Wayback* kaller *faddervirksomheten*, kjernen i tiltaket, basert på at tidligere kriminelle hjelper andre kriminelle til å forlate kriminalitet og rus. I hvilken grad skaper denne virksomheten tillit, nærhet og forståelse mellom behandler og behandlede? Og er det utelukkende positivt at nevnte faktorer oppstår på bakgrunn av felles erfaringer, erfaringer en som tidligere kriminell må ta avstand fra på veien mot en kriminalitetsfri tilværelse? Eller er det slik at den tidligere kriminelle må ha et forhold (et avklart sådan) til sitt tidligere kriminelle liv for å komme seg videre? Jeg vil også drøfte hvorvidt kommunikasjonen mellom behandler og behandlede er preget av kriminell subkultur, og om denne opprettholdes hos behandlede som en konsekvens av et nært forhold til en tidligere kriminell.

Inger Lise Skog Hansen (2007) har tidligere utført en kvalitativ vurdering av *Wayback Oslo*, men kun som en forstudie til en eventuelt senere mer omfattende evaluering. I denne forstudien dannes det ett bilde av hvordan *Wayback* fungerer, ”få brukernes perspektiver på det tilbudet *Wayback* gir i overgangen fra fengsel til frihet” (Skog Hansen 2008 s. 5).

¹Kriminalomsorgen.no (2005)

² Personer med lignende sivilstatus, kriminell fortid, alder osv, men uten deltakelse i tiltaket

I likhet med Skog Hansen vil også jeg forsøke å danne et bilde av Wayback Trondheims virksomhet, og hvordan brukerne opplever denne. Jeg anser dog denne evalueringen for å være mer omfattende og gi svar på en rekke spørsmål Skog Hansen (2007: 31-33) stiller til videre refleksjon mot slutten av hennes evaluering. Dette gjelder blant annet forsøket på å plassere WT inn i det helhetlige bilde av andre tiltak og tilbud som fra før eksisterer for målgruppen. Her vil jeg gå nærmere inn på interaksjonen mellom de ansatte i WT og hjelpeapparatet. Jeg vil spesielt fokusere på hvordan den kriminelle bakgrunnen til de ansatte i WT påvirker samarbeidet, og hva denne bakgrunnen i det hele tatt har å si for driften av stiftelsen. Hvordan skiller de seg ut fra andre tiltak, hva kan de tilføre, og eventuelt hvor kan de avlaste det øvrige hjelpeapparatet?

Videre vil jeg forsøke å forklare det Skog Hansen (2007: 32) viser til som kontinuitet; ”opplevelsen av å bruke egne erfaringer til å være noe for andre”. Et moment som har vist seg å være svært viktig i veien ut av kriminalitet (Frodlund 2003), men som må balanseres med rollen som profesjonell veileder og ansvarlig aktør ovenfor hjelpeapparatet. Er deltakelse i kriminalforebyggende arbeid en mulig vei ut av det kriminelle liv for tidligere kriminelle? Og hvordan takler fadderne rollekonflikter de kan oppleve i møte med medlemmene³, hjelpeapparatet og sanksjonerende myndigheter?

Siden hoveddelen av respondentene i denne evalueringen er medlemmer av Wayback Trondheim (heretter WT), vil jeg også fokusere på tilbakefall blant disse. Representanter for WT har uttalt seg ambisiøst om tilbakefallsstatistikk⁴, og uttalt seg på vegne av stiftelsen i media.⁵ Jeg vil likevel i all hovedsak gå inn på respondentenes personlige opplevelse av medlemskapet i WT, men da også objektivt vurdere hvor vellykket det har vært for den enkelte. Dette kan gi en indikasjon på om hvorvidt WT klarer å nå de målene de selv setter seg, og om dette stemmer med det de tidligere har uttalt. Dette, og de bakenforliggende årsakene til eventuelle tilbakefall, er noe av det jeg vil forsøke å legge frem og diskutere i denne oppgaven.

³ Wayback betegner deltakere av tiltaket som ”medlemmer”

⁴ Daglig leder av WT, Trond Guldborg, uttaler i intervju med meg at han har ambisjoner om 50 prosent tilbakefall. Se avsnitt 1.4 om tilbakefall.

⁵ Gravdahl, Thomas (tidligere daglig leder av WT) i Under Dusken Nr.2 98 (2012) s. 25 ”Hittil har mellom 60 og 80 personer returnert til samfunnet via Wayback. Kun tre personer røk inn i fengsel igjen, alle på grunn av mindre forseelser”.

For å gi et bredere innblikk i hva som har ført til at organisasjoner som Wayback har oppstått, og nå i stor grad anerkjennes av det øvrige samfunn og myndigheter, vil jeg oppsummere debatten rundt straff og rehabilitering. Men først en kort oversikt over hva Wayback er, hvem målgruppen er og hva kriminalforebyggende tiltak kan spare samfunnet for.

1.1. Bakgrunn

Wayback har siden opprettelsen i år 2000, tilegnet seg en fast post på justis- og beredskapsdepartementets tildelingsliste, og ble i 2012 tildelt ca 4 mill kroner, hvorav 200.000 til avdelingen i Trondheim.⁶ Helsedirektoratet tildelte på sin side avdelingen 450.000 i 2012. Dette kommer ved siden av private sponsorer, og kommunens tildelinger i tilknytning prosjektet Arbeid med Bistand.⁷ Opprinnelig var organisasjonen kun basert på frivillig arbeid, men ettersom finansieringen tok seg opp har de i dag flere lønnede ansatte (4 i Trondheim). Stiftelsen har også opparbeidet seg mye ”goodwill” hos politikere i sentrale stillinger.⁸ Dette har ført til bevilgninger og støtte til drift og utvikling av nye prosjekter. Blant annet støtte til avdelingen i Trondheim slik at de kan benytte en stor herskapsvilla som lokale for stiftelsen, og bevilgninger til prosjektet ”Ut på tur”.⁹

Avdeling ble stiftet i april 2009, og med eget hus fra 2010. Tilbudene i Oslo er langt flere og varierte enn de er i Trondheim, og til tross for at man i Trondheim har kommet svært langt de siste to årene, har den trange økonomiske situasjonen ikke tillatt ytterligere utvidelse av tilbudene. De eksisterende tilbudene, som nå omfatter faddervirksomheten, fotballag og 25 tiltaksplasser i samarbeid med NAV (Arbeid med Bistand), har ikke vært en del av avdelingen fra starten. Alt dette ble til i tiden rundt anskaffelsen av en herskapsvilla som fungerer som kontor og bokollektiv for *WT* høsten 2010 – våren 2011. Tilegnelsen av villaen skjedde etter et tilsagnsbrev fra Husbanken sommeren 2010 og etter utarbeidelse av en samarbeidsavtale med Trondheim kommune. Kommunen bidro med kausjon ovenfor huseier.

Organisasjonens fokus er å fylle medlemmenes hverdag med noe meningsfullt gjennom å opprette ”nettverk” og sosiale aktiviteter som ikke er relatert til kriminalitet og rus. *Wayback*

⁶ Helsedirektoratet.no & Justis- og beredskapsdepartementet.no

⁷ nav.no: Arbeid med Bistand - ”..gi hensiktsmessig og nødvendig bistand med sikte på å integrere personer med nedsatt arbeidsevne i ordinært arbeidsliv”

⁸ Nrk.no (2010): ”wayback får husleie hjelp”. –Kommunalråd i Trondheim kommune, Sissel Trønsdal uttaler: ”Det skulle bare mangle at vi ikke strekker oss så langt vi kan for å hjelpe denne stiftelsen”

⁹ Trondheim.kommune.no (2012): ”Frivillighetsmillionen”. 10.000 bevilget til WT til prosjektet ”Ut på tur”

mener de sosiale behovene, som det å føle tilhørighet, er grunnleggende for alle mennesker og at dette er noe det offentlige hjelpeapparatet ikke prioriterer, og heller ikke klarer å utfylle. Medlemmer av Wayback, som oftest innsatte og tidligere innsatte, blir derfor fulgt av en fadder, som også er straffedømt, gjennom løslatelse og den vanskelige tiden etter. Fadderen fungerer som en mental støtte mens medlemmet sitter inne, hjelper medlemmet med å ordne alt det praktiske ved en løslatelse, og forsøker å aktivisere dem i tiden etter løslatelsen. Faddervirksomheten hjelper ikke medlemmet med å finne ikke-kriminelle venner og nettverk utenfor Wayback, men har som mål å hjelpe medlemmet til å være i stand til å fungere i ikke-kriminelle nettverk, og bygge sosiale relasjoner basert på noe annet enn kriminalitet og rus. Metoden stiftelsen bruker i møte med medlemmene, er *brukermedvirkning* basert på *likmannsprinsippet*.¹⁰ Medlemmene skal møtes av noen som selv har vært igjennom det de opplever. En venn som vet hvor skoen trykker, en som selv har kjent på utfordringene en møter om man skal kutte ut kriminalitet og rus.

1.2. Hvem er de kriminelle?

Å begå en kriminell handling vil si å utøve en handling som bryter med lover samfunnet har vedtatt til en hver tid. Dette anses som sosialt avvikende fordi handlingen bryter med det som i demokratier er felles vedtatt for å opprettholde sosial orden. Om personen bak handlingen blir oppdaget, blir han gjenstand for moralsk fordømmelse av det øvrige samfunn, og kan motta en eller annen form for straff av sanksjonerende myndighet. Men hvem er det som begår lovovertridelser og risikerer å utsette seg for sanksjoner om de blir oppdaget?

I Norge i 2010 ble ca. 50 forbrytelser etterforsket per 1000 innbyggere og 7 av personene bak forbrytelsene siktet. Av disse var andelen unge menn størst, særlig menn mellom 18 og 20 år.¹¹ Blant personer mellom 14 og 24 år blir 2 av 10 siktet, og av gutter i samme aldersgruppe blir hele 3 av 10 siktet for en eller annen form for kriminalitet.¹² Av disse var det likevel kun noen få som ble siktet for svært mange forhold; en halv prosent av utvalget ble siktet for 34 prosent av forbrytelser med kjent gjerningsperson. Det er derfor viktig å skille mellom personer som begår en eller få kriminelle handlinger i løpet av ungdomstiden for så å bli lovlydige, og de som fortsetter å begå kriminelle handlinger og blir kriminelle av livsstil.

¹⁰ Brukermedvirkning vil si at bruker skal få ta del i egen behandling (utdypet i avsnitt 3.1). Likmannsprinsippet vil si at bruker og behandler skal ha likeverdige roller (utdypet i Kap.8).

¹¹ SSB.no: "Etterforskede lovbrudd 2010"

¹² Skardhammer (2004): "2 av 10 personer og 3 av 10 gutter født i 1977 ble siktet for minst ett lovbrudd fra de er 14 til 24 år".

Sistnevnte kategori vil defineres som gjengangere etter minst 4 opphold bak murene, en andel som av Amundsen (2007) oppgir å være 35 prosent av innsatte i hennes studie.¹³ Denne gruppen lider også av de verste sosiale problemene, og anses som svært tung i rehabiliteringsøyemed.¹⁴ Men er det slik at alle som bryter loven lider av store sosiale problemer? De kriminelle kan stort sett knyttes til bestemte sosiale lag, og selv om dette også er tilfellet med ungdomskriminaliteten, mener Stangeland & Hauge (1974 s. 95) at rettsapparatet oppfører seg selektivt mellom høy- og lavklasseungdom. Det kan virke som om det foregår en forskjellsbehandlingen mellom lavere og høyere lag av befolkningen i registreringen av lovbrudd selv om det innrømmes at ungdom fra lavere sosiale lag begår de mest alvorlige lovbruddene.¹⁵ De sosiale forskjellene kommer dog sterkt til syne i en levekårsundersøkelse utført av forskningsstiftelsen FAFO (2004). Der ble det avdekket en rekke negative trender blant innsatte i norske fengsler. Mange har hatt problemer i oppveksten, utdanningsnivået er svært lavt, tilknytningen til arbeidsmarkedet er svak (kun 3 av 10 var i arbeid på innsettelsespunktet), 4 av 10 lever under fattigdomsgrensa (under 50 prosent av medianinntekten), en tredjedel er bostedsløse, 6 av 10 har problemer med rus og de har generelt dårligere helse enn gjennomsnittet (Friestad & Hansen 2004). Disse betraktningene viser at de kriminelle er en sammensatt gruppe, men at den stort sett preges av personer som opplever opphopning av sosiale problemer.

1.3. Hva forårsaker kriminalitet?

Halvorsen (2002 s. 220) skiller mellom to forklaringstyper på kriminalitet: en delkulturell og en strukturell. Den kulturelle forklaringen kommer fra interaksjonen mellom kriminelle og påvirkningen familien har hatt, den strukturelle er basert på tanker om materiell ulikhet mellom mennesker. Begge miljømessige faktorer, og den kulturelle som oftest et resultat av den strukturelle. Kommer man i utgangspunktet fra en fattig familie, vil man kunne fremmedgjøres fra samfunnets herskende normer, som i vår tid forteller en at velstand og forbruk reflekterer suksess. Mange klarer ikke å hevde seg i et samfunn basert på forbruk, og vil aldri kunne lykkes på dets premisser. Dette kan føre til dannelse av gjenger basert på

¹³ Amundsen (2007): "Av 216 intervjuede innsatte, var 76 personer gjengangere som hun definerer som de som har sittet inne minst 4 ganger".

¹⁴ Amundsen (2007): "For å nevne noen av tallene som dominerer gjengangerne: 42 prosent har et alvorlig rusproblem, 43 prosent har ADHD, halvparten har vært i kontakt med barnevernet, kun 30 prosent har fullført vgs og 78 prosent har vært i kontakt med politiet som barn".

¹⁵ Stangeland & Hauge (1974): s. 95: "Undersøkelser viser at ungdom med forskjellig sosial bakgrunn rapporterer omtrent like mye kriminalitet".

kriminell subkultur, særlig blant ungdommen (Halvorsen 2002 s. 221). Halvorsen (2002) mener at den kriminelle karrieren kan bli en alternativ måte for unge menn å oppnå suksess, når de ikke har muligheten til dette i det øvrige samfunnet. Gjengdannelsene medfører at de potensielle avvikere lærer hverandre å opptre avvikende i enda større grad, i et samfunn som allerede har avvist deres deltakelse. Når de så blir definert som kriminelle av det øvrige samfunn, kan det bli en selvoppfyllende profeti, en rasjonell respons ifølge Eitzen & Zinn (2000) på at de allerede er stemplet og mistenkeliggjort. Dette blir da en ond sirkel, der flere kriminelle handlinger begås, som resulterer i mer mistenkeliggjøring, som igjen øker avstanden til det øvrige samfunn, og befester ens definisjon av seg selv som kriminell og del av den kriminelle subkultur.¹⁶

1.4. Hvordan estimere et suksessfullt kriminalforebyggende tiltak?

For å vite om hvorvidt et kriminalforebyggende tiltak har vært suksessfullt eller ikke, må det foreligge kjennskap til hvilke estimater på tilbakefall som anses som gode og dårlige. Og dette kan variere mye ut i fra hvilken type lovbrøtere man har med å gjøre, og hvordan de som evaluerer tiltaket definerer tilbakefall. I Norge generelt har man for eksempel operert med ulike estimater for tilbakefall blant kriminelle. I en rapport fra kriminalomsorgen fra 2009, ”Kriminalitet og Rettsvesen 2009”, estimeres det at over 60 prosent av de som begår en forbrytelse, begår en ny forbrytelse med nytt møte med kriminalomsorgen innen en periode på 5 år.¹⁷ Dette estimatet ble senket til 20 prosent i den nordiske Retur-rapporten (Graunbøl et al. 2010 s. 25) der de peker på at Norge har lavest tilbakefallshyppighet i Norden. Forsker Ragnar Kristoffersen mener derimot at dette tallet er altfor lavt i et intervju med aftenposten.no i 2012. Han uttaler at Norge har en lav terskel for å fengsle personer som begår mindre forbrytelser, som for eksempel trafikklovbrudd, sammenliknet med resten av Norden. Disse får gjerne ikke tilbakefall, og trekker på den måten ned prosentandelen av de som igjen blir dømt til møte med kriminalomsorgen.¹⁸ Ifølge Statistisk sentralbyrå kan dette stemme. I perioden 2000-2005 hadde for eksempel 68 prosent av narkotikaforbrytere tilbakefall, mens dette gjaldt kun for 38 prosent av de som begikk trafikkforbrytelser (Thorsen et al. 2009 s. 106).

¹⁶ ”Kriminell subkultur”, av meg definert som; personer som deler kulturelle særtrekk forbundet med kriminalitet. Videre utdypet i avsnitt 3.6

¹⁷ Thorsen et al. (2009): s. 106 (definisjonen på tilbakefall)

¹⁸ Husøy & Præsttun (2012): ”Skrytetall skjuler stort tilbakefall”

Type deltakere kan derfor avgjøre om man tillegger et program suksess eller fiasko. Lipsey et al. (2007) fant ut at andel ”risiko-deltakere”, altså deltakere av et kriminalforebyggende program med større sjanse for tilbakefall (minoritet, mann, psykiske problemer, narkotikaavhengighet etc), spilte negativt inn på tilbakefallsprosenten. Dette bekreftes av Raven-Brooks et al (1997)’s funn av samme type. Funnene viser dermed at det ikke nødvendigvis finnes et ultimater rehabiliteringskonsept for alle. Det som virker godt på noen, kan virke dårligere på andre. Det gjelder å finne riktig program til riktig person for slik å oppleve økt grad av suksessrik rehabilitering.

Estimatene for hva som er et godt resultat for et kriminalforebyggende program, er derfor varierende. Lösel (1995) oppsummerte i en meta-analyse av over 500 studier av kriminalforebyggende tiltak, at den gjennomsnittlige tilbakefallsprosenten blant deltakerne var 10 prosent lavere enn blant de som ikke hadde deltatt. Dette anslaget omfatter mange typer program, med mange typer kriminelle. Noen typer kriminalforebyggende program ser dog ut til å ha større suksessrate enn andre. I en meta-analyse fra 2007 finner for eksempel Lipsey et al (2007 s. 21-22) at den gjennomsnittlige sannsynligheten for tilbakefall blant deltakere av kognitive adferdsterapiprogrammer er 25 prosent lavere enn for kontrollgruppene som ikke får behandling.¹⁹ I noen av de mest vellykkede programmene kunne man skilte med hele 50 prosent lavere sannsynlighet for tilbakefall hos tiltaksgruppen sammenliknet med kontrollgruppen (ibid). Videre fant de ut at grunnen til at noen typer kognitive adferdsprogrammer fungerte bedre enn andre, var graden av implementering av det teoretiske utgangspunktet i praksis. Jo mer man vekk fra det teoretiske utgangspunktet, jo større sjanse var det for at tilbakefallsprosenten steg.

1.5. Samfunnsøkonomisk belønning

Kriminalitet og kriminelle utgjør en enorm økonomisk byrde for fellesskapet. Den kriminelle handlingen i seg selv og de direkte følgene av denne utgjør en forsvinnende liten del av kostnadene, selv når, fengselsopphold, dekke av påført ”skade”, rettsprosedyrer og transport er medregnet. De virkelige utgiftene kommer senere i form av svekket evne til deltakelse i samfunnet.

¹⁹ Kognitiv terapi går ut på få en person til å forandre sin tolkning og vurdering av en ytre eller indre hendelse, tilegne seg mer funksjonelle håndteringsstrategier og dermed dempe sin kriminelle adferd. De kriminelle lærer å reflektere over egne tankeprosesser og å bli bevisste på handlingsmønstre (Danielson et al. 2009 s. 8-9)

Det har vist seg vanskelig å estimere hva kriminaliteten konkret koster årlig. Justisdepartementet ga likevel i 2005 ut en rapport der det ble forsøkt å kartlegge de indirekte og direkte kostnadene kriminaliteten påfører samfunnet, og listet opp følgende belastningskategorier: dødsfall, langvarig skade på fysisk og psykisk helse, forbigående skade på fysisk og psykisk helse, behandling, rehabilitering, trygdeytelser, uførepensjoner, tapt produksjon, redusert systemtillit, urettmessig omfordeling, uopprettelig ødeleggelse av ting, kultur og miljø og gjenoppretting på ting, kultur og miljø. I tillegg har de inkludert kostnader til forebygging og kontroll samt at noen former for kriminalitet, som for eksempel heleri, har ”multipliserende effekt på enkelte andre kriminalitetsformer”.²⁰ Departementet peker også på hvordan kriminaliteten påvirker vårt verdigrunnlag. ”Kriminalitet lønner seg” kan høres av debattanter når et lovbrudd ikke straffes tilstrekkelig i individets øyne. Dette rokker ved våre kollektive holdninger ovenfor rettsystemets legitimitet og samfunnets normsett. Vår respekt for lov og rett og medmenneskelighet blir derfor også påvirket av kriminelle handlinger.

I Sverige estimerte Kari Jess (2010) i sin doktorgrad at en innsatt som ikke klarte overgangen fra fengsel til samfunn, kostet fellesskapet ca 4 millioner svenske kroner over en 15 års periode. Disse kostnadene kan forminskes betraktelig om rehabiliteringsoppleggene de kriminelle blir tilbudt gir resultater, hvilket for eksempel KrAmi, et svensk kriminalforebyggende tiltak, har vist til. KrAmi fokuserer sterkt på å få de kriminelle til å bli selvstendige og selvforsørgende ikke-kriminelle mennesker som kan bidra til samfunnet via å komme i fast arbeid. Deltakerne blir fulgt opp svært tett og tvinges til å se konsekvensene av sine handlinger gjennom kognitiv adferdsterapi.²¹ For å få deltakerne ut i arbeid har de opprettet et samarbeid med flere bedrifter om å ansette programmets deltakere mot at de mottar subsidier fra den svenske stat. Subsidiene kuttes vanligvis etter et halvt år, men mange arbeidsgivere velger å beholde de tidligere kriminelle i jobben. De er selv opptatt av å ta samfunnsansvar og de ser at de tidligere kriminelle skikker seg og gjør en god jobb.²² Jess (2005 s. 11) har regnet ut at for hver krone det svenske samfunn investerer i KrAmi, kommer det så mye som 13-18 kroner tilbake i form av verdiskapning og mindre utgifter knyttet til kriminalitetens kostnader etter en periode på 1-1.5 år. Den samfunnsøkonomiske gevinsten dette medfører beløper seg til ca 2.5 millioner kroner per person innenfor en periode på 15 år (Jess 2005 s. 3). En sammenlikning med resultatene av behandlingen den svenske

²⁰ Justis og Politidepartementet (2005): ”Kriminalitetens Samfunnsmessige Kostnader”.

²¹ kramimooa.se: ”Om Krami”

²² Bøhm-Pedersen et al. (2005): ”Sverige gjør butikk på kriminalomsorg”. I Aftenposten.no.

”Kriminalvården” kan tilby, viser kun en kostnadsreduksjon på 0.5-1 million kroner per person innenfor den samme perioden (Jess & Nystrøm 2002). Bak dette anslaget finner man blant annet den svenske versjonen av *Brotts-Brytet*²³. Et kriminalforebyggende program basert på kognitiv adferdsterapi, slik man også gjør i KrAmi. Denne type terapi er spesielt egnet for gjengangere med lav impuls kontroll og antisosial adferd. Internasjonal forskning har, som tidligere nevnt, konkludert med at kognitiv terapi har positiv innvirkning på kriminell adferd og minsker sannsynligheten for gjentatte lovbrudd om motivasjon foreligger (Brooks et al. 1997). Likevel viser en evaluering av svenske *Brotts-Brytet* fra 2009 ikke noen statistisk signifikant sammenheng mellom det å falle tilbake til kriminalitet mellom tiltaks- og kontrollgruppe. Evalueringen viste faktisk at de som deltok i *Brotts-Brytet* hadde større sjanse for kriminelle tilbakefall (40,1 prosent) enn kontrollgruppen som ikke hadde deltatt i noe program som helst (35,2 prosent) (Danielson et al. 2009 s. 16). Dette forklares ved blant annet avvik fra programmanualen, og store individuelle forskjeller i det ikke-randomiserte utvalget. Resultatene befester igjen usikkerheten om hvorvidt kriminalforebyggende tiltak fungerer, og viser hvor vanskelig en vurdering av slike tiltak er.

Lønnsomheten av kriminalforebyggende arbeid, kan dog være svært god om tiltakene fungerer som de skal. En svensk samfunnsøkonomisk evaluering av *Unga KRIS*, en underavdeling av *KRIS* (*Wayback's* søsterprogram i Sverige), som fokuserer på ungdom fra 13 til 25 år fra 2010, viser at hver svenske krone investert i programmet ga 85 kroner tilbake i form av samfunnsøkonomisk gevinst. Den gjennomsnittlige samfunnsøkonomiske gevinsten per deltaker var på 3,6 millioner svenske kroner, sammenlagt hele 2.5 milliarder kroner for alle de 595 deltakerne. Investeringen på 25 millioner kroner i *Unga KRIS* har i dette tilfellet gitt en gevinst på 2.5 milliarder kroner. I Norge har denne studien vakt oppmerksomhet og regjeringen har tatt hensyn til den i utforming av tiltak man skal tilby fanger under og etter soning (Stortingsmelding nr.37 2007-2008). Dette viser at dersom man satser på kriminalforebyggende tiltak som fungerer, kan samfunnet spares for betydelige utgifter, offentlig så vel som privat.

²³ Kriminalomsorgen i Norge tilbyr dette programmet for straffedømte i regi av Friomsorgen.

1.6. Organisering av masteroppgaven

I innledningen til denne masteroppgaven har jeg introdusert leseren for hva WT er, hvem de kriminelle er, hvorfor de er det, og hvordan man definerer en vellykket vei ut av kriminaliteten. Deretter, hvorfor de er det, hva det koster og hva en vellykket vei ut av kriminaliteten kan spare samfunnet for. Videre i kapittel 2 skal jeg gi en oversikt over den kriminalpolitiske tradisjon, nåværende politiske føringer og debatten om disse, som har preget Norge og øvrige sammenliknbare land. Hvilke argumenter som har blitt brukt og hva den praktiske politikken har ført til. I kapittel 3 forklarer jeg hvilke rehabiliterende metoder Wayback benytter, blant annet brukerperspektivet, og hva slags type rehabiliteringsprogram Wayback kan sidestilles med. Deretter følger et innblikk i evalueringer av lignende program, og hvilke utfordringer man møter underveis i behandlingen. Kapittel 4 forklarer hvilke metodiske virkemidler jeg har tatt i bruk. I kapittel 5 går jeg detaljert inn på organisasjonen Wayback, hva de tilbyr og hvem medlemmene er. I kapittel 6 forsøker jeg å plassere WT inn i det øvrige hjelpeapparatet rundt medlemmene og hvordan de fungerer som fasilitator for avtjening av samfunnsstraff. I kapittel 7 gir jeg en vurdering av faddervirksomheten, kjernen i det kriminalforebyggende arbeidet til Wayback. Kapittel 8 dreier seg om likmannsprinnsippet og hvilke utfordringer og fordeler som kommer av at WT er drevet av tidligere kriminelle. Kapittel 9 omhandler WTs største utfordring i den kriminalforebyggende virksomheten: rus. Hvordan tilbakefall håndteres, hvilke deltiltak som har fungert, og hva som ikke har fungert. I kapittel 10 viser jeg til hvordan det har gått med medlemmene jeg har intervjuet. I det siste kapittelet, 11, oppsummerer jeg de funn jeg har gjort i evalueringen og gjør meg noen tanker om videre studier av tema basert på denne evalueringen.

2. Debatten om rehabilitering

Fokuset på å motvirke nye kriminelle handlinger gjennom program eller tiltak har den seneste tiden fått fart i seilene. I 2001 ble det nedfelt i straffegjennomføringsloven at: ”Kriminalomsorgen skal legge særlig vekt på det som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster” (Straffeloven § 53 første ledd, bokstav b og bokstav c), mer spesifikt i § 3 første ledd: ”Kriminalomsorgen skal.. motvirke nye straffbare handlinger”. Daværende justisminister Hanne Harlem begrunnet lovgivningen med at rehabilitering og straff er uadskillige og at ”Allerede kort tid etter at straffen er påbegynt, skal du bevege deg mot løslatelse”.²⁴ Kriminalomsorgens fremste oppgave skal være å få innsatte til å delta aktivt i programmer fengselet tilbyr ”- slik at den enkelte skal ha bedre forutsetninger for ikke å falle tilbake i ny kriminalitet etter straffegjennomføringen” (ibid). Uttalelsene kommer som en del av den positive innstillingen til rehabilitering som nå råder i storparten av det politiske spekter, (Frp er blant de eneste som ikke ening i fokuset på rehabilitering, og står for en allmennpreventiv linje) og kommer i kjølevannet av en utbredt oppfattelse av at rehabilitering er en uvurderlig del av det norske straffevesen. Utviklingen, som går i favør av troen på at rehabilitering faktisk hjelper og kan spare samfunnet for tidligere nevnte belastninger, har ikke kommet uten en lengre debatt. Debatten om hvorvidt man skal bruke ressurser på å omvende kriminelle har gått fra nærmest å ligge død, til klokkeetro på behandlingsopplegg. For å gi et inntrykk av hvilke argumenter som ligger til grunn for disse svingningene, følger en oppsummering av debatten.

2.1. Norsk strafferettslig tradisjon

I moderne norsk strafferettslig tradisjon har det nesten alltid vært fokus på at den kriminelle skal hjelpes ut av det uønskede handlingsmønsteret og gis muligheten til å starte ett lovlydig liv etter endt soning. Tankene rundt rehabilitering oppstod samtidig som man gikk over til det man kaller ”den individprevanative virkning”. Fokuset skulle rettes mot den enkelte lovbrøyer og man beveget seg vekk fra den ensidige tanken om allmennprevansjon, straffens avskrekkende virkning på befolkningen (Akers & Sellers 2004 s. 2-3). Avskrekkelse var fortsatt en del av straffens formål, men det var lovbrøyeren selv som primært skulle avskrekkes, ikke bare indirekte den generelle allmennheten.

Individer som brøt loven skulle først uskadeliggjøres, ved for eksempel å sperres inne. Uskadeliggjøringen skulle fungere som straff og avskrekke individet fra å gjenta

²⁴ Harlem i magasinet *Aktuelt* nr 5/2000

lovovertrædelsen. Men foruten avskrekkelse skulle straffen også fungere som rehabiliteringsfunksjon, den skulle skikke individet til å gjenoppta en samfunnsnyttig posisjon ved endt straffegjennomføring (Sletten 1997). Denne tradisjonen, som så dagens lys i Norge ved opprettelsen av tukthus i Trondheim i 1735, har hatt en overbærende rolle innen Norges kriminalpolitiske historie, skjønt fokuset har flyttet seg frem og tilbake mellom avskrekkelse, straff og rehabilitering ettersom diskusjonen i fagmiljøet, hovedsakelig kriminologien og psykologien, har fremmet ulike påstander om hva som virker og hva som ikke virker (Tangedal 2004).

2.2. Innføring av individpreventive virkemidler

Ved opprettelsen av Botsfengselet i Oslo i 1869 innføres det man betegnet som ”klassesystemet”. Systemet var basert på å forbedre fangene, ikke isolere dem, slik det tidligere filadelfia-systemet la vekt på.²⁵ Systemet innebar at fangene ble behandlet bedre, altså de fikk større adgang til tobakk, bøker og brevveksling om de oppførte seg bra. Dette merket man seg hadde en rekke positive innvirkninger på de innsatte, og institusjonaliserte slik den første fase av den individpreventive virkning (Hauge 1994 s. 236).

Mot slutten av 1800-tallet resulterte den individualpreventive tankegangen i vedtaket om barneloven (verdens første), som økte den strafferettslige alder fra 10 til 14 år. Dette stadfestet fokuset på å hindre unge fra å rekrutteres til kriminalitet, og hindre gjentatte lovovertrædelser av unge lovbrøyttere (Natvik 2008 s. 9). Kriminolog Ragnar Hauge (1994 s. 221) beskriver denne tiden som begynnelsen på den ”positivistisk inspirerte individualpreventive perioden”. Han deler perioden i to faser der den første reflekterer fokuset på samfunnets behov for å beskytte seg mot lovbrøytteren, straff som sosialt forsvar, mens den andre fasen var preget av at man gjennom straffen skulle rehabilitere lovbrøytteren, for å hindre nye lovovertrædelser ved tilbakekomst i samfunnet. Den første fasen var dominert av tanken om at den avvikende oppførselen var et resultat av arv og genetisk sammensetning. Debatten var forbeholdt leger og psykiatere som brukte biologien som forklaringsgrunnlag. Denne tankegangen endret seg ved psykologiens inntog på begynnelsen av 1920-tallet, da man oppdaget barndommen og hvilken påvirkningskraft ytre hendelser hadde på menneskesinnet. Dessuten falt de gamle sosialdarwinistiske og eugeniske argumentene i vanry etter krigen og banet vei for tanken om

²⁵ Filadelfi-systemet er oppkalt etter systemet som ble benyttet i Eastern Penitentiary i Philadelphia, USA. I ett slikt system blir fangene forsøkt isolert fra hverandre og tvunget til å utføre hardt arbeid.

at om noe som er forårsaket av ytre hendelser, kunne helbredes av ytre hendelser (Hauge 1994 s. 248-249).

På 1950-tallet ble en rekke lover endret i samsvar med rehabiliteringsfilosofien. Arbeidsskoleloven av 1928 ble iverksatt ved opprettelsen av Berg arbeidsskole i 1951. Samme år åpner Ila sikringsanstalt med den hensikt å ”tjene til forbryterens oppreisning” (Hauge 1994 s. 257). Barnevernsloven av 1953 understreket behandlingsideologien ved at den styrket barn under 18 års mulighet til å unngå fengsel og i 1955 ble det utvidet mulighet til å benytte seg av betingede dommer og påtaleunntatelse. Da fengselskomiteen av 1951 kom med sin innstilling i 1956 lød det slik:

”Frihetsberøvelsen bør bygge på en individuell fangebehandling som tar sikte på å fremme domfeltes tilpasning i samfunnet og motvirke tilbakefall og forbrytelser. Komiteen vil videre uttale at frihetsberøvelsen bør tilrettelegges slik at den i størst mulig omfang svarer til forholdene i det frie liv. Under straffefullbyrdelsen må man søke å innarbeide gode og faste arbeidsvaner hos domfelte, vekke interesse hos ham for positive gjøremål, og i det hele søke å forme en evne og vilje hos ham til å føre et lovlydig liv etter løslatelsen” (Fengselsreformkomiteen 1956 s. 136 i Hauge 1994 s. 256-257)

Ubetinget fengselsstraff ble viet liten plass innen behandlingsideologien. Fengsel skulle være forbeholdt de vanskeligste tilfellene med høy gjengangerrate, men også her var det endelige målet resosialisering. Man beveget seg gradvis i retninga av å idømme individuelt tilpassede tiltak, gi bøter eller føre tilsyn med vedkommende ute i samfunnet. Denne trenden fikk gjennomslag over hele Skandinavia og deler av Vest-Europa på 1950-tallet. I Norge sank antallet domfelte til ubetinget fengsel fra 64 per 100.000 innbyggere til 51, tilsvarende tall var å finne i Danmark, Sverige, Finland, Vest-Tyskland og Frankrike (Hauge 1994 s. 255).

2.3. Behandlingsideologiens fall

Utover 1960- og 1970-tallet begynte kritikken av behandlingsideologien å vokse. Kritikken kom særlig fra det politiske hold der både konservative og radikale argumenterte for at rettferdighet ovenfor ofre og samfunnet for øvrig ikke var ivaretatt når gjerningsmennene ikke ble straffet skikkelig. Man kunne ikke være ettergivende ovenfor kriminelle og det ble satt spørsmålstejn vedrørende rehabiliteringsprogrammernes resultater. Det ble gjennomført en rekke evalueringer og studier som kom med resultater man anså som utilstrekkelige. En

Evaluering foretatt av Kåre Bødal av Berg Arbeidsskole, viste at av de 100 elevene som ble innskrevet i perioden 1952 til 1957, begikk 56 av dem nye lovbrudd under rømninger fra arbeidsskolen, mens 69 ble gjeninnsatt innen 1961 (Bødal 1961 i Hauge 1994 s. 263-264). Videre gjorde Anders Bratholm en evaluering av Opstad tvangsarbeidshus. Det viste seg at det store flertallet av tvangsarbeiderne var gjengangere som, i noen tilfeller, tilbrakte mesteparten av livet sitt som pendlere mellom institusjon og frihet (Bratholm 1964 i Hauge 1994 s. 263). Internasjonalt var det en studie av ca. 500 gutter i den kriminelle faresonen som vakte oppsikt. Guttene hadde blitt randomisert plassert i 2 grupper der den ene hadde deltatt i ett rehabiliteringsprogram som varte i en periode på 5 år, fra 1939 til 1944 og den andre ikke hadde fått noen spesiell behandling. Resultatene av sammenlikningen av gruppene 30 år senere var nedslående: ingen påvist effekt. Tiltaks- og kontrollgruppen viste seg å score neste identisk på variabler knyttet til kriminell aktivitet (McCord 1978 i Hauge 1994 s. 264). Flere studier fulgte opp, med lignende resultater (Powers & Witmer 1950; Mannheim & Wilkins 1955; Nils Christie 1961 i Hauge 1994 s. 263-265).

2.4. "What Works?"

Det hele kulminerte i Robert Martinson's artikkel "What Works? – Questions and answers about prison reform" (1974) som tilbakeviste alle typer terapi, medisinerer, behandling innenfor og utenfor institusjon og oppsyn med brukere i og utenfor institusjon. I artikkelen går Martinson igjennom en rekke studier der man har evaluert suksessraten til ulike behandlingsopplegg, og konkluderer med at nesten ingen ting har fungert, og om det i så fall har fungert, har studiene ikke klart å fange opp effektene godt nok eller det mangler empiriske bevis (Martinson 1974 s. 22-54).

Han tilbakeviser for eksempel rehabiliteringsopplegg som baseres på utdanning, yrkesopplæring og sosial trening fordi det rett og slett ikke finnes empirisk støtte for at slike programmer senker gjengangerraten. Han antar at "*the type of educational and skill improvement they produce simply doesn't have very much to do with an individual's propensity to commit a crime*" (Martinson 1974 s. 28). Videre viser han til 7 evalueringer av individuell samtaleterapi mellom fange og rådgiver og 8 studier av gruppeterapi, noen spesielt innrettet etter psykoterapeutisk metode. Gjennomgangen viste at samtalene mellom fange og rådgiver ikke resulterte i noen betydelig effekt på gjengangerraten (Martinson 1974 s. 31).

Gruppeterapien fikk heller ingen sterk støtte da det viste seg at dette kun fungerte på noen typer fanger, fanger som var mottakelige for terapi på forhånd.

Martinson trakk med dette all forskningen i tvil og konstaterte at funnene ”- *are hardly encouraging for a policy planner, who must adopt measures that are generally applicable*” (Martinson 1974 s. 31-32). Han viser særlig til de metodiske problemer som har preget evalueringene av ulike behandlingsopplegg. Blant annet at gruppene som gjennomgikk behandling og deretter ble testet, ikke var sammenlignbare. Det var med andre ord usikkert om en behandling som fungerte på en gruppe, ville fungere på en annen, hvilket ble indikert av det manglende replikasjonsarbeidet (Martinson 1974 s. 24). Konklusjonen var klar ”*With few and isolated exceptions, the rehabilitative efforts that have been reported so far have had no appreciable effect on recidivism*” (Martinson 1974 s. 25).

2.5. ”Get tough on crime”-doktrinen og gjeninnføringen av absolutte straffemetoder

Studien til Robert Martinson førte til at myndighetene i flere land beveget seg kriminalpolitisk mot den absolutte teori, basert på tøffere straffereaksjoner. Dette har særlig vært tilfellet i USA der slagordet ”get tough on crime” har vært det gjennomgående mantraet i spørsmål knyttet til kriminalpolitikk siden. Landets fangepopulasjon har som ett resultat av denne politikken, vokst seg til å bli verdens største (2.29 millioner mennesker) og troner også relativt sett øverst på listen med 756 innsatte pr. 100.000 innbyggere (Walmsley 2009: ”World Prison Population List 8th edition”). Heller ikke i Norge gikk Martinson’s artikkel uoppdaget hen, og i 1978 kom Stortingsmelding nr. 104 (1977-78 s. 25) Om kriminalpolitikken (kriminalmeldingen) der man kan lese at;

”det har vært foretatt en rekke kriminologiske undersøkelser med sikte på å vise virkningen av ulike strafferettslige reaksjoner når det gjelder å hindre ny kriminalitet fra lovbrysterens side. Den helt klare hovedtendensen fra disse undersøkelsene er at man ikke har kunnet si at noen type reaksjon – ulike former for ”behandling” i institusjon, kriminalomsorg i frihet, korte eller lange straffer o.s.v. – er mer effektiv enn noen annen”.

Vurderingen hviler på oppfatningen om at ”nothing works”, og selv her i Norge hvor velferdsstaten hadde gått hånd i hånd med behandlingssideologien, ble presset så sterkt at selv de tidligere forsvarerne av doktrinen måtte vike (Vatne 2010 s. 32-33).²⁶

2.6. Allmennprevensjonens tilbaketog

Samtidig som behandlingssideologien sto på sitt sterkeste, økte kriminaliteten dramatisk i de fleste vest-europeiske land (Hauge 1994 s. 293). Etterkrigstidens barn var blitt ungdom og velferdsstatens milde reaksjoner ovenfor kriminalitet virket ifølge konservative grupperinger ikke preventivt nok. Avskrekkelse fungerte ikke når lovbrudd bare ble straffet med velmenende behandling på en human institusjon. I følge Hauge (ibid) økte kriminaliteten i samfunnene parallelt med innføringen av rehabiliterende tiltak og paradoksalt nok spesielt blant ungdom, som de fleste tiltakene faktisk var rettet mot. I Norge doblet reaksjonene i forbrytelsessaker seg fra 1950 til 1970 og nye former for kriminalitet ga nye bekymringer og krav om nye reaksjoner. Narkotikakriminalitet og radikal venstreekstremisme førte til en skjerpelse av straffenivået, og man fant seg ikke lenger i at kriminelle skulle dulles med og sys puter under armene på. Etter hvert var det ikke bare marginale konservative grupperinger som mente til strengere straffesanksjoner mot lovovertrедere, men samfunnet som helhet. Det sjokkerende møtet med narkotikaens grufulle skyggeside og den radikale ekstremismens ugjerninger på kontinentet satte en støkk i ett ellers passivt storsamfunn, og fremprovoserte en kamp mot demoraliserende innslag blant ungdommen (Hauge 1994 s. 294-295). Resultatet var utfasing av rehabiliterende alternativer til fengselsstraff og navneendring på institusjoner som tidligere indikerte behandling. Arbeidsskolen ble omdøpt til ungdomsfengsel, fengselsstraff erstattet i stor grad påtaleunntatelse og maksimumsstraffen for narkotikaforbrytelser økte fra 6 måneder i 1964 til 21 år i 1984 (ibid). Man tok sikte på å avskrekke potensielle lovbrøyttere heller enn å forsøke å helbrede lovbrøyttere etter utført ugjerning. Fra 1960 til 1980 økte idømmelsen av ubetinget fengsel fra 21 prosent til 37 prosent, og da man i gjennomsnitt hadde 1100 ubetingede fengselsdommer per år i siste halvdel av 1950 tallet, var antallet oppe i nær 4000 i 1980 (ibid).

²⁶ Vatne (2010) Refererer til Professor Johannes Bratt Andenæs utgaver av boken *Alminnelig strafferett* der han tar en helomvending i synspunkt på rehabiliteringens virkning fra 1956-utgaven til andreutgaven i 1974.

2.7. Nyklassisismen

Da det politiske klimaet dreide seg mot høyre i blant annet USA, Storbritannia og andre europeiske land, inkludert Norge, var den rehabiliterende ide, som springer ut fra liberalismen, under hardt press. Nyklassisismen, betegnelsen på en tankegang om tilbakevending til legalistiske prinsipper i straffeutmålingen, bort fra det individpreventive, slo særlig rot i USA og Vest-Europa på 1980-tallet. Straffen skulle fastsettes ut i fra gjerningens art uten å ta hensyn til skjerpene eller formildende omstendigheter ved individet. Tankegangen skiller seg også fra den allmennpreventive retning da det kun er forbrytelsen som skal tas i betraktning, ikke dens allmennpreventive virkning (Hauge 1994 s. 313-314).

I følge Hauge førte ikke nyklassisismen til noen lovendringer eller endring i praksis hos domstolene i Norge og anses derfor kun å ha en underordnet rolle i den kriminalpolitiske utvikling. Jurist Erik Vatne (2010 s. 35) mener derimot at man i 1978-meldingen svært tydelig kan bemerke hvordan rettferdstanken gjorde seg gjeldene i flere avsnitt. Det er ”.. *svært begrenset hva vi vet om straffens virkning*”, og at ”*På denne bakgrunn bør det festes større oppmerksomhet ved andre hensyn ... nemlig betraktninger om humanitet og rettferd.*” Og videre: ”*Kravet til rettferd utgjør også en selvstendig begrunnelse for straff ...*” og er et ”... *sikrere grunnlag for straff enn teorier som bygger på at straffen er et middel for å oppnå andre mål*”. Vatne anser disse formuleringene som bevis for en kriminalpolitisk dreining vekk fra den relative teori, mot den absolutte.

Uavhengig av om det var foretatt en dreining eller ikke, fortsatte rehabiliterende tiltak innad i norske fengsler, kanskje også i større utstrekning enn før. I 1978-meldingen passer man på å nevne at man må videreutvikle undervisningstilbud og arbeidstiltak og sørge for at man får flere åpne anstalter i den hensikt å gjøre de innsattes fritid mer meningsfull (Vatne 2010 s. 37). Forskjellen fra tidligere offentlige skriv var at man nå unnlot å formulere det som om tiltakene var basert på rehabiliteringsideologien. Tiltakene som i realiteten var basert på rehabiliterende tanker ble heller satt i kontekst med straff og straffens hensikt som i en utredning fra 1993 (NOU: 1993 nr.32: 1) der det statueres at ”.. *den administrerer gjennomføringen av frihetsinnskrenkende strafferettslige reaksjoner. Det er begrensningen i frihet som utgjør det pønale element i friomsorgsreaksjonene*”, men da at i tillegg ” *Innholdet utformes slik at det ivaretar domfeltes behov for bistand med sikte på en lovlydig tilværelse*”.

2.8. Den seneste utviklingen i favør av rehabilitering

Utviklingen det siste tiåret har gått i favør av rehabilitering. En klar sammenheng med at mye nyere forskning, viser at rehabilitering fungerer (Hollin 1999; Lösel 1995; McGuire 2001) og at iverksetting av kriminalforebyggende tiltak kan spare samfunnet meget (Jess 2005 & 2010). Den norske regjering har tatt hensyn til denne type forskning i utforming av videre kriminalforebyggende tiltak, blant annet nevnt i St.mel.nr.27 (2004-2005) (2005 s. 37) og i St.mel.nr.37 (2007-2008) (2008 s. 87). Politiske parti, særlig de på venstresiden har også fått en særdeles rehabiliteringsvennelig innstilling i sine kriminalpolitiske programpunkter. Utdrag fra Arbeiderpartiets partiprogram for 2009-2013 s. 46:

”Arbeiderpartiet vil føre en kriminalpolitikk som er tøff mot gjengangere og organiserte kriminelle, og som har gode og effektive rehabiliteringstilbud for dem som ønsker seg tilbake til samfunnet. Tiltak for førstegangssonere er særlig viktig. Mange innsatte sliter med psykisk eller fysisk sykdom, eller er rusavhengige. Dette ønsker vi å redusere ved å bedre helsetilbudene og legge til rette for kombinasjon av behandling og straff. God oppfølging etter løslatelsen er avgjørende for å hindre tilbakefall.”

Og denne holdningen er i stor grad blitt videreført i Soria Moria erklæringene.²⁷ I 2008 kom en ny kriminalomsorgsmelding St. mel. nr. 37 (2007 – 2008) ”Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn”, der rehabiliteringstanken har fått stor innpass og relevans for hvordan staten skal straffe lovbrutere. Tittelen i seg selv viser at man vil ha straff som virker, som igjen skal gi mindre kriminalitet, en klar vridning vekk fra 1978-meldingen der rehabiliteringstanken nærmest var fraværende. I 2008-meldingen (s. 105) er hele del 3 viet fokus på rehabilitering der det spesifiseres at soningen skal være hensiktsmessig og at nye tiltak vil bli prøvd ut i forsøket på å forhindre tilbakefall. Det fokuseres på at den innsatte skal få utdanne seg slik at det blir lettere å komme i arbeid etter løslatelse, og at det skal foreligge et godt kulturtilbud som skal settes inn i et rehabiliteringsperspektiv (St.mel.nr.37 2007-2008 s. 110-114). Meldingen nevner også debatten om hvorvidt fengsel er et egnet sted for rehabilitering, og hvilke utilsiktede skadevirkninger fengsling har på innsatte (St.mel.nr.37 2007-2008 s. 80). Det blir videre drøftet hvilke fordeler straffegjennomføring i frihet har vist

²⁷ Soria Moria erklæringen (2005): ”Kriminalpolitikk” s.66 og (2009): ”Mer trygghet – mindre kriminalitet” s.73

å ha, og henvist til forskning som favoriserer dette ovenfor fengsel i form av tilbakefall og (gjen)integrasjon²⁸ blant lovbrytere (St.mel.nr.37 2007-2008 s. 81-83).

Vridningen mot et mer rehabiliteringsvennelig politisk klima, har også resultert i at kriminalforebyggende og rusrehabiliterende organisasjoner, som for eksempel WT, har fått økte bevilgninger.²⁹ Og at det har dukket opp flere kriminalforebyggende tiltak både i og utenfor fengsel. Blant disse er for eksempel ”Gjengangerprosjektet”, et samarbeid mellom Stavne gård (oppstart 2006), Trondheim kommune og politiet i Trondheim, Røde Kors’ ”Nettverk etter soning” (2004), ”Stifinnern”, avdeling i Oslo fengsel som tar imot rusavhengige (1993), ”Retretten”, en brukerstyrt stiftelse som tilbyr behandling og oppfølging av rusmiddelavhengige (2002). For å nevne noen. Tilbudet til kriminelle og rusavhengige har blitt sterkt forbedret de siste 15 årene, og utviklingen ser ut til å fortsette i den retningen.³⁰

²⁸ Jeg velger å bruke parentes rundt ordet ”gjen” i (gjen)integrere fordi jeg mener at det finnes mennesker som må integreres i samfunnet for første gang. De vil da ikke gjenintegreres, men kun integreres.

²⁹ Regjeringen.no – Statsbudsjettet (2011): ”124 mill. mer til Kriminalomsorgen”.

³⁰ Prop. 1 S (2012–2013). Programkategori 06.30 Kriminalomsorg

3. Rehabiliteringsteori

I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for hvilke rehabiliterende metoder som benyttes i WT og hvordan disse metodene har fungert i lignende rehabiliteringsopplegg. Jeg vil gi en kortere forklaring av den overbærende metoden, brukerperspektivet, og hvordan denne kan være effektiv i møte med kriminelle og rusmisbrukere. Deretter vil jeg plassere WT inn i en kategori rehabiliteringsopplegg, ”miljø-terapeutisk rehabiliteringsmetode i fellesskap”, og trekke frem studier av lignende programmer. Hvilke resultater har disse programmene produsert tidligere? Til slutt vil jeg gi et innblikk i hvilke utfordringer man støter på i kriminalforebyggende sammenheng, og hvorfor motivasjon er den viktigste enkeltfaktor om man skal klare overgangen til et lovlydig liv.

3.1. Brukerperspektivet

”En skurk vet hvordan en annen skurk har det” er fundamentet i virksomheten til Wayback og utgangspunktet for det de kaller ”kameratstøtten”. Wayback er en brukerorganisasjon, altså ”av brukere for brukere” som skal støtte opp om ”likhetsidealet” og rehabiliteringsmetoden ”å hjelpe andre til å hjelpe seg selv”. Denne metoden faller under sekkebetegnelsen ”brukermedvirkning” der fokuset er rettet spesifikt mot brukeren, som selv forventes å delta aktivt i å utforme tiltak under behandlingen av seg selv. Som nevnt tidligere, er det medlemmet selv som vet best hvor skoen trykker, og ved å delta aktivt kan behandlingen effektiviseres betraktelig.

Deltakelse og selvstendighet er prisgitt i et samfunn som er basert på likhet og demokrati, og i følge Ørstavik (2002 s. 145-162) blir passivitet i dag gjerne assosiert med lediggang og svekket evne til å bidra til fellesskapet. Arbeid betraktes som et fundament for å oppnå suksess i egne og andres øyne, hvilket også er en av grunnene til at det å komme i arbeid er essensielt for integrasjon og aksept i samfunnet. Brukermedvirkning er dermed også basert på at medlemmet innehar forutsetninger for å ta kompetente beslutninger for eget liv, uten at dette frarøver dem den veiledning og hjelp de trenger for å følge disse beslutningene.

I behandlingssammenheng utfordrer denne tankegangen profesjonenes monopol på definisjon av diagnostikk. Ørstavik (2002) mener at det i verste fall kan føre til at behandler sier fra seg ansvar i møte med medlemmet. Mens dette i stor grad gjelder programmer der behandler er del av en profesjon, og behandleren må tilpasse seg brukeren, har man i Wayback den

fordelen at fadder deler mange av erfaringene med medlemmene, ulikt andre kriminalforebyggende program.

3.2. Miljø-terapeutisk rehabiliteringsmetode i fellesskap

Rammene Wayback benytter i møte med sine medlemmer har flere likhetstrekk med det man i kriminologien refererer til som ”miljø-terapeutisk rehabiliteringsmetode i fellesskap”, heretter MTRF. Dette er en type terapeutisk metode som benytter fellesskap som virkemiddel i å lede brukere ut av kriminalitet og rus. Bruker må vedkjenne sitt problem og anerkjenne de vedtekter fellesskapet baseres på. Vedtektene omhandler ofte moralske og sosiale verdier som ansvarsbevissthet, ærlighet, medfølelse, solidaritet, barmhjertighet etc. Verdier som skal omforme brukeren til ett godt menneske, så godt at tilbakefall ikke skal være ett alternativ. I Wayback finner man flere av disse verdiene nedtegnet i vedtektene, der det legges vekt på rusfrihet, produktivt arbeid og sosialt fellesskap. Verdiene kan variere noe ut i fra underliggende ideologisk grunnlag, men baseres stort sett på universelle tanker om hva som utgjør det gode menneske. Fellesskapet ønsker brukeren velkommen til en tilværelse uten rus og kriminalitet der hensynet ikke bare er til seg selv, men også de andre i fellesskapet (Lipton et al. 2002 s. 44). Dette forespeiles ved å inngå en avtale der brukeren lover å avstå fra all kriminell aktivitet, livet ut (siden det anses som en livslang oppgave å unngå tilbakefall) (Lipton et al. 2002 s. 44-45). I Wayback kommer den samme tankegangen til uttrykk når en person blir undertegnende medlem av Wayback. Tillitt blir gitt brukeren fra denne dagen og som daglig leder av WT, Trond Guldberg uttrykte seg ” *Jeg gir hvert nytt medlem en 6'er i alt, det er medlemmets oppgave å beholde 6'ern*”³¹

Et annet likhetstrekk, og kanskje avgjørende, er at man i disse rehabiliteringsoppleggene har innslag av tidligere brukere i rehabiliteringen av nye brukere. Personer som har klart å bryte med den kriminelle og rus-problematiske tilværelsen engasjeres for å veilede andre. I Wayback har man lagt ekstra vekt på dette momentet, og til tross for at det ikke er utelukkende tidligere straffedømte som har regien, er satsningen større enn hva man har tillatt i andre program.³² Jeg vil nedenfor gå igjennom evalueringer av program med slike innslag innenfor den miljø-terapeutiske rehabiliteringssjangeren for å få et inntrykk at av hvor suksessfulle de har vært i arbeidet med å forhindre tilbakefall.

³¹ Intervju med Trond Gullberg, april 2012

³² Innslag av tidligere kriminelle og rusmisbrukere i behandlingen finnes i mindre grad i de rusrehabiliterende tiltakene ”Alfa – Kurs og behandlingssenter” og ”Retretten”.

3.3. Tidligere evalueringer av MTRF

For at man skal kunne evaluere i hvilken grad et rehabiliteringsprogram har fungert, er det viktig at brukeren blir eksponert for virkemidlene over en lengre periode. En bruker som kun er innom et program i kort tid, kan i mindre grad vise til programmets eventuelle effekter enn en som har deltatt over lengre tid. De Leon (1991) målte rundt 60-80 prosent drop-out fare for brukere i MTRF de første 3 månedene, for så å synke i nedgående kurve med tiden (De Leon 1991 s. 225). De Leon (1991: s. 227) fant også ut at brukerne begrunnet avgjørelsen med å forlate programmet med enten personlige eller programrelaterte grunner, der sistnevnte forekom hyppigst hos brukere som hadde deltatt lenger enn 3 måneder. Den personlige grunnen som ble avgitt i de fleste tilfeller var rusrelatert da mange mente at deres rusproblem ikke var alvorlig nok og at de ikke trengte hjelp til å slutte.³³

Lipton et al. (2002) utførte en omfattende meta-analyse av alle effektevalueringer av MTRF program spesifikt rettet mot rusmisbrukere mellom 1 januar 1968 og 31 desember 1996. Analysen var en del av datainnsamlingsprosjektet CDATE (The Correctional Drug Abuse Treatment Effectiveness) der de sammenliknet tilbakefallshyppigheten til personer i 35 evalueringer av MTRF programmer med grupper av personer som har fått det de betegner som "treatment as usual" (Lipton et al. 2002 s. 47). Selv om programmene inkludert var rettet mot rusmisbrukere, valgte Lipton et al. (2002 s. 51) å definere tilbakefall som re-arrestasjon eller gjeninnsattelse (Lipton et al. 2002 s. 51). Funnene viser at MTRF-programmer virker konsekvent bedre på tiltaksgruppen enn på kontrollgruppen som ikke hadde fått behandling. Mens 55.85 prosent av respondentene i MTRF-evalueringene ikke ble arrestert eller gjeninnsatt, var det 44.15 prosent av kontrollgruppen som ikke ble arrestert på ny og/eller gjeninnsatt (Lipton et al. 2002 s. 64). Foruten å se på ordinære MTRF program gjorde også Lipton et al. (2002 s. 51) en sammenlikning av 8 evalueringer av rehabiliteringsprogrammer av typen "German Social Therapy". Dette er den tyske utgaven av MTRF som inkluderer en eklektisk miks av individuell terapi, gruppeterapi, sosial trening og generell utdannings og yrkesrettet trening (Lipton et al. 2002 s. 51). Resultatet viste at av kontrollgruppen som i dette tilfellet ikke deltok i noe program, var det 43.50 prosent som ikke ble gjeninnsatt eller

³³ 11 av 11 medlemmer av WT jeg har intervjuet, har deltatt lenger enn 3 måneder. 7 av 11 hadde deltatt i over 1 år, og 4 av disse i over 2 år. Tatt De Leon's (1991) studie i betraktning, har alle mine respondenter deltatt i WT lenge nok til at det er mulig å si noe om programmets virkning.

arrestert på nytt mens det for tiltaksgruppen var 56.50 prosent (Lipton et al. 2002 s. 64). Resultatene skiller seg ikke nevneverdig fra det Lösel (1995) viser til, nevnt i avsnitt 1, at kriminalforebyggende program har en positiv effekt på ca 10 prosent kontra de som ikke deltar i noe program. Men selv en differanse på 10 prosent betyr at samfunnet sparer betydelige midler med tanke på de enorme summene det anslås at kriminaliteten koster samfunnet hvert år.³⁴

3.4. Motivasjon er viktig

Uavhengig av hvilke resultater et rehabiliteringsopplegg har produsert, er det helt avgjørende at brukerne er motiverte til å endre livsførsel. Særlig når det dreier seg om program som stort sett legger opp til selv-hjelp, slik det legges vekt på i Wayback. Som De Leon (1995 s. 161) beskriver det:

Treatment is not provided but made available to the individual in the TC (Treatment Community) environment, in its staff and peers, the daily regime of work, groups, meetings, seminars, and recreation. The effectiveness of these elements is dependent, however, upon the individual who must fully engage in the treatment regime. Self-help recovery means that the individual makes the main contribution to the change process.. each individual in the process contributes to the change in others, mediated by peers through confrontation and sharing in groups, by example as role models, and as supportive, encouraging friends in daily interactions.

Wayback definerer seg ikke som et lavterskeltilbud, og belager seg på at medlemmene selv tar grep om egen tilværelse, som beskrevet ovenfor. For å bli medlem av WT, stilles det krav til at man er svært motiverte til å forlate sin kriminelle løpebane, og at man er klare til å ta grep deretter.³⁵ Problemet er at mange på ett eller annet tidspunkt føler seg motiverte til å endre livsstil, slutte å ruse seg etc, men mister motivasjon på veien. Utfordringen for WT er derfor ikke å plukke de mest motiverte, men å få eksisterende medlemmer til å forbli motiverte gjennom hele prosessen. Glenn D. Walters (2002 s. 126-133) lister opp noen essensielle punkter for å holde motivasjonen til en person som vil endre livsstilen sin oppe.

³⁴ Lederen i Norges Politiforbund, Arne Johannesen, refererer til uttale i forkant av Justisdepartementets melding om "kriminalitetens kostnader for samfunnet" fra 2005 at kriminalitet koster samfunnet rundt 150 milliarder kroner. Hentet fra pf.no den 3.10.12:

<http://www.pf.no/id/3134.2>

³⁵ Wayback.no: "Kan Wayback hjelpe deg?").

- Fylle tomrommet der den kriminelle livsstilen tidligere dominerte. Dette kan bety jobb, skole, familie, sport, hobbyer eller andre interesser. Det viktigste er at aktivitetene kan erstatte noe av det følelsesmessige ”tapet” man gjør ved å forlate en type livsstil til fordel for en annen.
- Positiv sosial støtte (ikke fra kriminelle miljø). Familie, ikke-kriminelle venner, kjæreste og andre støttepersoner. Oppbygging av ikke-kriminelle nettverk, med tanker i bakhodet om at tillit til ikke-kriminelle nettverk tar tid å (gjen)opprette.
- Hjelp individet med å binde seg til andre mål og verdier enn hva som er tilfelle i den kriminelle livsstil. Dette går ut på å motivere personer til å opprettholde sitt avbrekk til kriminalitet, ved å få dem til å modifisere sin oppfatning av forventet utfall ved utførelse av kriminelle handlinger.
- Endre den kriminelles identitet. Motstå merkelapper og generaliserende holdninger fra andre og erstatte eksisterende kriminelle identifikasjonsfaktorer med ikke-kriminelle. Dette kan gjøres ved å inngå i såkalte ”sokratiske” samtaler (spørrende samtale der man blir utfordret ved å begrunne egen uttalelse) med den aktuelle personen der han/hun blir, på kognitivt vis, blir gjort oppmerksom på kompleksiteten ved selvet.

3.5. Selvlært hjelpeløshet og ungdomsmisforståelsen

En av baksidene ved hjelpetiltak rettet mot personer i problematiske livssituasjoner, er at hjelpemottager kan utvikle et avhengighetsforhold til hjelper. Nervik (1997 s. 68) kaller dette klientifisering. Forklart ved å vise til at personer som i lengre tid, eller en eller flere ganger tidligere har mottatt hjelp, oftere vil identifisere seg med klientrollen. Også definert som; selvlært hjelpeløshet (Nervik 1997 s. 68). Overført til en kriminalforebyggende kontekst, vil dette kunne være tilfellet for personer som har lengre erfaring med hvordan de skal oppføre seg ovenfor ansatte i kriminalforebyggende tiltak. De identifiserer seg med rollen som hjelpeløs, og spiller denne ut ovenfor behandler i troen på at det er dette som forventes, hvilket derfor også kan være tilfellet i WT.

Lanesskog (2009) viser hvordan rusrehabiliterende institusjoner også stimulerer klientifisering ved å unnlate å ansvarliggjøre deltakerne i stor nok grad. Som behandler er det lett å ta styringen, og se behovet for å opprette regler for deltakere som ikke er i stand til å oppføre seg normalt. Dette øker derimot faren for å betrakte voksne mennesker for ungdom, av Lanesskog (2009 s. 61) kalt ”ungdomsmisforståelsen”. Som om den forekommer, vil holde

deltaker i en ”ungdomsposisjon” det rettes få forventinger mot, og der behandler vil kunne opptre som ”trøstere” og ”bakkemannskap” (Lanesskog 2009 s. 61). En opptreden som ikke vil forberede deltaker på ”real life” og sørge for gjentatt deltakelse i rehabiliterende program.

Aamodt (1998 s. 62) beskriver hvordan sosialarbeidere i tilfeller der klienten er ressurs svak, lider av et slags ”hjelpesyndrom”, der de yter ureflektert støtte for å få vanskelige klienter på beina. Dette kan føre til at klient ”får en forventning rettet mot seg om å være hjelpeløs fordi denne holdningen gir sosialarbeiderne en opplevelse av å kunne hjelpe”. Dette kan føre til en avmaktsfølelse der mindreverdighet og verdiløshet videre kan føre til økt aggresjon mot sosialarbeider og økt frustrasjon over egen situasjon.

For å unngå disse fallgruvene er det viktig at rehabiliterende institusjoner for det første ikke sikter for høyt og er for beskyttende, og for det andre behandler deltakerne som likeverdige individer. Ikke alle kan få rødt hus på landet, og total isolasjon fra livet i byen vil ikke forberede deltakeren på realiteten som venter etter rehabiliterende opphold. Det er viktig å anerkjenne deltakernes egenskaper i form av å være voksne individer, og utvikle disse videre med mål om økt selvstendighet. ”Skal barnet lære å gå, må mor og far tåle å se at barnet faller!” (Lanesskog 2009 s. 62).

3.6. Kriminell subkultur og stigma

Det vanskeligste med å slutte med kriminalitet og rus, er å avvenne seg med distinkt oppførsel, kroppsspråk, språk og klesstil som er forbundet med kriminalitet. Om dette ikke endres, vil man fortsatt identifisere seg med kriminelle og kriminalitet, hvilket også samfunnet rundt en vil være oppmerksomme på. En integrasjonsprosess vil da være vanskelig. En vil fortsatt anses som en trussel, og ikke slippe inn i det sosiale fellesskap på lik linje med andre. Risikoen for tilbakefall vil da naturligvis øke.

Ifølge definisjonen til Gelder (2005 s. 1) er en subkultur en gruppe mennesker som på en eller annen måte fremstår som anormale eller marginale, i forhold til den generelle oppfatningen av normalitet i samfunnet, i måten de fremstår, foretar sine gjøremål og hvor de foretar disse. Tilhørighet til en subkultur proklameres vanligvis symbolsk gjennom distinktiv klesbruk, språksjargong, musikk og andre synlige effekter. Gelder (2007) beskriver videre at personer i subkulturer ofte har *negative relasjoner til arbeid*, at de har *negative* eller i det minste *ambivalente relasjoner til klasse*, at de *assosierer seg med bestemte territorier* (gate, klubb,

nabolag), at de *knytter sterke relasjoner til ikke-domestiske grupper* (sosiale grupper utenom familien) og at *deres stil og væremåte ofte er overflødig og utagerende*. Mange av disse karakteristika synes å samsvare med det man vet om kriminelle og kriminelle miljøer. Et eksempel på dette er gjenger, være seg kriminelle eller ikke-kriminelle, som knytter seg til bestemte territorier, symboliserer medlemskap i gjengen gjennom kles- og språkstil, og finner for eksempel graffiti, hip-hop eller breakdance som samlende identifikasjonsmarkører (Katz & Jackson-Jacobs 2007 s. 98).

Jeg velger på bakgrunn av overnevnte definisjon å lansere begrepet ”kriminell subkultur”. Begrepet består av to ord, det første definert som personer som begår gjentatte lovbrudd, det andre definert ovenfor av Gelder (2005). Sammen viser de til distinkte kulturelle trekk som preger kriminelles identitet i større eller mindre grad. Trekkene er ikke universelle, men defineres som de som til enhver tid hersker i et distinkt kriminelt miljø. Være seg språkbruk, spesielle tatoveringer, kleskodekser eller spesielle måter å hilse hverandre på. Jeg betegner videre den kriminelle subkulturen som en egen måte å kommunisere på mellom de som er en del av den. Kommunikasjonen behøver ikke være uforståelig for andre, men vil bære preg av å tilhøre et kriminelt miljø. Trekkene vil også defineres (gjenkjennes) av resten av samfunnet, som vil tillegge disse kriminell betydning. Med andre ord foregår det en kontinuerlig konstruksjon av kriminell subkultur. Om majoriteten for eksempel tillegger plagget ”hettegenser” kriminell betydning, vil dette forsterke de kriminelles tiltrekning av plagget. Kriminelle som andre, er opptatt av å markere egen identitet, og ved å tilegne seg et plagg som av andre oppfattes som identisk med kriminalitet, vil tilegnelsen være å styrke ens identitet som kriminell. Kriminell subkultur defineres videre som en samlebetegnelse for flere subkulturelle trekk. En person trenger ikke å være en del av en kriminell subkultur om han eller hun kun deler noen av trekkene som utgjør den kriminelle subkultur. I kontakt med respondentene refererer jeg til disse trekkene der jeg selv oppdager dem, og der respondentene selv gir uttrykk for at de besitter dem.

Det subkulturelle elementet ved kriminalitet, i sin mest avanserte form, synliggjort gjennom gjenger og organiserte kriminelle grupperinger, er også den type kriminalitet som skaper mest frykt blant utenforstående. Lane & Meeker (2000) mener at den generelle frykten mennesker ofte viser for fremmede kulturer også kan overføres til å gjelde kriminelle gjengers subkulturelle trekk. Frykten for en fremmed kultur i tillegg til frykten for generell kriminalitet

setter derfor kriminelle gjenger på topp av fryktskalaen.³⁶ Problemet er at denne frykten i mange tilfeller er irrasjonell. Det viser seg for eksempel at kvinner og eldre er mest redde, samtidig som det er de som sjeldnest opplever å bli utsatt for kriminelle handlinger av kriminelle gjenger (Lane & Meeker 2000 s. 514). Frykten for gjengene forsterkes også via media og deres til dels fasinasjon og store fokus på disses kriminelle aktivitet. Dette gjør det svært vanskelig for individer som ønsker å forlate sin subkulturelle identitet og eventuelt sin gjeng. De blir stigmatisert (forklart under) av samfunnet, og tillagt egenskapen som kriminell til tross for at de ikke lenger utfører kriminelle handlinger.

Goffman (2000 s. 16) definerer begrepet stigma som en ”-spesiell slags relasjon mellom en egenskap og en stereotyp klassifisering av mennesker..”, ”en oppfattet uoverensstemmelse mellom den tilsynelatende og den faktiske identitet”. Stigma rammer personer som skiller seg ut fra andre ved å besitte en egenskap disse mangler, en egenskap som avviker fra flertallets forventninger på en måte som gjør dem uønsket. De som stigmatiseres, og de som assosieres med de stigmatiserte, blir isolert og unngått av øvrige personer, og anses i følge Goffman (2000) ikke lenger som fullverdige mennesker. Stigmatisering av kriminelle og tidligere kriminelle er et godt eksempel på dette. De blir ansett av medlemmer av det øvrige samfunn som farlige, aggressive, slemme, umoralske og noen man ikke kan stole på (Austin 2004 s. 178). Stigmaet blir så overført til de som står den kriminelle nærmest, som foreldre, som da blir ansett å ha skyld i at avkommet ble kriminelt (Austin 2004 s. 181).

Overgangen fra fengsel til samfunn avhenger derfor delvis av hvordan man blir mottatt av samfunnet, og i hvilken grad disse anser den kriminelle fortiden som en anormal egenskap. Hirschfield & Piquero (2010) bekrefter at en normalisering av egenskapen av å ha sonet, senker graden av stigmatisering av tidligere innsatte.³⁷ Dette gjelder dog kun for mennesker som har kjennskap til den tidligere innsattes bakgrunn, ikke for fremmede, som for eksempel en arbeidsgiver. For å unngå stigmatisering av disse, kan det derfor være lurt av den tidligere innsatte å fjerne, eller i det minste dempe symbolikken som knytter han/hun til subkulturer assosiert med kriminalitet. For å imøtekomme dette problemet har de for eksempel i USA iverksatt program der fjerning av gjengrelaterte tatoveringer skal motvirke tilbakefall. Det

³⁶ Lane & Meeker (2000): Undersøkelsen ble foretatt i *Orange County, California*

³⁷ Dette later til å være tilfellet hos WT. Siden de ansatte selv har sonet, og/eller ruset seg, anses dette som en normal egenskap og stigma uteblir (utdypet videre i avsnitt 7.8).

finnes ingen empirisk studie på om dette har vært effektivt enda, men intervjuer av individer som har gjennomgått behandlingen har ytret seg positivt.³⁸

Fortsatt identifikasjon med kriminell subkultur og opplevd stigmatisering av det øvrige samfunnet, er en del av de faktorer som påvirke mulighetene for tilbakefall. Spørsmålet er hva slags innflytelse de ansatte, i WT, som har tilsvarende bakgrunn selv, har på avvenning av kriminell subkultur og (gjen)integrasjon i samfunnet.

³⁸ Utdrag fra FBI Law Enforcement Bulletin – vol.77, nr.8 2008 s.17: *"I came in as a thug and gangster looking for a job, and my tattoos would not allow me to get hired. They took them of... and (I) managed to get help for a lot of other things through the program. I am now a real estate broker and living life the way it should be."*

4. Metode og data

I dette kapittelet vil jeg forklare hvilken metode jeg har benyttet meg av, hvorfor jeg har benyttet den og hvordan studien kan generaliseres teoretisk. Jeg vil deretter gi en oversikt over hvordan jeg har fremskaffet datamaterialet, hva dette består av og hvilke retningslinjer jeg har måttet ta hensyn til gjennom hele forskningsprosessen.

4.1. Case-studie

WT er en relativt liten stiftelse med få ansatte og et begrenset antall medlemmer. Evalueringen vil derfor falle under betegnelsen ”case-studie”, en studie med fokus på å belyse prosesser, i denne sammenheng, prosesser som oppstår i forbindelse med WT’s kriminalforebyggende arbeid. Jeg har benyttet meg av innsamlingsmetodene intervju, spørreskjema og dokumentanalyse for slik å få et variert datagrunnlag. Det er mange faktorer som spiller inn i den enkeltes vei ut av kriminalitet og rus, og for å belyse disse best mulig, er det viktig å vurdere alle innfallsvinkler.

Bruken av spørreskjema har gitt meg muligheten til å gi en kvantitativ oversikt over hvordan medlemmene har klart seg, med utgangspunktet i de respektive respondentenes bakgrunn og nåværende status knyttet til for eksempel rus. Denne informasjonen er viktig å ta i betraktning da det kan gi store utslag på om hvorvidt en respondent opplever tilbakefall eller ikke (se avsnitt 1.4). Intervjuene har på sin side gitt meg en bredere forståelse av årsakene til respondentenes nåværende status og gitt meg innblikk i samhandlingen mellom den kriminalforebyggende virksomhetens involverte parter. Denne informasjonen har til sammen skapt et helhetlig bilde av WT, og gitt meg muligheten til å beskrive og drøfte stiftelsens virksomhet.

Evalueringen er i stor grad basert på et intensivt forskningsopplegg (kvalitativ metode) med en problemstilling som har blitt presisert og endret underveis. I den sammenheng har jeg for eksempel lagt vekt på å tilegne meg kjennskap til mange variabler om hver enkel enhet, en fordel om man vil studere komplekse fenomener ifølge Hellevik (2002 s. 99). Det at jeg har hatt såpass få enheter, har gjort at jeg har kunnet ha personlig kontakt med disse, dvs. nærhet til fenomenet jeg studerer. Forskningsdesignet er derfor i stor grad basert på empiri, og inngående analyser av denne.

Datamateriale av den ekstensive sorten eksisterer som nevnt også. Det vil si datamateriale innhentet via spørreskjema (med et opprinnelig formål om å operasjonalisere de ved hjelp av datamatriser).³⁹ Svakheten ved disse dataene er at det ikke tar høyde for andre variabler som kan har påvirket utfallet for den enkelte respondent, som historie eller seleksjon. Den interne validiteten er med andre ord ikke god nok. Disse dataene vil dog gi et tydeligere inntrykk av WT's innvirkning på tilbakefall og (gjen)integrering av sine medlemmer, og bidra til en bedre forståelse av helheten.

4.2. Pålitelighet, gyldighet, generaliserbarhet og transparens

Tjora (2010 s. 175-189) nevner disse som kvalitetsindikatorer for god kvalitativ forskning. For å vurdere hvordan disse har blitt ivaretatt i denne evalueringen, er det viktig å se på hvordan forskningsprosessen har foregått, hvilke data som har blitt samlet inn og hvilke metoder jeg har benyttet til dette.

Påliteligheten (reliabilitet) til kvalitative studier som denne, avgjøres ifølge Tjora (2010) av hva slags støy forskeren bringer med seg inn i prosjektet. Hvordan har jeg påvirket forskningen i kraft av mine egne forutinntatte holdninger og erfaringer med teamet? Vil det betraktes som negativ støy, eller en positiv ressurs? Jeg vil vurdere min egen tidligere erfaring med kriminologiske emner som svært begrenset. På en måte anser jeg dette som positivt siden dette gir et mer nøytralt utgangspunkt. Men nettopp fordi jeg manglet kunnskap om feltet, ble det gjort mange gale vurderinger underveis. Dette viste seg spesielt i valg av forskningsmetode, men også under formuleringer av spørsmål i intervjuguiden. Dette er å anse som støy som har påvirket gangen i prosjektet, dog ikke mer enn at det har resultert i noen nye vendinger, og noe annen data enn det jeg hadde forventet.

Gyldigheten (validiteten) sier noe om hvorvidt evalueringen gir svar på stilte spørsmål, altså i mitt utgangspunkt, svar på om WT var et effektivt kriminalforebyggende tiltak og hva som

³⁹ Utgangspunktet for denne evalueringen var å utføre en metodetriangulering (kombinasjon av kvalitativ og kvantitativ metode) for å måle og analysere tilbakefall og (gjen)integrasjon blant WT's medlemmer, og interaksjonen mellom de mange involverte aktørene. Jeg ville benytte meg av Mohr's (1995) sammenliknende posttest-design, som ved kontrafaktisk utvikling kunne fastslå den objektive suksessraten til WT, samtidig som jeg ved dybdeintervjuer, kunne beskrive de subjektive opplevelsene og samhandlingene som ledet til de objektivt definerte resultatene. Bakgrunnen for dette valget var at jeg ville unngå svakhetene ved kun å støtte meg på enten kvalitativ eller kvantitativ metode, altså måtte velge mellom å gå i dybden og ikke i bredden, eller omvendt.

ligger til grunn for dette. For å teste dette foreslår Tjora (2010) å henvende seg til det større forskningssamfunn eller i dialog med andre forskere. Slik forholder man seg til annen forskning på feltet med lignende utgangspunkt og teoretiske perspektiver. Dette vil bli en vurdering som må komme etter publiseringen av evalueringen. Men siden jeg har forsøkt å være så åpen som mulig om forskningsprosessen, for slik å kunne forklare de valg jeg har tatt, vil dette gi styrket gyldighet.

Generaliserbarheten, eller som Thagaard (1998 s. 184-188) kaller det, *overførbarheten*, til dette case-studiet er basert på hvilke slutninger som kan anvendes utenfor dette spesifikke prosjektet. Er det mulig å overføre slutningene jeg har trukket om for eksempel ulempene og fordelene med kriminell bakgrunn blant ansatte i dette case-studiet til ansatte med liknende bakgrunn i andre kriminalforebyggende tiltak? Thaggard (1998 s. 186) mener dette er fullt mulig, akkurat som en jurist som baserer sine slutninger i en sak basert på en annen. Overførbarheten til evalueringen kan også benyttes av personer som kjenner seg igjen i analysene i teksten og som har kjennskap til fenomenet som studeres fra tidligere. Respondentene intervjuet i evalueringen representerer grupper, eller typer med karakteristika som vil kunne gjenfinnes hos andre utenfor dette spesifikke caset. Yin (1994 s. 4) støtter denne slutningen og konstaterer at en må skille mellom statistisk generalisering, der et representativt utvalg kan generaliseres til en utvidet populasjon, og analytisk generalisering, der teoretiske funn støtter opp under hypotesene og teoriene gjort av en selv eller andre. Denne studien tar også utgangspunkt i teorier knyttet til kriminalforebyggende virksomhet, da særlig brukermedvirkning innen MTRF, som kan utvides eller bekreftes av funn gjort i denne studien. Funn i denne evalueringen vil også som helhet kunne overføres til andre Wayback-avdelinger i landet, samt å bruke enkelte tolkninger og slutninger av disse, i tilsvarende situasjoner mellom tilsvarende grupper mennesker i andre sammenhenger. For eksempel tolkningene av betydningen av tilstedeværelse av kriminell subkultur hos alle parter innen kriminalforebyggende tiltak.

Transparens er ivaretatt ved å være åpen om hvordan evalueringen er utført, hvilke teorier som er benyttet, beskrivelse av hvilke utfordringer jeg har møtt på og hvordan jeg har løst disse osv. Selv om jeg i skrivende stund føler at dette er ivaretatt så godt som mulig, vil jeg kunne møte på kritikk i etterkant av publiseringen av materialet som påpeker mangler jeg nå ikke er klar over.

4.3. Datakilder

Arbeidet med å finne respondenter til denne avhandlingen startet tidlig i masterprogrammet og i forbindelse med ett kurs der temaet var å lage et forskningsdesign til en fremtidig evaluering av WT. Arbeidet med designet satte meg i kontakt med daværende leder for WT, Thomas Gravdahl, som jeg senere intervjuet. Under denne samtalen fikk jeg en flott innføring i deres arbeid og ett løfte om bistand til en fremtidig evaluering. Da jeg etter om lag et år var klar for ett slikt samarbeid, hadde Gravdahl sluttet som daglig leder, og ett samarbeid så ikke ut til å interessere hans erstatter. Det varte derimot ikke lenge før det igjen var utskifting av daglig leder, og jeg tok kontakt med den nye daglige lederen Trond Guldberg. Vi hadde noen hyggelige samtaler der jeg ytret ønske om å foreta en evaluering av WT ved å intervju nåværende og tidligere medlemmer om deres opphold i stiftelsen. Vi ble enige om at dette kunne gjøres om prosjektet var forskningsetisk sensitivt, dvs at medlemmene ble anonymisert og at jeg utarbeidet en rettferdig definisjon av begrepet ”tilbakefall”. Samarbeidet ble deretter formalisert gjennom en skriftlig avtale mellom meg og Guldberg. Avtalen inneholder blant annet reguleringer knyttet til interaksjonen mellom meg og WT’s medlemmer. Jeg har forpliktet meg til kun å bruke WT i opprettelsen av kontakt mellom meg og respondentene og daglig leder Trond Guldberg har fått tillatelse til å gå igjennom studien før den leveres inn for slik å kunne forsikre seg om at intet injurierende er inkludert.

4.3.1. Utvalgene

Hovedutvalget, som jeg videre i evalueringen vil betegne som *tiltaksgruppen*, består av 11 nåværende og tidligere medlemmer av WT. De er fra 20 til 42 år gamle og har alle blitt dømt til møte med kriminalomsorgen, for deretter å bli medlemmer av WT. Blant respondentene finnes ulik alvorlighetsgrad av straff, fra kort samfunnstjeneste til flere år i fengsel. Noen er førstegangsdømte, andre er gjengangere, noen har alvorlige rusproblemer, andre har ingen. Utvalget består av 9 menn og 2 kvinner. Jeg syntes andelen kvinner, som er 18 prosent av utvalget, reflekterer observerte kvinnelige medlemmer av WT. Det gir også et omtrentlig bilde av andelen straffedømte kvinner i Norge som ligger på ca 23 prosent (Hirsch et al. 2010 s. 22-23).

I tillegg til tiltaksgruppen har jeg intervjuet 3 personer som ikke er medlemmer, men som tilhører institusjoner WT har samarbeidet og interagert med. Disse inkluderer 2 ansatte ved NAV-kontor i Trondheim by og omegn som samarbeider med WT, samt 1 ansatt ved

Frimsorgen avdeling Sør-Trøndelag, som bruker WT aktivt i møte med sine klienter. Opprettelse av kontakt med disse personene har skjedd etter eget initiativ og etter forslag fra respondenter som har videreformidlet kontakt.

Videre har jeg intervjuet 2 tidligere faddere og nåværende fadder og daglig leder Trond Guldberg, samt hatt samtaler med ytterligere 1 fadder. De to tidligere fadderne traff jeg i forbindelse med arbeidet med designet til avhandlingen, altså ett års tid i forveien. Den ene tidligere fadder skiller seg ut ved ikke å ha kriminell bakgrunn. En av de tidligere fadderne er kvinne. Dette utvalget, som var det første som ble intervjuet, ble ikke intervjuet på samme måte som de andre. Intervjuene baserte seg på en svært primitiv intervjuguide, der kun prosjektets tema ledet samtalen. Opplegget var svært ustrukturert, men da også veldig fleksibelt.

Jeg har også intervjuet 1 person som har avtjent samfunnsstraff på huset over en kortere periode. Jeg kom helt tilfeldig i kontakt med respondent og avtale om intervju ble gjort på eget initiativ. Respondent ble intervjuet utelukkende om avtjeningen av sin samfunnsstraff hos WT og intervjuguiden var kun basert på dette temaet. Intervjuet var ustrukturert og respondent fortalte om sine erfaringer.

4.4. Forberedelser til datainnhenting

Før jeg startet med utformingen av intervjuguidene, ville jeg finne ut hvilke bakenforliggende faktorer som kunne ha innvirkning på tilbakefallshyppigheten og graden av (gjen)integrasjon blant respondentene. Etter en saumfaring av forskning på feltet dannet jeg meg ett bilde av hvilke egenskaper, ressurser og problemer som burde inkluderes. Dette gjaldt alt fra om respondenten hadde diagnosen ADHD til om de hadde gategjeld etter siste straffegjennomføring. Jeg fant et tjuetalls slike faktorer som forskning antydte hadde en direkte sammenheng med tilbakefall og (gjen)integrasjon av tidligere kriminelle. Skardhammer og Telle (2009) viser oss for eksempel at sjansen for å returnere til fengsel er størst de første to årene, og de som har sonet en lengre dom har lavere risiko for tilbakefall enn de som har sonet kortere. Videre viser de at modningsprosessen har innvirkning på tilbakefall og at flere menn enn kvinner returnerer til fengsel innen det første året etter løslatelse (Skardhammer & Telle 2009).

Forberedelsene gikk videre med på å ha samtaler med daglig leder av WT, Trond Guldberg, og de to tidligere fadderne. Disse samtalene var sterkt med på å avgjøre hvilke spørsmål det var viktig å ha med i intervjuguiden, særlig de som berørte delene der tilbakefall og (gjen)integrering var tema. De presiserte for eksempel at det var stor forskjell på rusmisbruk og hvilke rusmidler som ble (miss-)brukt. Jeg fikk slik en fin innføring i hva det vil si å bryte med ett kriminelt miljø og livsstil, og hvilke hindre dette innebar. Dette bidro til at jeg i nesten alle intervjuene utført på tiltaksgruppe, foretok dybdeintervjuer der respondentene fikk fortelle sin historie så fritt som mulig, kun basert på de tre fasene oppvarming, refleksjon og avrundning (Tjora 2010 s. 96-104).

4.4.1. Intervjuguiden til hovedutvalget

Til sammen inneholder intervjuguiden 6 deler og 43 spørsmål, med oppfølgingsspørsmål på 17 av disse. Delene har følgende overskrifter; del 1: Personalia, del 2: Opplysninger om forhold før tiltak, del 3: Rus, del 4: Om forhold under tiltak, del 5: Om forhold under og etter tiltak, del 6: Tilbakefall. De første 3 delene tar hovedsakelig for seg egenskaper ved respondentene som kan forklare resultatet av tiltaket. Del 4 og 5 er spesielt rettet mot tiltaket, hvordan dette har fungert/ikke fungert, litt rundt opplevelsen av tiltaket og mer spesifikt hva som har blitt gjort. I denne delen har jeg latt respondenten utdype seg mer og latt samtalen flyte fritt ettersom respondenten forteller om sine erfaringer. Jeg har i denne delen i de fleste gangene i møte med tiltaksgruppe brukt kladdebok der jeg har notert etter hvert som respondent har fortalt. Del 6, den korteste delen, er spesifikt myntet på å anslå om respondenten har hatt tilbakefall etter den angitte definisjonen; ny dom og nytt møte med kriminalomsorgen etter iverksatt tiltak.

4.4.2. Intervjuguide til tilleggsutvalget

Denne intervjuguiden består av 3 deler, der første del går på introduksjonen av WT som samarbeidspartner, andre del dreier seg om selve interaksjonen mellom respondent og WT, mens det i siste del blir spurt om hvordan respondent ser for seg ett fremtidig samarbeid med WT.

4.4.3. Datainnsamlingsmetoder

Innsamlingen av data har foregått etter både kvantitativ og kvalitativ metode. Intervjuene ble nedskrevet for hånd ved hyppige noteringer under selve intervjuet, da jeg vurderte bruk av diktafon som uheldig ovenfor spesielt tiltaksgruppen.⁴⁰ Intervjuguidene beskrevet ovenfor har vært rådende, men ikke utelukkende. Jeg har under de personlige intervjuene, 16 av 18, lagt stor vekt på å la respondent snakke fritt, og i de fleste tilfellene bedt dem fortelle sin personlige historie uten hensyn til intervjuguiden. Dette hindret meg likevel ikke å innhente de kvantitative dataene fra tiltaksgruppen. Respondent ble i noen tilfeller, først bedt om å svare på spørsmålene i intervjuguiden, for så å fortelle sin personlige historie. Noen ganger ble spørsmålene på intervjuguiden krysset av i forbindelse med at de ble berørt av den personlige historien, og/eller nevnt mot slutten av intervjuet for så å bli besvart. Ellers la jeg opp til en svært fleksibel samtale der informanten førte ordet så mye som det lot seg gjøre. Disse intervjuene varte fra rundt 30 min til over to timer avhengig av hvor mye tid respondenten disponerte og hvor mye han eller hun hadde på hjertet. 5 av 18 personlige intervjuer ble foretatt på WT-huset, der de foregikk uten tilsyn av andre. 1 respondent ble intervjuet i fengsel. Tillatelse til å besøke respondenten ble innvilget ved hjelp av WT. Intervjuet foregikk i fengselets omgivelser uten tilsyn av øvrige personer. Respondenten svarte tilsynelatende fritt og uten forbehold på alle spørsmål jeg hadde.

4 personlige intervjuer av respondenter fra tiltaksgruppen ble foretatt på ulike kafeer i Trondheim. Intervjuene av respondenter fra tilleggsutvalget ble foretatt ansikt til ansikt og fant sted på respondentens arbeidsplass. Alle respondentene jeg foretok personlige intervjuer av leste igjennom informasjonsbrevet og samtykkeerklæringen før intervjuet startet, og samtlige skrev under på samtykkeerklæringen

2 av 11 intervjuede respondenter i tiltaksgruppen ble foretatt over telefon der den standardiserte intervjuguiden ble fulgt tett. Informasjonsbrev og samtykkeerklæring ble lest opp og respondenten bekreftet muntlig at de var gjort kjent med innholdet og ville la seg intervjuet. Ved disse to anledningene fikk jeg ikke gått særlig i dybden, og intervjuene varte ikke lenger enn fra 10 til 15 minutter. Jeg fulgte her den standardiserte intervjuguiden kun for å holde tråden og noterte mens intervjuet ble foretatt

⁴⁰ Jeg ble opplyst av Guldberg at tidligere straffedømte kunne oppfatte det å bli "tatt opp på tape" som mistenkelig og i noen tilfeller truende. Dette lot jeg derfor være.

Observasjon ble også benyttet selv om den formelle forespørselen om å få være på WT-huset kun for å observere, ble avslått. Observasjonen foregikk før, under og etter intervjuene, og ved mine besøk på WT-huset i ulike ærend. Denne passive observasjonen ga meg bredere innsikt i hvordan medlemmene interagerer med hverandre og det bidro til å stryke helhetsinntrykket av medlemmene og fadderne som personer. Jeg fikk også et tydeligere inntrykk av hvordan det kriminalforebyggende arbeidet foregikk.

4.5. Oppbevaring og kontroll av innhold

Alle respondentene jeg intervjuet eller hadde *samtale* med under innsamlingen av data, har fått muligheten til å se over hva de selv har uttalt.⁴¹ Alle fysiske intervjuer, notater og samtykkeskjema med underskrifter er oppbevart nedlåst hjemme i min leilighet. De digitale versjonene er plassert i en nettsky (dropbox) som krever passord for å få tilgang.

4.6. Ytterligere dokumenter

I arbeidet med å kartlegge WT's virksomhet, har jeg fått tilgang til en rekke dokumenter som i form av veiledning til faddere, den skriftlige avtalen om medlemskap, alt av brosjyrer og informasjon stiftelsen deler ut til potensielle medlemmer og faddere, kopier av seminarnotater, beskrivelser av prosjekter etc. Disse dokumentene gir ett oversiktlig bilde av hvordan WT i teorien drives og hvilke teknikker de benytter seg av i det kriminalforebyggende arbeidet.

4.7. Etiske vurderinger

De etiske vurderingene som har blitt foretatt under denne evalueringen har vært mange og svært tilstedeværende, både i møte med intervjuobjektene og i etterbehandlingen av dataen. Forskning på følsomme temaer som kriminalitet og rus kan være etisk vrient å forholde seg

⁴¹ Jeg innhentet e-postadressen til samtlige respondenter, og ettersendte en transkribert versjon av intervjuet eller samtalen rett i etterkant av innsamlingen. I e-posten opplyser jeg om at respondent kan redigere, slette eller legge til hva de vil der de anser dette nødvendig. Respondenten som satt i fengsel ble overlevert en transkribert versjon av intervjuet medfølgende forklaring i en forseglet konvolutt, og ble gitt muligheten til å sende denne i retur til meg med eventuelle innsigelser eller overlevere det til en av WT's representanter som så kunne videre bringe det til meg.

Jeg opplyser respondent om dette på forhånd og har fått gode tilbakemeldinger på praksisen. Slik kan de forsikre seg om at jeg ikke feiltolker eller feil-siterer dem under intervju/samtale, og de kan føle en viss grad av kontroll på hva de har formidlet.

til, særlig i direkte møte med respondentene, og særlig med tanke på konfidensialiteten. Tjora (2010:31) omtaler temaet som implisitt i all forskning, uavhengig av juridiske formaliteter. Den gjensidige respekt ovenfor respondent, tillit og konfidensialitet må være en selvfølge i ethvert forskningsopplegg. Selvfølgeligheter jeg har utøvd i evalueringen av WT.

De formelle etiske retningslinjene som godkjennelse fra NSD, anonymisering og oppbevaring av data er ivaretatt og utført i tråd med bestemmelsene. I møte med respondentene som har deltatt i WT, har jeg fulgt Tjora's (2010) anbefalinger, men i tillegg måtte jeg tilpasse min opptreden til den enkelte respondent. Deres bakgrunn har vært veldig variert, og mens noen godt kunne gå for å være en studentkollega, var det andre som slet med omfattende rusproblemer og hadde tung kriminell bakgrunn. Jeg var derfor veldig nøye på den ytre og indre kommunikasjonen, særlig den underbevisste og særlig ovenfor de med tung kriminell bakgrunn. Før intervjuene, hadde jeg mentale øvelser der jeg forberedte meg på å møte personer som hadde begått svært alvorlige kriminelle handlinger og hvordan jeg kun skulle reagere på slike opplysninger som en helt vanlig del av intervjuet. Om negative følelser rundt dette hadde vist seg gjennom kroppsspråk eller stemmebruk, ville tilliten til meg som profesjonell brytes. Dette gikk likevel helt greit og jeg opplevde ikke under noen omstendigheter å bli følelsesmessig påvirket av respondentens opplysninger.

I møtene med alle respondentene som hadde deltatt i WT, forsøkte jeg å opprette en "kompisaktig" væremåte før og etter intervjuet. Jeg gjorde dette for at de i større grad skulle identifisere seg med meg som likeverdig og ikke en autoritet som studerer dem som objekter eller forsøkskaniner. Dette er personer som fra før av har et anstrengt forhold til autoriteter og mange vil ha opplevd en "ovenfra-ned" holdning fra disse. Dette ville jeg svært gjerne unngå og inviterte dem til uformelle settinger før og etter intervju, som det å ta en røyk og kaffe sammen og prate om ting som ikke hadde med intervjuet å gjøre. Jeg ville skape en trygg atmosfære og bygge tillit mellom meg og respondent. Dette resulterte i, særlig hos dem som bodde på "huset", at ordet gikk om at jeg var en "allright" person å prate med og at et intervju med meg var helt ufarlig. På denne måten ble jeg kjent med noen intervjuobjekt lenge før intervjuet fant sted.

Opprettelsen av kontakt med respondentene bød også på noen etiske overveiiinger. Det er ikke bare å ringe personene på egen hånd, uten at de har blitt informert på forhånd. Det finnes personer som helst ikke vil at noen skal vite om deres medlemskap i WT i det hele tatt. Andre

kan være i situasjoner som gjør dem uegnet til å delta i intervjuer (rus). Jeg løste dette ved å inngå ett samarbeid med WT og deres ansatte. De fikk ansvaret for å ta telefonene for meg, uten at jeg på forhånd ble opplyst om hvem som kunne være aktuelle. Jeg forklarte de ansatte hva de skulle fortelle respondenten og hvilke forsikringer som fulgte med deltakelsen.

4.7.1. Sensitive temaer

I spørreskjemaet foreligger det noen spørsmål om kvaliteten på WT's opplegg, om medlemmet hadde sett at noe kunne vært bedre, eller om de hadde opplevd negative momenter ved medlemskapet. Jeg opplevde ofte at mange vegret seg for å snakke dårlig om WT's ansatte og oppholdet generelt, til tross for at vi var alene og jeg forsikret dem om konfidensialitet. Grunnen til dette tror jeg er at utvalget er så pass lite. Kun 11 respondenter. Mange kan ha vært redd for å bli gjenkjent selv om jeg forsikret om at dette ikke ville bli mulig. Når jeg merket at respondentene vegret seg for å si noe negativt, påpekte jeg at det var veldig viktig at de også fortalte om de mindre heldige sidene ved WT. Kun på denne måten kan opplegget forbedre seg, og gi fremtidige medlemmer en bedre opplevelse. Jeg vet ikke om dette var å spille på følelsene til intervjuobjektene, men etter min vurdering mente jeg det var riktig å påpeke.

Jeg ble fortalt av de ansatte ved WT at jeg ikke måtte bruke ordet "hvorfor" under intervju med respondentene. Grunnen til dette er at ordet ofte forbindes med negative erfaringer fra fortiden og kan virke truende og anklagende. Det finnes ingen grunn for meg til å spørre en respondent om "hvorfor gjorde du dette". Det kan lede tankene hen til følelser som oppstod før en handling som muligens var av negativ karakter og gjenskape ubehag. Dette kan føre til at respondenten går i en flukt- eller forsvarsposisjon, som vil ha negativ innvirkning på resten av intervjuet.

4.7.2. Unntak av anonymisering

Intervjuene med tidligere faddere og ansatte i WT har vært vanskelig å anonymisere. De utgjør en svært liten gruppe, og i miljøet rundt stiftelsen er det kjent hvem som har hatt, eller fortsatt har de spesifikke stillingene. Det vil derfor ikke være mulig å anonymisere disse i den grad at de ikke kan gjenkjennes av dette miljøet. Jeg har i den anledning gjort dem klar over at de vil kunne bli identifisert av personer med nært kjennskap til stiftelsen og at disse vil forstå

hvem som er personen bak enkelte sitat og tema. De har fått muligheten til å se over hvilke sitater jeg har inkludert og fått muligheten til å endre, tillegge eller fjerne det de måtte ønske.⁴² Jeg har heller ikke anonymisert daglig leder Trond Guldberg da hans stilling anses å være offentlig.

⁴² Ingen av de tidligere fadderne ville ha endringer av fremstillingen av deres utsagn.

5. Hva er Wayback Trondheim?

Dette kapittelet omfatter en beskrivelse av WT og dets medlemmer samt en kort beskrivelse av WT's organisasjonelle struktur. Jeg vil gi innsikt i de deltiltakene WT kan tilby, og hvordan de har tenkt seg at disse skal fungere i samsvar med målene om å få deres medlemmer ut av kriminalitet og rus, og inn i arbeid.

5.1. Organisasjonen WT

Stiftelsen Wayback har sitt hovedsete i avdelingen i Oslo. Det var her det hele startet, og det er herfra tillatelsen til å opprette nye avdelinger andre steder i Norge kommer fra. WT har en litt mindre omfattende struktur enn avdelingen i Oslo, og en litt annen måte å fatte beslutninger på.⁴³ WT er drevet av to organer, det ene er selve avdelingen, administrert av daglig leder, mens det andre er styret, som alle Wayback's avdelinger må ha. Styret består av 5 til 7 personer, der 2/3 må ha soningsbakgrunn og 1 representant må representere Wayback Oslo. Styret fatter vedtak, som må baseres på de sentrale Wayback-vedtektene, angående bruk av økonomiske midler og satsing på lokale tiltak. Styret har også det formelle arbeidsgiveransvaret og det er de som ansetter personellet i avdelingen. Daglig leder må være tilstede i styret når vedtak fattes, men har ikke stemmerett.

5.2. Hvem er medlemmene?

Wayback har profilert seg som en stiftelse som har fokus på å lette overgangen fra fengsel til frihet, tydeliggjort i reklamefilmen som rullet på kommersielle norske fjernsynskanaler året 2008, samt i radio og fra bannerannonser rundt om i Oslo samme år. På Wayback.no kan man lese at ” *Hvis du soner og snart skal løslates – eller nylig har blitt løslatt – og du har bestemt deg for at du vil leve et liv uten rusmisbruk og kriminalitet, kan WayBack være noe for deg*”. Videre skriver de at man vil få en Wayback-fadder som spesifikt ” *har i arbeidsoppgave å tilrettelegge veien fra fengsel og inn i samfunnet best mulig sammen med den løslatte*”. Selv om 9 av 11 intervjuede respondenter hadde sonet i fengsel før de ble medlemmer av WT, opplevde jeg at WT hadde en langt bredere tilnærming til mulige medlemmer enn nevnte siteringer antyder.

⁴³ Wayback Oslo inviterer blant annet medlemmene sine til konsultasjon på årsmøter

Noen av medlemmene jeg kom i kontakt med hadde for eksempel blitt tilbudt medlemskap etter å ha kommet i kontakt med representanter for WT via Tyrili-stiftelsen (en rusbehandlingsinstitusjon). En person ble medlem av WT etter å ha avtjent sin samfunnsstraff på huset. Enda ett medlem slet først og fremst økonomisk, hadde ikke sonet før og var heller ikke tidligere dømt før han underskrev medlemskapskontrakt. I dette tilfellet ble medlemmet skolert av fadder i økonomiens grunnprinsipper og hvordan han skulle forvalte sin økonomi på en ansvarlig måte. Det er derfor ikke noe krav om at man må sitte i fengsel for å bli medlem av WT. Daglig leder i WT, Trond Guldberg forklarer at de helst tar imot personer som har syslet med kriminalitet og rus, men at de også tar i mot personer med andre typer problemer, så lenge de mener de har kompetanse til å hjelpe.

WT har også hatt et sterkt fokus på å hindre at de yngste faller utenfor, og inn i kriminalitet og rus. Det er de som anses som lettest å "snu", og blir, slik jeg opplevde det, i noen tilfeller prioritert. Dette reflekteres også av respondentenes alder i tiltaksgruppen der 8 av 11 er under 30 år. WT har da også nylig opprettet et samarbeid med flere videregående skoler i Trondheim om å komme i samfunnsfagstimene for å forelese om fengsel og soning. Guldberg uttaler at de ønsker å fange opp de som så smått begynner å bevege seg ut på glattisen og som er på vei til å havne i feil miljø. *"De har ikke tatt valget enda, og vi vil få dem til å velge rett"*.

5.2.1. Kvinnelige medlemmer – andre problemer

Kvinner er i overveldende mindretall blant innsatte i norske fengsler, ca. 6 prosent, og utgjør ca. 23 prosent av alle straffedømte.⁴⁴ Dette gjenspeiles i medlemsmassen til WT, og i min tiltaksgruppe hvorav 2 er kvinner. WT har til gjengjeld en kvinnelig fadder som i tilfeller der det er ønskelig, får ansvar for kvinnelige medlemmer. Jeg blir fortalt i intervju med kvinnelig fadder at av de kvinnene som er innom WT, har mange opplevd å ha blitt svært dårlig behandlet av gutter og menn i miljøet de kommer fra. Flere har hatt kjærestere som de har blitt mishandlet av, og mange har hatt et slags avhengighetsforhold til disse, gjerne pga. tilgang til narkotika, men også pga. behovet for oppmerksomhet.⁴⁵ Kjønnssrollene i det kriminelle miljøet er svært konservativt, nærmest ekstremt i følge Dyb (2006 s. 23), og menn er de primære beslutningstakerne.

⁴⁴ Regjeringen.no. hentet fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/kampanjer/straff-som-virker-2/hvem-sitter-i-fengsel.html?id=526654> den 30.8.12

⁴⁵ En fadder jeg intervjuet mente at noen av jentene hadde et stekt behov for oppmerksomhet pga neglisjering i hjemmet.

I intervju med den kvinnelige fadderren forteller hun at hun gjerne tok med seg sine kvinnelige medlemmer til alternative steder, utenfor kontor (senere huset) for å skjerme dem litt fra de andre. *”Det var ønskelig å skille dem litt fra ungguttene”*. Kvinner krever som oftest mindre plass enn menn i det sosiale rom. De kommer gjerne i skyggen av menn og er mer forsiktige. Dette gjør også at de kommer mindre til ordet, og kan føre til at de ikke blir sett i den grad de bør. Den kvinnelige fadderren tok derfor med seg de kvinnelige medlemmene på kafeer der de fikk tid til den gode samtale over en kaffekopp. *”Jentene har vanligvis helt andre problemer og tanker enn gutta, og jeg som kvinne har enklere for å forstå dette enn de mannlige fadderne”*. I en utredning av behovet for tilpasset oppfølging av kvinner i regi av Frelsesarmeen (Dyb 2006 s. 16), dukker ord som ”skam”, ”skyld”, ”dårlig samvittighet”, og i forlengelse av disse, ”misbruk”, ”vold”, ”prostitusjon” og ”svik” opp i intervju foretatt av kvinner med rusmisbruk. Kvinner har med andre ord en annen bagasje enn menn, og trenger derfor egne tilbud. I WT, forsøker de å tilby dette ved å skille dem fra gutta og gi dem en egen arena der de får den oppmerksomheten de har behov for.

Blant medlemmene av WT finnes mange typer mennesker, alle dog, med en eller annen form for ”livsstilsproblematikk”. Det være seg rus, kriminalitet, økonomisk vanstyre eller gjerne en kombinasjon. De fleste er likevel velkomne, bare de har tatt et valg om å forbedre seg. Om WT ikke innehar kompetansen medlemmet behøver for å komme seg på rett kjø, blir de geleidet til de riktige instansene. Det er likevel en overvekt av menn fra 20-30, men dette en gjenspeiling av hvem som ellers er mest kriminelt aktive (Thoresen, Lid & Stene 2009 s. 113).

5.3. Overgangen fra fengsel til frihet

I følge Wayback opplever innsatte en tilstand av angst, uro og bekymringer i tiden før og etter løslatelse, kalt løslatelsessyndromet. Planleggingen av hva som vil skje når de kommer ut begynner, og tanker om hvor de skal bo, hva de skal ta seg til og hvem de skal være sammen med melder seg. Dette kan føre til at de tar kontakt med gamle kjenninger, for slik å sikre en viss grad av menneskelig kontakt. Et samvær med den innsattes gamle kriminelle nettverk etter løslatelsen kan øke sjansene for at de faller tilbake til kriminalitet og rus. En av pilarene til Wayback har så langt vært å lage et alternativ til dette nettverket og en mulighet til å bryte med det uten å bli utsatt for den massive stemplingsprosessen som vanligvis møter den tidligere innsatte i forsøket på å bli tatt opp (igjen) i samfunnet. Representanter for WT holder

motivasjonsmøter i fengslene i Trondheim der de forteller om seg selv og hvilken hjelp de tilbyr. Om noen av de innsatte er interesserte, kan de (på eget initiativ) opprette kontakt og bli medlemmer. Om de blir medlem av WT, kommer fadder på hyppig besøk den siste tiden før løslatelse, og det blir pratet mye om hvordan man skal ordne praktiske ting som tak over hodet og livsopphold. I samtale med Guldberg, får jeg vite at de som soner og de som nettopp er løslatt er en prioritert gruppe medlemmer som trenger mye og intens hjelp for en kortere periode. Fadder forsøker å være mye sammen med medlemmet i denne tiden grunnet den mentale belastningen overgangen fra fengsel til samfunn er. Det blir videre ilagt mye vekt på å få i gang prosesser som kan lede medlem ut i jobb eller utdanning.

8 av 11 respondenter i tiltaksgruppen ble medlemmer mens de fortsatt satt inne eller rett etter løslatelse, og flere oppgir at støtten de fikk før og etter løslatelse har vært avgjørende for at de ikke falt tilbake til samvær med gamle kjente, kriminalitet og rus. Boligstøtten har vært viktig, og jeg har inntrykk av at fadder har vært svært hyppig på besøk mens de sonet, og har vært både tilgjengelige og kontaktsøkende i etterkant av løslatelse. Fadder setter alt fokus på å få hjelpeapparatet i sving sånn at de skal komme i gang med utdanning, kurs ol, eller i jobb så fort som mulig. En respondent forteller meg at han var svært mye sammen med fadder og andre på WT etter løslatelse. Han ble bedt om å skifte telefonnummer sånn at han ikke skulle kunne ta kontakt eller bli kontaktet av hans gamle kriminelle nettverk. Respondent mener at dette gjorde at han ikke fikk tilbakefall etter løslatelse, eller ble fristet til det, og at det gjorde det lettere for ham å tro på et lovlydig normalt liv.

I intervju med et medlem av WT som fortsatt sitter inne, blir jeg fortalt om hvordan han har opplevd hjelpen og støtten fra ansatte hos WT i tiden som fengslet:

”NN (fadder) har blitt en veldig nær kompis av meg og har hjulpet meg med det meste. Jeg er helt sikker på at det var han som fikk med overflyttet til.. (lavrisikoavdeling) som har betydd alt for motivasjonen min til å slutte med kriminalitet. Tilværelsen min har endret seg fra det ytterst negative til noe positivt. Her er det bare folk som er motiverte til å avslutte sitt kriminelle liv. Det er ingen krangling og lite shiitprat (kriminelt skryteprat) som det ellers er i de vanlige avdelingene. Jeg får besøk av NN ofte og da prater vi om løst og fast, men også mye om løslatelsen min. Jeg har fått tilbud om å få komme å bo på huset og driver for tiden å tar truckklappen sånn at jeg er klar for jobb ved løslatelse” –Fengslet medlem av WT

Foruten dette har fadder tatt initiativet til flere turer i skog og mark som de har kunnet foreta i tidsrom tillatt av fengselet. Fadder har også fått ham med på fotballaget ”Tilbake på banen”⁴⁶ der han har kunnet sosialisere seg med de andre i WT, medlemmer og ansatte, i påvente av løslatelse. Inntrykkene jeg har fått av denne delen av faddervirksomheten samsvarer mye med det som er beskrevet på Wayback sine hjemmesider.

Hjelpen medlemmene av WT får er, ifølge Guldberg, alltid tilpasset behov og i sammenheng med risikoen for tilbakefall. 2 av 11 respondenter forteller meg at de ikke var medlemmer av WT for å dra nytte av nærhet med fadder, deltakelse i aktiviteter eller opphold på huset. De trengte simpelthen kun hjelp til å komme i kontakt med hjelpeapparatet, for slik å ha noe å gå til etter soning. Den individualiserte hjelpen WT tilbyr sine medlemmer åpner for at flere kan dra nytte av et medlemskap. Ikke alle orker, eller har lyst til å delta i et kriminalforebyggende tiltak etter soning da de mener at soningen har vært nok for dem. Dette blir bekreftet av Guldberg selv som forteller om sitt eget forhold til WT.

”Jeg ble selv kontaktet av NN (representant for WT) mens jeg satt inne, men avsto deltakelse. Så ikke behovet. Jeg var lei av alt som hadde med kriminelle og fengsel å gjøre. Jeg opprettholdt likevel kontakten, og skjønte etter hvert at jeg kanskje kunne duge som fadder. Det passet meg mye bedre.”

Han skjønte dette etter en lengre periode på utkikk etter arbeid, som han ikke fikk. Han hadde vært på mange jobbintervju, og følte seg kvalifisert til stillingene, men ble avslått. *”Når jeg kom på intervju ble jeg spurt om fortiden min, og jeg ville jo ikke jule, så da måtte jeg fortelle om tidligere synder”*. Inntreden i det profesjonaliserte arbeidslivet var med andre ord ikke lett, og WT ble en løsning. Engasjementet som fadder og senere leder for WT, har gitt ham mening med tilværelsen og som daglig leder får han benyttet sine administrative evner.⁴⁷

⁴⁶ WT's eget fotballag

⁴⁷ Dette vitner om hvor vanskelig det er for tidligere kriminelle å (gjen)integre seg i samfunnet. Stigmatiseringen og stemplingen fra det øvrige samfunn gjør veien tilbake svært vanskelig, til tross for, som i dette tilfellet, høyere utdanning og fravær av rusproblem. Redningen for Gulberg ble kriminalforebyggende arbeid, men ikke alle kan drive med dette. Jeg setter derfor ikke spørsmålsteget ved høy tilbakefallsprosent blant tidligere kriminelle, og forstår den tøffe oppgaven WT har som kriminalforebyggende stiftelse.

5.4. "Commitment for a New Life"

WT har 5 hybler til disposisjon på huset i Osloveien 25, som ble til under oppussingen av villaen høsten 2010. Prosjektet, som kalles "Commitment for a New Life", er en midlertidig bo-løsning som skal gi tettere oppfølging av tidligere innsatte i tiden etter løslatelse. Oppholdet kan vare i maksimalt 12 måneder, og på denne tiden skal medlemmet lære seg å bo som forberedelse til ervervelse av egen bolig. Å lære seg "å bo" betyr at de må lære seg å ta ansvar over å holde egen bolig ryddig og bidra til å holde fellesarealet i orden. For de som har slitt med rusproblemer over lengre tider, kan dette være en stor utfordring. I kontrakten mellom beboer og WT, blir dette påpekt ved å vise til at de ansatte kan komme på befaring for å sjekke om orden er overholdt, samt om det skulle være noe vedlikeholdsarbeid med bygningsmassen.

I en rapport utarbeidet av WT selv, viser det seg at 23 prosent av beboerne klarte å tilegne seg god rom-orden og viser god bo-evne etter oppholdet på hyblene.⁴⁸ I rapporten står det videre at medlemmene blir oppfordret til å sosialisere seg med de andre på huset for å finne sosial støtte i kampen mot tilbakefallene. For mange er også det å være sammen med andre uten å være ruset ganske vanskelig, og til tross for mange tilbakefall til rus, har mange også lyktes. WT oppgir at 10 av 22 i dag har egen bolig (ingen i kommunal bolig) og at disse mest sannsynlig har klart det fordi de tilegnet seg arbeid og en strukturert hverdag.

5.5. Arbeid med Bistand

Arbeid med Bistand er en ordning i regi av NAV for personer med nedsatt arbeidsevne som vil ut i arbeidslivet. Ordningen omfatter også personer i overgang fra institusjon til samfunn, inkludert tidligere innsatte som kan slite med å komme ut i arbeidslivet etter løslatelse. Tiltaket tilbyr en personlig tilretteleggelse med utgangspunkt i brukerens behov, evner og interesser i veien ut i arbeidslivet. NAV sponser lønna til bruker i en ønskelig bedrift for en periode, og om bruker beviser at han/hun mestrer jobben, kan bedriften ansette og betale dem selv (tilsvarende opplegget til KrAmi). WT har i den sammenheng et fungerende samarbeid med NAV om å bistå i denne tilretteleggelsen. Samarbeidet ble opprettet 1 juli 2010 og WT har 2 ansatte med full lønn til denne jobben. Disse har ikke kriminell bakgrunn, og tiltaket anses som separat fra faddervirksomheten.

⁴⁸ Guldberg, Gravdahl & Kristiansen "Commitment for a new life" Sluttrapport juli 2010-juni 2012. Trondheim

Til tross for at tiltaket ikke anses som en del av det tradisjonelle kriminalforebyggende arbeidet til WT, er også dette en stor del av WT's drift. I enkelte perioder har dette også faktisk vært den eneste driften, da faddervirksomheten lå nede i store deler av 2011. Personene som rekrutteres til tiltaket er også tidligere innsatte og personer som har syslet med kriminalitet og rus. Men her er det ikke de tyngste brukerne som blir prioritert. Guldberg forteller meg at de er selektive i forhold til hvem de inkluderer i prosjektet. *"AB-tiltaket er ment for folk som er formidlingsklare. Om valget står mellom en yngre person med litt rusproblemer og småkriminelt rulleblad og en person med et 30 år langt misbruk bak seg, er valget enkelt, vi satser på førstnevnte"*.⁴⁹ Rekrutteringen foregår på de tradisjonelle områdene til WT, som i fengsel (avd. Leira & avd. Tunga), gjennom kontakt med bekjente i miljøet og blant de som utfører samfunnsstraff på WT. I tillegg henvises brukere gjennom NAV der deres saksbehandler vurderer WT som spesielt egnet.

WT viser til at 78 prosent av personene de hjelper via AB-tiltaket blir ansatt av bedriften i etterkant. Guldberg mener at dette kan skyldes at de har et sterkt fokus på at brukeren skal ha fremdrift og at de er flinke til å få brukeren til å strukturere seg. *"De får ofte en tilvenningsperiode, på kanskje 3 dager i uka, hvilket ikke gjør overgangen så hard"*. Av dette lærer medlemmene å kjenne litt på hva det vil si å jobbe. Mange har ikke vært vant med å stå opp tidlige og gjøre ting de ikke har lyst til. Det er derfor en utfordring å få dem til å bli i arbeidet. *"De som blir satt rett ut i full jobb og aldri før har jobbet, blir fort lei og slutter etter kort tid."* Tilvenningstiden anses derfor som nødvendig for at de skal bli vant med rutinene rundt det å jobbe.

Selv om jeg ikke har intervjuet noen av respondentene i tiltaksgruppen utgående om dette tiltaket, har jeg intervjuet ett par av saksbehandlere i NAV. Disse ytret ønsker om noen flere tilbakemeldinger om prosjektet, som de mener de får for dårlig informasjon om. En saksbehandler vil at WT skal være litt tydeligere om hvilke fokusområder som skiller dem fra andre tiltaksarrangører, men innrømmer også at de må bli flinkere til å spørre om dette og innhente informasjon selv. Daglig leder i WT forteller at dette er noe de tar til etterretning selv om de leverer rapporter til fylkeskommunen som pålagt. *"Vi kan sikkert bli flinkere til å*

⁴⁹ Hvis tanken bak dette er at det virker letter å "snu" yngre personer enn eldre, tyder forskning på det motsatte. Yngre personer har større sjanse for tilbakefall til kriminalitet (se avsnitt 10.1) og rus enn eldre (Nordfjærn 2011 s. 7).

kommunisere med NAV, og vil gjerne profilere oss bedre ovenfor den enkelte saksbehandler". Samarbeidet har til nå vært svært godt, og vil fortsette på ubestemt tid.

5.6. Sosial trening og ikke-kriminell innflytelse

Wayback har ikke proklamert nettverksbygging som en del av medlemskapspakken, ei heller lovt sine medlemmer dette på privat hånd. Wayback kan ikke hjelpe medlemmene med å skaffe seg venner, og har heller ikke ressurser til å introdusere dem for et utvidet ikke-kriminelt miljø. Det Wayback tilbyr er opplæring i hvordan medlemmene skal klare dette på egen hånd. De trener medlemmet sosialt for å kunne fungere normalt i samfunnet. Dette gjør de i første omgang ved å reagere på kriminelt snakk mellom medlemmene, og selv føre samtaler med dem om ikke-kriminelle tema. Medlemmene må venns til å føre samtaler som ikke handler om kriminalitet og rus. En ganske stor utfordring når det er dette medlemmene seg imellom deler erfaringer om, det de innehar kunnskap om og det de er vant til å gjøre. I intervju med en respondent får jeg vite at dette var noe de pratet mye om seg imellom på huset. *"uunngåelig ikke å prate om kriminalitet med et hus fullt av kriminelle"*. Respondenten betyr dog at det var langt i fra så ille som i fengsel og at praten også var preget av at de har lyst til å slutte, hvilket medførte at kriminalitet og rus relaterte tema ble omtalt i negative vendinger.

Fordelen til de tidligere kriminelle ansatte i WT er at de behersker kodeksene og måten å kommunisere på som dominerer det kriminelle miljø (senere utredet i avnitt 7.8) samtidig som de fleste også behersker å samtale i ikke-kriminelle termer, med ikke-kriminelle personer. Dette gjør at de kan "oversette" og forklare medlemmene hvordan og med hva de skal erstatte de vante temaene om rus og kriminalitet. Utfordringen er å få medlemmene til å interessere seg for ikke-kriminelle tema, og omvende inngrodde holdninger og væremåter. En tidligere fadder uttaler at *"mange syntes det streite livet er kjedelig, og at streite folk er kjedelige å være sammen med"*. Endringen tar lang tid og skjer gradvis. Å forandre livsstil og starte en ny tilværelse, uten erfaringer og referanser er tøft. Det skjer ikke over natta. Arbeidet er derfor kontinuerlig og er avhengig av at medlemmet selv etablerer seg ikke-kriminelle nettverk som kan stimulere denne utviklingen videre.

5.6.1. Erstatning for nettverksbygging?

I intervju fastsetter de fleste at det eneste ikke-kriminelle sosiale nettverket de har tilegnet seg igjennom medlemskapet i WT, er med andre de ansatte som jobber der, og andre tidligere kriminelle personer som fortsatt er medlemmer av WT, men som har klart overgangen til et lovlydig liv. Fordelen med at de blir kjent med mange andre personer som har klart å komme seg ut av kriminalitet, er at de kan få råd, vink og inspirasjon til selv å klare det, men er dette nok?

I intervju med tidligere faddere innrømmes det at de ikke klarer å introdusere medlemmene til ikke-kriminelle sosiale nettverk i så stor grad som ønsket, men siden dette heller ikke er noe de lover belager de seg på at medlemmene har andre personer rundt seg som kan fylle dette hullet. Dette gjelder spesielt kjæreste og familie, som kan yte sterk innflytelse i kraft av å være medlemmet nær og utgjøre et ikke-kriminelt holdepunkt, men også jobbkamerater og sportsmiljø, som nevnt av Walters (2002 s. 126-133). En respondent fra tiltaksgruppen forteller at hovedgrunnen til at han klarte å kutte med kriminaliteten var en støttende kjæreste. En annen forteller at det ikke-kriminelle sosiale nettverket han tilegnet seg gjennom jobben var avgjørende. Sosiale nettverk er med andre ord svært viktig for at man skal klare overgangen, og selv om WT ikke er spesielt flinke på å introdusere medlemmene for slike nettverk, er de veldig flinke på oppfordre medlemmene til selv å tilegne seg tilgang til slike miljø. Dette gjelder særlig sportslige aktiviteter (8 av 10), hobbyer (6 av 10) og jobb/studie (7 av 11), men også ovenfor familie og nære venner, som i noen tilfeller kan ha et anstrengt forhold til medlem etter gjentatte brudd på tillit. Guldberg forteller at han mange ganger har satt i gang dialoger mellom foreldre og/eller nær familie til medlem for å skape forståelse, forsoning og ny tillit. Støtte fra de nærmeste betyr mye i overgangen, og forsonende arbeid dem i mellom kan utgjøre en stor forskjell.

5.6.2. Kjærester

Begge de 2 kvinnelige medlemmene jeg intervjuet, opplyser at deres situasjon bestemmes av hva slags kjæreste de har for øyeblikket. Hadde de en kjæreste som ruset seg mye, ruset også de seg, hadde de en ”streit” kjæreste, var også de streite. Begge konkluderte derfor med at om de skulle ha noen sjanse for å komme seg ut av narkotika og kriminalitet, måtte de finne seg en kjæreste som ikke drev med noen av delene. Også for guttene var dette viktig. En forteller, som nevnt tidligere, at hans ikke-kriminelle kjæreste betydde mye for at han skulle klare overgangen. Tiden etter løslatelse eller i den første perioden man forsøker å bryte ut av

kriminalitet og rus, kan være ensom og svært kjedelig. Bortfall av vante aktiviteter, som gjerne innebar rus og kriminell aktivitet må erstattes. Det samme må personene dette ble foretatt sammen med, for mange betyr dette alle venner, kjente man tidligere omgikk og i noen tilfeller kjæreste. Jeg betrakter sistnevnte derfor som svært viktig for om man lykkes eller ikke. Kjæresten er den man tilbringer mest tid sammen med, og som har størst innflytelse på menneskets følelsesmessige register. Walters (2002 s. 126-133) nevner dette spesifikt, og i en studie av Laub & Sampson (2001 s. 49-50) viser det også seg at menn som er i ett godt ekteskap i stor grad ikke opplever tilbakefall til kriminalitet. Forklaringen på at inngåelse av ekteskap har en positiv effekt på tilbakefall er nettopp det at man da tilbringer svært mye tid med sin kone. Ekteskapet forandrer rutiner og man velger bort tid med venner og kjente til fordel for kona. For en person som forsøker å kutte med rutiner knyttet til rus og med venner som er en del av et kriminelt nettverk, er dette gunstig. Og selv om dette gjelder ektefeller, mener jeg flere av argumentene kan overføres til kjæresteforhold. Dette er ikke noen oppfordring til WT om å forsøke å ”spleise” medlemmene, men det er noe som kan være verdt å nevne i samtale med medlemmene.

6. WT's plass i hjelpeapparatet

De fleste medlemmene av WT er i en situasjon i livet der de har behov for et eller flere tiltak. Dette gjelder spesielt hjelp til å finne bolig, som nesten alle respondentene i tiltaksgruppa oppgav som en viktig grunn for medlemskapet i WT (8 av 11). Men også videreutdanning, kursing, og omfattende hjelp til å komme i arbeid. Mange sliter videre med mye gjeld, rusproblemer, psykiske plager, dårlig tannhelse, generelle helseproblemer osv (Fristad & Hansen 2004). Gruppen er med andre ord ”tung”, og et større hjelpeapparat settes i sving for å forsøke å få bukt med disse problemene etter løslatelse.

Ifølge straffegjennomføringsloven § 41 (2002), skal kriminalomsorgen ”i nødvendig utstrekning ta kontakt med offentlige myndigheter, organisasjoner eller privatpersoner som kan yte bistand for å oppnå ordnede boligforhold, arbeid, opplæring eller andre tiltak som kan bidra til en lovlydig livsførsel etter løslatelse”.

Den politiske viljen finnes (se Kap. 2). Det samme gjør tiltakene, men det er ikke alltid disse er tilgjengelige i den grad man skulle ønske når løslatelsen nærmer seg. Boligene mangler, eller er svært dårlige og kun midlertidige. Køene til rusrehabilitering er lange og veien ut i arbeidslivet tøff. WT tilbyr seg å hjelpe medlemmene med å få innvilget plass i eksisterende tiltak, men har også fungert som avlastning for NAV og kommunen. I dette kapittelet vil jeg gå nærmere inn på hvordan WT opptrer som del av hjelpeapparatet rundt medlemmene og gi et innblikk i hva de selv kan bidra med.

6.1. Boligproblematikk

Bolig til alle og en rettferdig boligpolitikk er en sentral del av velferdsgodene den norske stat jobber for å tilby sine innbyggere (St.mel.nr.23 2003-2004). De som ikke klarer å skaffe seg bolig på egen hånd skal få bistand til dette av staten, rettere sagt kommunen. Og et av målene er at de løslatte ikke skal behøve å ta til takke med midlertidige løsninger. Et samarbeid er etablert mellom Trondheim kommune og Trondheim fengsel (betegnelse for både avd. Leira og avd. Tunga), og skal sørge for at den innsatte har fast og varig bolig, enten kommunal eller privat ved løslatelse. Tilbudet er dog ikke lovfestet, og Dyb & Johannessen (2009) påpeker i sin rapport at situasjonen i realiteten ikke er tilfredsstillende. Problemene oppstår når kommunen ikke har ledige boliger og det private markedet nærmest er umulig å komme inn på grunnet stort press. Boligmarkedet i Trondheim er svært hett, særlig i disse dager (2012),

og til tross for at personer på sosialstønad kan skilte med stabile innbetalinger i tide, veier antagelsen om medfølgende sosiale problemer tungt hos utleier. For en tidligere innsatt vil det derfor være svært vanskelig å tre inn i det private markedet på egen hånd.

For de som blir tildelt kommunal bolig etter å ha ventet i lengre tid i boligkø, er situasjonen heller ikke bra. Gjennomstrømningen er lav og det er langt fra sikkert at det finnes en innflytningsklar bolig samtidig som den formelle tildelingen finner sted. Og selv om man skulle få tildelt bolig, vegrer flere seg for å bosette seg i de kommunale leilighetene. Miljøet blir betraktet som svært dårlig og sjansen er stor for at de treffer på andre rusmisbrukere og kriminelle som yter en negativ innflytelse på sjansene den løslatte har for å takle overgangen fra fengsel til samfunnet.

6.1.1. WT avlaster NAV

I følge en rapport fra FAFO (2004) er hele 1/3 av alle innsatte bostedsløse når de løslates fra fengselet. Og det ser ikke ut til å ha blitt noe bedre siden den gang.⁵⁰ Hvilket forklarer det store behovet dette også er hos WT's medlemmer. Hjelp til å skaffe bolig er derfor også et av de første tiltakene fadder setter i verk for bostedsløse medlemmer. I møte med de som sitter i fengsel er dette et viktig punkt ved løslatelse. Noen har fått tilbud om å bo på huset gjennom prosjektet "Commitment for Life", andre får hjelp til å finne egen leilighet, oftest med støtte fra NAV.

Stabile omgivelser er svært viktig i den sårbare tiden etter løslatelse, da fristelsene står i kø og gamle kameraters invitasjon til samvær virker forlokkende. Tilbakefall i denne perioden er hyppigst ifølge Skardhammer & Telle (2009), særlig for de som har sonet lengre dommer og særlig for de med lav utdannelse. Å være rusfri i fengsel er ikke det samme som å være det på utsiden. Den tilsynelatende kontrollen mange viser mens de fortsatt sitter i fengsel kan være misvisende. Fengselet representerer strenge rammer, kontroll og stabilitet, en institusjon der det hersker en egen virkelighet, langt i fra realiteten på utsiden. Fokuset på å unngå at den løslatte glir rett ut i en ny karusell av rus og kriminalitet, er også derfor i stor grad knyttet til bostatus. Og en midlertidige bolig blant andre rusmisbrukere i regi av botjenesten, eller kommunen, bidrar ikke positivt til dette.

⁵⁰ Dyb et al. (2006). Også uttalt av Evelyn Dyb i Nyhetsmagasinet fra Maritastiftelsen "Maritanytt" Nr.1, 2010, 18. årgang s. 10: at "1 av 3 mister trolig mister boligen sin i løpet av soningstiden".

WT fungerer derfor både som avlastning, med sine 5 hybler, og som pådriver for at medlemmene selv skal finne seg en egen bolig, en jobb som ellers ville vært opp til NAV. Respondenter fra tiltaksgruppen har fortalt at deres fadder har vært flinke til å hjelpe dem å finne egen bolig, både før løslatelse og mens de har bodd på hyblene på huset.

Hybeltilbudet er etter det jeg forstår per dags dato (23.11.12) i ferd med å avsluttes grunnet prosjektslutt, men er oppe til vurdering om forlengelse og blir tatt i bruk i nødstilfeller. WT kan, til tross for at hybeltilbudet for tiden ligger nede, også fremover være en aktiv del av hjelpen tidligere innsatte vil trenge til anskaffelse av egen bolig.

6.2. Hjelp til å få hjelp

NAV har en rekke ordninger som kan være gunstig for overgangen mellom fengsel og frihet, og er så å si helt nødvendig for ressursvake personer som har dårlige utsikter for å klare seg selv. Dette gjelder tiltak som bearbeidelse av gjeld, målrettet kursing, utdanning og en trygg vei inn i arbeidslivet. Trondheim fengsel og NAV samarbeider om navigering av tiltak og tettere oppfølging av de innsatte i overgangen mellom fengsel og frihet. For å møte regjeringens ”tilbakeføringsgaranti” har de iverksatt prosjektet ”fra fengsel til kvalifiseringsprogram” som er en samordning mellom kriminalomsorgen, skole, helsetjeneste, ulike frivillige organisasjoner og NAV.⁵¹ I denne sammenheng er WT en av de frivillige samarbeidspartnerne og kan tilby sine tjenester i symfoni med de andre. Dette betyr at en innsatt da (som nevnt tidligere i avsnitt 5.3) kan velge å bruke noen av tjenestene WT tilbyr, som for eksempel ”Commitment for a new life” om søken etter bolig går tregt hos kommunen, for så å velge bort andre, som for eksempel tildeling av fadder.

Nærmest alle medlemmene av WT har hatt behov for hjelp til å navigere gjennom de ulike tjenestene NAV og andre institusjoner kan tilby dem. I disse tilfellene har WT fungert som ”hjelp til å motta hjelp”. WT har inntatt en rolle som navigatør for det omfattende hjelpeapparatet som allerede finnes for medlemmene. De ansatte i WT har som oftest selv opplevd å måtte komme seg igjennom ”papirmølla”, og har inngående kjennskap til de ulike tiltak som finnes for medlemmene. Fadder blir i mange tilfeller med medlem i møte med NAV eller andre som tilbyr tiltak. Der støtter de medlemmet verbalt ved å gå i dialog med

⁵¹ NAV.no : ”Fra fengsel til kvalifiseringsprogram”

saksbehandler i de tilfeller medlem ikke er gode nok til å uttrykke seg, eller når de ikke vet hva de kan be om.

Støtten de gir sine medlemmer, erstatter ingen annen tjeneste, og er heller ikke et tiltak. Viktigheten av denne hjelpen er likevel, i mine øyne, enorm. De ansatte i WT vet hvordan de skal kommunisere med sine medlemmer, og på den måten få en forståelse av hva hver enkelt trenger for å komme seg ut av den vanskelige overgangssituasjonen. Hva er det egentlig medlemmet ønsker å arbeide med? Hva slags kurs er det han eller hun behøver? Hvilke personlige og bakenforliggende faktorer spiller inn? Det er ikke alltid saksbehandlere eller andre skolerte hjelpearbeidere forstår dette, ei heller klarer å få vedkommende til å forklare det, og om de forsøker å forklare det, forstå hva de forsøker å forklare. Og det er nettopp dette som er Wayback's sterke kort, de forstår sine medlemmer bedre enn andre fordi de selv har vært i deres sko. Slik blir WT å anse som en ressurs som ikke bare hjelper sine medlemmer med å få hjelp, men avverger at disse personene blir malplassert i systemet. Tiltak koster penger, og om personer mislykkes i tiltak, er utgiftene forgyeves. Det er penger å spare på at personer får den hjelpen de har behov for, og ikke tar opp plasser i tiltak som er ment for andre, eller deltar i unødvendig mange tiltak.

Guldberg forteller om et medlem som sa ja til å bli med i Tyrili (rusbehandling) under et møte med ham selv og representanter for kriminalomsorgen og NAV. I etterkant av møtet, og i enerom sammen med Guldberg forteller så medlemmet at han egentlig ikke ønsker dette, og at han heller vil begynne å jobbe. I dette tilfellet mener Guldberg at medlemmet følte seg presset i samvær med de øvrige personene, og at det var til ham han kunne gi uttrykk for det han egentlig mente. ”*De sier det de tror representantene for hjelpeapparatet vil høre, ikke hva de egentlig vil*”. Om denne personen ikke hadde ytret dette til Guldberg i etterkant og faktisk deltatt i rusbehandling hos Tyrili, ville han opptatt en sårt tiltrengt plass i rusbehandlingen som andre ville hatt mer behov for.

WT sparer i dette og andre tilsvarende tilfeller samfunnet penger, både i form av innspart tid mellom saksbehandler og bruker, og i form av utgiftene for malplassing i tiltak.

6.3. Avtjening av samfunnsstraff hos Wayback Trondheim

WT har en avtale med Friomsorgen avdeling Sør-Trøndelag (heretter Friomsorgen) om å ta imot personer til avtjening av samfunnsstraff. Tilbudet har særlig vært mye brukt etter at WT

etablerte seg med huset i Osloveien. Personene som blir oversendt WT i regi av samfunnsstraff, blir ikke automatisk medlemmer og får heller ikke tildelt fadder. I teorien er oppholdet kun av praktisk art, der personene som er idømt samfunnsstraff blir satt til å gjøre forfallende og vedlikeholdende arbeid på WT's eiendom. Friomsorgen anser likevel avtjening av samfunnsstraff hos WT for å ha en kriminalforebyggende effekt, særlig i de tilfellene klient har betydelige problemer knyttet til rus og kriminalitet.

En respondent tilhørende Friomsorgen avdeling Sør Trøndelag, forteller om et samarbeid som har betydd utrolig mye for både han og hans klienter. Han anser WT for å være den viktigste samarbeidspartneren Friomsorgen har når det kommer til avtjening av samfunnsstraff, og har utelukkende positive erfaringer med WT. Han forteller at 10-12 av hans klienter har avtjent samfunnsstraff hos WT og at han kun har mottatt positive tilbakemeldinger fra disse om oppholdet. De særlig positive tilbakemeldingene har ofte kommet fra det respondent betegner som "vanskelige" klienter, klienter de har slitt med å finne utplassering til. Forståelsen og kompetansen WT har med disse individene er ikke tilsvarende hos Friomsorgens andre samarbeidspartnerne. Disse ber gjerne om at klientene som skal sendes over ikke sliter med rus (gamlehjem), eller om ekstra betaling hvis klienten er ansett som vanskelig (samarbeidspartnere får i de fleste tilfeller betalt for å motta klienter til avtjening av samfunnsstraff fra Friomsorgen). WT tar derimot ikke imot betaling og tar imot personer uansett bakgrunn. Han forteller om personer som ikke har klart seg noe sted, men som, etter å ha blitt sendt på WT, har fullført straffen uten problemer og stortrivdes mens de gjorde det. Flere skal ha blitt medlemmer av WT under oppholdet og respondent har inntrykk av at de ved siden av å avtjene samfunnsstraffen får hjelp med sine rus og kriminalrelaterte problemer.

Inntrykket av at klientene, som i utgangspunktet kun er på WT for å avtjene sin samfunnsstraff, får inngående hjelp med sine problemer, ble bekreftet av en respondent jeg intervjuet spesielt i den forbindelse. Han var på huset for å avtjene en kortere samfunnsstraff, men hadde i mellomtiden pådratt seg en ny og mer alvorlig siktelse der han risikerte fengsel. Han hadde hørt mye bra om WT gjennom en kompis som også hadde avtjent sin samfunnsstraff der. Så da han ble presentert for alternativer hos sin saksbehandler hos Friomsorgen, falt umiddelbart valget på WT.

Respondent forteller at han ble svært lettet når han kom på WT-huset. *”Jeg kjente en som jobbet der litt fra før, men ante ikke at han var ansatt i WT. Jeg syntes det var skikkelig flaut å treffe ham på denne måten, men da lo han bare og sa at ”her er vi alle straffedømte”, så det var ingenting å være flau over”*. Også når det gjelder personer som kun er hos WT for å avtjene sin samfunnsstraff, må jeg påpeke at den kriminelle bakgrunnen til de ansatte i WT har mye å si, både for trivsel og for motivasjonen til å gjennomføre straffen uten komplikasjoner. Relasjonene mellom klientene og de ansatte er preget av åpenhet, ærlighet og respekt hvilket, ifølge Aamodt (1998 s. 138-139), gir godt grunnlag for vellykkede hjelperelasjoner. Det at de som jobber der også er tidligere straffedømte normaliserer også i noen grad det å ha en kriminell bakgrunn, hvilket ifølge Hirschfield & Piquero (2010) senker faren for å bli stigmatisert.

6.3.1. Avstand, fra kriminalitet, nærhet til kriminelle

Jeg har fått inntrykk av at det sterke fokuset på å ta avstand fra kriminalitet, og da særlig rus, får klientene til å tenke seg om en gang ekstra før de for eksempel møter opp i samfunnstjenesten i rusa tilstand. Respondent forteller meg at han på eget initiativ begynte å avgi urinprøver ukentlig etter å ha sett hvordan det fungerte på WT. Han oppgir at han fortsatt går på disse prøvene til tross for at han har avsluttet avtjeningen av sin samfunnsstraff, og at det hjelper ham til å holde seg unna situasjoner som kan få videre konsekvenser for hans fremtid. Det avgjørende var samtalene han hadde med de ansatte hos WT, og hvordan de fikk ”klumpen” han hadde i magen grunnet den pågående saken, til å forsvinne.

”De sa at jeg ikke skulle være redd og at det fortsatt var mulig for meg å snu livet mitt. De fikk meg virkelig til å tenke at det var mulig å komme seg tilbake på rett spor om jeg var motivert nok”.

De forklarte ham at de skulle hjelpe ham med å bli overført til åpen avdeling, det vil si avd. Leira, om han ble dømt til fengsel, og at de skulle hjelpe ham med å skaffe seg advokat. Denne hjelpen ville han kun motta om han bestemte seg for å kutte med sitt kriminelle miljø. Han ble deretter tilbudt medlemskap i WT som ble undertegnet på dagen, og fortalt at han når som helst kunne komme innom huset for en prat eller om det var noe han trengte hjelp til etter at han var ferdig med samfunnsstraffen.

Guldberg bekrefter at de vanligvis slipper personer som avtjener sin samfunnsstraff på huset inn i "Waybackfelleskapet" om de ytrer ønske om dette. De blir ikke fulgt opp av fadder, men får ta del i praten og hyggen som ellers foregår på huset. Han forteller likevel at det kun er et fåtall som blir tatt opp som medlemmer, men at dette mest har med engasjementet til den enkelte å gjøre. De fleste har bare lyst til å bli ferdig med straffen og komme videre i livet og mange av de som avtjener samfunnsstraff er personer som ikke har behov for den hjelpen de tilbyr hos WT.

6.3.2. Et velfungerende samarbeid

Samarbeidet med Friomsorgen har ført til at mange personer har avtjent sin samfunnsstraff på huset, og ettersom det har fungert så bra, kommer dette til å fortsette. Respondenten representerende friomsorgen, forteller at han er svært imponert over hva WT har fått til siden de startet og anser de ansatte der som profesjonelle og med mye kompetanse på det de driver med. Timelister blir levert i tide, beskjed om fravær gis i alle tilfeller og klientene får god oppfølging. Helt i tråd med de retningslinjer som gjelder for oppdragsgiver, jf. Straffegjennomføringsloven av 2001 § 53, forskrift 5-2.

6.3.3. Men..

Ut i fra de opplysninger jeg har fått, har samarbeidet vært svært positivt for Friomsorgen og deres klienter. Men i intervju med en respondent tilhørende tiltaksgruppen, altså et medlem av WT, får jeg også høre at det finnes noen mindre heldige sider ved samarbeidet. Respondenten forteller at klientene som er innom huset i regi av samfunnsstraff ofte er der for en kort periode, og at de kun "halvveis" blir introdusert for hverandre. *"Man rekker sjelden å stifte bekjentskap med dem som er her på samfunnsstraff fordi oppholdet deres vanligvis er så kort"*. Den jevne gjennomstrømning av nye mennesker på huset, som for noen kan være vanskelig forholde seg til, er med på å skape en litt rar stemning. Noen beboere orker ikke bli kjent med nye mennesker hele tiden og unnviker kontakt. Andre velger å opprette kontakt for så aldri å se personen igjen. Respondenten jeg intervjuet syntes det blir litt for mange nye ansikter hvilket han føler seg ukomfortabel med. Huset fungerer tross alt som hans hjem, og han syntes i noen tilfeller at det blir litt som å få *"fremmede inn på stua"*. Videre syntes han at de får litt mye oppmerksomhet av de ansatte hos WT, oppmerksomhet som ellers burde vært viet medlemmene.

De negative følelsene som kan oppstå hos beboerne og øvrige medlemmer i forbindelse med at klienter fra friomsorgen avtjener sin samfunnsstraff på huset er viktig å ta hensyn til. Det virker som om noen føler at det blir en kamp om oppmerksomheten fra de ansatte i WT og at gjennomstrømningen av mennesker på huset kan skape et ubehag i hverdagen. Det vil likevel vanskelig la seg gjøre å stenge klienter som er på huset for å avtjene sin samfunnsstraff ute fra fellesskapet, ei blir det riktig å la være å tilby dem hjelp om de ytrer ønske om dette. Filosofien om imøtekommenhet og likeverd, som sterkt preger de ansatte, hindrer WT å forskjellsbehandle. Men det bør ikke hindre dem i å være rettferdige. Medlemmene må prioriteres i den grad det lar seg gjøre samtidig som klientene fra friomsorgen bør ønskes velkommen i fellesskapet. Beboerne må finne seg i at det kommer og går nye mennesker på huset, som jo også er arbeidsplassen til de ansatte. Jeg anser imøtekommenheten de ansatte hos WT har ovenfor klienter fra friomsorgen som en del av WT's kriminalforebyggende virke og at samarbeidet bør vedvare og utvikle seg videre. Kanskje bør WT revurdere avgjørelsen om ikke å ta betalt for å operere som oppdragsgiver for Friomsorgen. Disse pengene kan bli brukt til å øke bemanningen på huset slik at det kriminalforebyggende arbeidet kan styrkes. Dette vil gi de ansatte rom til å håndtere klientene fra Friomsorgen uten at dette går utover tiden de må vie til medlemmene.

7. Faddervirksomheten

Det kriminalforebyggende arbeidet til Wayback er først og fremst basert på faddervirksomheten, kameratskapet mellom medlem og fadder, og tilliten dette skaper. Interaksjonen mellom de to blir ansett som avgjørende for medlemmets vei mot en normalisert tilværelse, og er kjernen i teorien om brukernes medvirkning til egen rehabilitering (forklart i avsnitt 3.1). I dette kapittelet vil jeg gå nærmere inn på denne virksomheten. Hvordan interaksjonen mellom medlem og fadder fungerer, og deres oppfatninger om denne. Jeg vil belyse de heldige og mindre heldige sidene, og forsøke å gi en forklaring på hvorfor det lønner seg for tidligere kriminelle å bedrive kriminalforebyggende arbeid.

7.1. Også en belastende rolle

Skog Hansen (2007 s. 28) poengterer, som nevnt tidligere, i sitt forprosjekt at fadderrollen både er ”Wayback’s sterkeste kort og stiftelsens mest sårbare punkt”. På den positive siden skriver hun at bakgrunnen til fadderne er en svært viktig del av det å få tillit og innpass hos de innsatte. På den andre siden beskriver hun hvor vanskelig det kan være å fylle fadderrollen, som beslaglegger mye av livet til den som innehar rollen, og hvor vanskelig det er for medlemmet dersom fadder faller fra, det vil si slutter, blir syk eller selv får tilbakefall (Skog Hansen 2007 s. 27). Fadderer må regne med å involvere seg sterkt i medlemmenes liv, som ofte innebærer å ta del i de problemer medlemmet har. Dette kan være belastende og slitsomt for en person som selv nettopp har tatt avstand fra den kriminelle livsstil. Vanskelig kan det også være for en tidligere kriminell som selv har lav status i det øvrige samfunn å hjelpe en med enda lavere status. De tidligere kriminelle kan i tilfeller også mangle ressursene som trengs for å hjelpe andre, hvilket kan gå ut over medlemmene og forverre deres situasjon. En fadder kan for eksempel love et medlem at det skal få ta del i det ene eller andre, for så ikke å få det til. Eller i verste fall selv få tilbakefall. Dette kan generere stor skuffelse hos medlemmene og føre til tilbakefall også hos dem.

3 av 6 faddere i WT er ulønnede og deltar på frivillig basis. Dette gjør at de må belage seg på å ha en jobb ved siden av faddervirksomheten. Og for faddere som har ansvaret for mange medlemmer, kan dette bli krevende i lengden. Tiden strekker ikke til, og de kan oppleve å mangle overskudd til å engasjere seg i medlemmenes (gjen)integreringsprosess. Faddervirksomheten krever også at man har mulighet til å foreta telefoner til andre instanser i

hjelpeapparatet, instanser som ofte kun er åpne i normal arbeidstid, altså mens fadder kanskje er i lønnet arbeid. WT har derfor slitt med å rekruttere nye frivillige faddere, og de 3 eksisterende deltidslønnede fadderne har uttrykt at de ikke kan drive på heltid fordi det organisatoriske også opptar mye av deres tid, tid de kunne brukt til å inneha en jobb nr 2. Dette faller ned på WT's økonomiske situasjon, som enda ikke har gitt rom for å ansette alle fadderne på heltidsbasis.

7.2. Profesjonell veileder

I tillegg til å være kamerat, opptre fadder som veileder og støtte i møte med det offentlige tjenesteapparatet. Dette er en sentral del av hjelpen WT tilbyr sine medlemmer, og oppfattes som helt nødvendig for at medlemmet skal klare overgangen fra fengsel og kriminalitet til det øvrige samfunn. Et hjem, en jobb, en utdanning/arbeidsopplæring, tannhygiene, helse osv. Vitale deler av et liv uten rus og kriminalitet. For folk flest selvfølgeligheter, for enkelte en utfordring.

Terskelen for å begynne å navigere i "NAV-jungelen" av ordninger, forskrifter og ulike søknader kan oppfattes som svært høy for mange medlemmer. Noen har liten erfaring med hvordan de skal opptre i møte med saksbehandler, og med mangelfulle skrive- og lesekunnskaper vegrer mange seg for kontakt. Fadderne tilbyr medlemmene å hjelpe dem med å finne ut av hvilke ordninger de kan ha rett på og hvilke søknader som må fylles ut. De blir gjerne selv med medlemmene på NAV, og deltar i møter sammen med dem og saksbehandler. Guldberg forteller om et medlem som ikke hadde den kompetansen som kreves når man møter en representant for hjelpeapparatet.

"NN (medlem) visste ikke hva han skulle spørre om, og når han ikke kom noen vei, ble han ofte aggressiv ovenfor saksbehandler. Dette forverret jo bare sjansene for at han skulle komme seg noen vei og var i det hele tatt svært lite begunstigende. Da han ble medlem av WT ble jeg i starten med ham på alle møtene med NAV og jeg ba ham om å holde kjeft og la meg prate. Meninga var at han skulle få litt opplæring i hvordan man håndterer hjelpeapparatet. Og lære gjorde han, for etter en stund klarte han seg fint sjøl, og nå trenger han ikke møte hos NAV i det hele tatt."

I intervju med respondenter i tiltaksgruppen får jeg høre at dette er noe de setter spesielt pris på og som de aller fleste har fått hjelp til. De forteller om innvilgede lærlingplasser, støtte til utdanning, arbeid, bostøtte osv.

”NN kontaktet opplæringskontoret og fikk ordna ett møte med dem på WT-huset over en kaffe. Der kartla vi kompetansen min og jeg fikk tilbud om jobb med det samme.” –Medlem av WT

Kartleggingen av hvilke muligheter medlemmet har for å komme i aktivitet, dvs i utdanning, opplæring, jobb eller inn i prosesser som leder til disse, starter ved første møte. Fadderne jobber så med å få medlemmet til å realisere målene de setter seg gjennom hele medlemskapet. Helt nødvendig for å starte en tilværelse uten kriminalitet og rus. Det handler om å gjøre medlemmet til en del av det større samfunn ved å tilføre dem nødvendige kunnskap. Kunnskap som gir følelsen av å bety og mestre noe, er svært viktig for at man ikke skal føle seg utstøtt, og falle tilbake til det man kan og har erfaring med; kriminalitet.

De fleste faddere blir kurset i hvordan de skal opptre ovenfor sine medlemmer av profesjonelle veiledere. De lærer seg samtaleteknikk, hvordan man skal lytte, hvilke spørsmål man skal og ikke skal stille, hvordan man skal kartlegge medlemmets behov og hvilke utfordringer de står ovenfor, hvordan man setter målsetninger og hvordan man skal motivere individet til å nå målet. De blir lært hvordan de skal utforme handlingsplaner for å møte sistnevnte, og blir kurset i hvilke teknikker man bør benytte i en veilederrollen. Veiledningen går ut på å ”hjelp individet til å utvikle sitt talent for å bli dyktigere til å realisere mål, leve et godt og meningsfullt liv og være i en kontinuerlig læreprosess”.⁵² Kursing av fadderer finner som oftest sted før tildeling av medlemmer, og blir fremført av sertifiserte ”coachere” fra karriereveiledningsbedriften ”To Be Academy”.⁵³

7.3. Hvor tilgjengelige er fadderne?

I intervju med tiltaksgruppen svarer 9 av 10, at de har opplevd at deres fadder har vært *svært tilgjengelig* for dem når de har hatt behov for det. I ordet tilgjengelig legger jeg muligheten for å kunne kontakte dem når som helst, altså 24 timer i døgnet, 7 dager i uka, og få råd, støtte

⁵² Hentet fra seminarnotater fra coachingkurs for Wayback Trondheim av ”To Be Academy”

⁵³ ”To Be Academy” følger bransjestandarden, som er i utarbeidet i henhold til ”NS-EN ISO 17024:2003 Samsvarsvurdering - Generelle krav til organer for sertifisering av personell”, for sertifisering av profesjonelle veiledere. ”Det Norske Coaching Forbund” har sertifisert ”To Be Academy” kursledere som ”coachere”.

eller svar på henvendelser relevante for deres vei ut av rus og kriminalitet. Dette betyr at faddere i mange tilfeller har sluppet det de har i hendene for å hjelpe medlemmer om de er i en vanskelig situasjon. Både faddere og medlemmer jeg har intervjuet forteller at fadder bruker svært mye av sin fritid på å hjelpe medlemmene. Flere medlemmer uttrykker at de setter stor pris på dette og at det gjør WT unikt i kriminalforebyggende sammenheng. De er kompiser, og kompiser har ingen arbeidstid.

Selv om de fleste ikke har benyttet seg av tilbudet om tilgjengelighet 24 timer i døgnet, blir jeg fortalt at vissheten om at dette er mulig utgjør en form for trygghet. En trygghet som mange av medlemmene ikke tidligere har opplevd. En person som man kan ringe for å få støtte av i mørke stunder, en person man kan ringe om man har gjort noe dumt, men angrer, og ønsker hjelp. En person som vet hvordan de har det og med kunnskaper om hvordan de skal komme seg igjennom vanskelige stunder.

Men er all hjelpen fadderne utøver bare bra for medlemmene? Spørsmålet er om dette tilbudet ikke blir i overkant raust, og at det kan føre til ”klientifisering”. For som nevnt i avsnitt 3.5, er faren for at det skal oppstå et avhengighetsforhold mellom klient og hjelper stadig til stede. Til tross for at tilbudet om kontinuerlig tilgjengelighet skaper trygghet, kan det også føre til at medlemmene selv vegrer seg for å takle motgang, hvilket de en dag blir nødt til uansett. Dette faremomentet er i utgangspunktet ikke noe en kan legge skylden på medlemmene for å ha skapt. Det er de ansatte i WT som velger ”å slippe det de har i hendene” for å komme medlemmene i møte. Av Aamodt (1998) betegnet som ”hjelpesyndromet”, der hjelper, som nevnt tidligere, yter ureflektert støtte til klient, som igjen gjør klienten hjelpeløs.

7.4. ”Mamma” i stedet for kompiser?

Fadderne stiller opp for medlemmene og yter en hel del for å få dem opp og frem i livet. En respondent forteller om hvordan fadder presset på for å få til møter med mulige arbeidsgivere, NAV og opplæringstjenesten. Andre forteller at fadderne kjører og henter dem på jobb, skole, til legen og til møter de måtte ha med hjelpeapparatet. Flere forteller at fadder ringer dem om morgenen og vekker dem for at de skal komme seg på jobb eller skole, ringer for å høre om de er på jobb og tilbyr å hente dem om det er vanskelig å komme seg hjem fra jobb. Fadderne kjører til og fra trening med deres eget fotballag ”Tilbake på banen”, og om medlemmene har andre fritidsinteresser, passer de på å gjøre deltakelsen så lett som mulig. De fleste er altså

enige om at fadderne har vært svært tilgjengelige for dem og stilt opp når de har hatt behov for det.

Som nevnt i foregående avsnitt setter jeg spørsmålstegn ved om ikke dette kan bli en sovepute og et avhengighetsforhold som passiviserer i stedet for å aktivisere. I samtaler med noen av respondentene fikk jeg inntrykk av at hjelpen i noen tilfeller var svært overveldende, nesten sammenlignbart med hvordan man hjelper barn og ungdom. En felle som er mulig å falle i når man er i kontakt med rusmisbrukere og kriminelle er nettopp det å feilslått betrakte dem som ungdom eller barn. Lanesskog (2009 s. 61-62) kaller dette en ”ungdomsmisforståelse”, som oppstår når behandler feilbedømmer alderen til ”pasienten”, og som en konsekvens, vegrer seg for å slippe dem ut i ”real life situations” (nevnt innledende i avsnitt 3.4).

I intervju med Guldberg utelukker han ikke at ”klientifisering” har forekommet blant medlemmene, altså at de i mindre eller større grad har identifisert seg med rollen som hjelpeløs. Men forteller samtidig at dette er noe de jobber for å hindre, og avskaffe om det allerede har forekommet. Han forteller at de forsøker å stimulere medlemmene til å handle selv, men at mange behøver et eller flere spark bak for å komme i gang. *”Jeg stiller opp for dem når jeg ser at de trenger det, men prøver hele tiden å utfordre dem til å selv ta tak i ting”*. Han fortsetter med at *”rehabilitering handler ikke om å gjøre ting som brukerne måtte ønske til enhver tid. De er ikke barn selv om de noen ganger oppfører seg sånn. De må stimuleres til å få gjort ting på egen hånd.”* Han mener problemet ligger i at mange av medlemmene i flere tilfeller ikke klarer seg selv, og ikke takler møter med det offentlige. De jobber for at medlemmet skal bli selvstendig, men vil gå ved siden av dem på veien. Det er dette kameratstøtten handler om.⁵⁴

Balansen mellom å opptre som en ”mamma” som hele tiden order opp, og en kompis som gir medlemmet et spark i rompa for å få det i gang, kan etter sigende være vanskelig å finne. I kriminalforebyggende sammenheng kan det være vanskelig å bedømme når en person har fått den nødvendige dosen hjelp før de må stå på egne ben. Mange har store problemer med å fungere normalt i samfunnet, og noen krever derfor mer hjelp enn andre. Faren for at de ikke forberedes på det virkelige liv utenfor tiltaket, er til stede, men vanskelig å gi en vurdering av.

⁵⁴ Guldberg forteller at de legger litt ekstra press på de som tar del i AB-tiltaket. *”Det er viktig at vi passer på at de følger avtalen de har inngått med NAV. Da blir det litt ringing og masing på at de kommer seg på jobb i tide. Vi følger gruppa tett og prøver å opprettholde en dialog med NAV. Om de ikke dukker opp er vi veldig opptatt av hva årsaken er og hva som kan gjøres annerledes”*.

I mitt datamateriale foreligger det ikke konkrete eksempler på at dette har ført til mislykket overgang, men at tendensene har vært tilstedeværende.

7.5. Utradisjonelle løsninger – ”Gategjeldsordning”

Gjeldsproblemene kriminelle kan ha etter løslatelse trenger ikke bare være av den ordinære typen. Særlig for de som har drevet med omsetning av narkotika kan gategjeld være et problem ved løslatelse. I intervju med en tidligere fadder får jeg vite at dette også var tilfellet blant noen av WT’s medlemmer. Flere måtte opprettholde kontakten med det tidligere kriminelle miljøet, og i noen tilfeller begå nye kriminelle handlinger for å betale tilbake gjeld. Rentene går og mens man sitter inne kan gjelden mangedobles. Den tidligere faddereren fortalte hvordan han balanserte på en knivsegg når han involverte seg i gjeldsproblemene noen av medlemmene han var ansvarlig for hadde i det kriminelle miljøet. *”Du kommer deg aldri ut av kriminaliteten hvis du stadig blir oppsøkt og presset for gammel gjeld”*. Respondent forteller at han forsøkte å hjelpe medlemmene han var ansvarlig for så godt han kunne.

”Jeg kjenner til miljøet godt fra tidligere, og brukte denne kjennskapen til å involvere meg på vegne av medlemmer. Jeg kontaktet personene det gjaldt og fikk ordnet ”gjeldsordninger” slik at medlemmet kunne betale ned uten å måtte trekkes inn i ny kriminalitet.”

Selv om denne formen for hjelp i noens øyne kan plasseres i gråsonen over hva som er tillatt for en ansatt hos en kriminalforebyggende stiftelse, var det for respondent helt essensielt for at hans medlemmer skulle komme videre. Tilknytningen til det kriminelle miljø gjennom gjeld virker svært negativt inn på den distanseringen medlemmene trenger for å kvitte seg med trekk knyttet til den kriminelle subkultur. Dette til tross for at det ikke begås ny kriminalitet. Gjeldsproblemene ”fanger” medlemmet i en tankegang som ikke er forenlig med det ikke-kriminelle liv, og som en konsekvens av dette, genererer stigma fra det øvrige samfunn. WT krever at deres medlemmer kutter kontakten med sitt tidligere kriminelle miljø. Men medlemmet kan vanskelig distansere seg fra dette om det har gjeld. De blir nødt til å opprettholde kontakt med personer som svekker muligheten for å tilegne seg en ikke-kriminell livsstil, og kan slik bli påvirket til å tenke i kriminelle baner for å kvitte seg med problemet. Et svært effektivt hinder i veien ut av kriminalitet.

For å sette søkelys på gjeldsproblematikken, og hvordan dette er med på å holde personer i det kriminelle miljø, tok respondent opp temaet med politikere i Oslo. Ideen var å få formalisert

gjeldsordningene som en del av det offisielle programmet til WT. Forslaget ble ikke tatt videre da politikere mente dette ikke var forenlig med deres ikke-kriminelle profil. Problemet har likevel blitt tatt opp av kriminalomsorgen, da i forbindelse med løslatelse og inntreden på boligmarkedet⁵⁵, og en tidligere fadder forteller at Politiet og NAV ofte ga blankofullmakter til ansatte i WT for å megle gategjeld for enkelte medlemmer.⁵⁶ Hvordan det offentlige skal forholde seg til uoffisiell gjeld blant tidligere innsatte er en vanskelig diskusjon, men som absolutt burde tas. Selv om det kun var 1 av mine respondenter som oppgav å ha uoffisiell gjeld ved løslatelse, har jeg blitt opplyst av ansatte hos WT at dette har vært et stort problem blant medlemmene. Uoffisiell gjeld blant tidligere innsatte trenger åpenlyst å diskuteres og WT har gått i brechen for å skape debatt og belyse temaet.

7.6. Lojal mot hvem?

Skog Hansen (2007) skriver i sin forstudie om fadderrollen og hvilke lojalitetskval denne kan medføre. Fadder må, i tillegg til å opptre som kompis, også sørge for opptre med troverdighet i møte med representanter for det offentlige tjenesteapparatet. Dette kan by på rollekonflikter der medlem og tjenesteapparatet står mot hverandre og fadder blir presset til å måtte ta side. Det som likevel er enda vanskeligere er når fadder må ta valget om å angi medlem til sanksjonerende autoriteter (politiet) eller fortelle ledelsen i Wayback om grove tilbakefall som kvalifiserer til utvisning. Valget om man skal angi eller ekskludere medlemmer grunnet grove tilbakefall er vanskelig selv om instruksene faddere blir møtt med når de inntar rollen er svært klare på at det hersker nulltoleranse ovenfor rusmidler, kriminalitet, rasisme og samfunnsfiendtlige holdninger (skattesnusk, svart arbeid, homofobi, nedsettende kvinnesyn etc). De må møte medlemmene som gode rollemodeller, ta ansvar, følge loven og være ryddige. I intervju med en tidligere fadder fikk jeg høre hvordan de har taklet medlemmers tilbakefall der tillit og kameratskap må forenes med troverdighet og ansvar ovenfor det offentlige tjenesteapparat.

Den tidligere faddereren forteller meg hvordan han hadde avslørt en alvorlig forbrytelse hos et av medlemmene han var ansvarlig for.

”Min kriminelle bakgrunn gjorde det svært vanskelig å takle tilbakefallet. Jeg har en gammel forakt mot politiet, og har lenge betraktet tysting som det verste av det verste”.

⁵⁵ Kriminalomsorgen.no : Bolig og gjeld.

⁵⁶ Ansatte i WT megler i noen tilfeller på vegne av medlem. Det blir lagd en avtale med gjeldshaver om hvordan gjelden skal nedbetales, mot at medlem lover at den ikke skal nedbetales med mer kriminalitet.

Det endte likevel med at fadder ba medlem om å melde seg. De gikk sammen til politistasjonen der medlemmet innrømte alt. Fadder fortalte at han måtte være svært streng med medlemmet, men at han samtidig trykket ham enda tettere til brystet. Respondent forteller at hendelsen gjorde ham enda mer motivert til å forlate sin kriminelle løpebane:

”NN (fadder) fikk meg til å gjøre det riktige, og trykket meg enda nærmere seg i stedet for å gi meg opp. Jeg er glad for at han kledde meg naken, en riktig kompis sier i fra og imot når det trengs”

Lojalitetskonfliktene faddere kan havne i er ikke lett å takle, særlig når det er snakk om autoriteter fadderne selv tidligere har foraktet. Og for medlemmene kan det være tungt når fadder ”bryter” tilliten dem i mellom. Men i WT har jeg inntrykket av at det ikke har vært eller er et stort problem, og at faddere har taklet balansegangen mellom lojalitet til medlemmet og ansvarlighet ovenfor det offentlige godt. Fadders rolle er jo å ivareta medlemmets langsiktige interesser, selv om dette innebærer at fadder og medlem kan komme i konflikt der medlem handler i mot sitt eget beste. Kameratskap handler om å bry seg, selv om dette betyr at medlemmet må ta et steg tilbake for å ta to steg frem.

7.7. Kvinnelige faddere

Miljøet på WT er dominert av menn, som utgjør flertallet blant de ansatte og blant medlemmene. Disse er, ifølge Dyb (2006 s. 23), ofte i større grad preget av et tradisjonelt kjønnsmonster enn normalt. I intervju med en tidligere kvinnelig ansatt av WT, blir jeg fortalt at det å være kvinne i et mannsdominert miljø både hadde fordeler og ulemper. Hun forklarer at en som kvinne må være ”hardhuda” for å jobbe i WT, og at nedlatende holdninger til kvinner var utbredt både blant de ansatte og blant medlemmene. Hun forteller hvordan hun i begynnelsen måtte sette tydelige grenser for hva hun aksepterte av bemerkelser og holdninger og hva hun ikke aksepterte. *”Jeg har svært lav toleranse for kvinneskammende holdninger, og da jeg i flere tilfeller merket meg dette hos medlemmer, satte jeg i gang diskusjoner”*. Hun mener at det å diskutere deres utsagn og meninger åpent er den eneste måten å få mennesker til å endre holdninger. *”De må bli satt fast og få argumenter i mot seg for å forstå at deres egne holdninger ikke holder mål”*. Fadder mener at dette var en viktig del av det kriminalforebyggende miljøet hos WT, og at medlemmene på denne måten fikk avkreftet en del myter og holdninger som i verste fall kunne føre til vold mot kvinner.

Som kvinne fikk fadder også en del uønsket oppmerksomhet. Hun opplevde at både ansatte og medlemmer ville "vise seg" når hun var til stede. Dette gjorde at hun flere ganger måtte ha medlemmene på tomannshånd for å kunne knytte nære relasjoner. Det var først da de kunne åpne seg, og hun opplevde at de mannlige medlemmene kunne prate med henne om ting de ikke pratet med om til de mannlige fadderne. "Menn skal liksom være så tøffe mot hverandre". Det kan oppleves som vanskelig og litt tabubelagt å prate med andre menn om følelsene sine, særlig når man kommer fra et kriminelt mannsdominert miljø. WT har derfor gjort rett i å satse på kvinnelig innflytelse i den kriminalforebyggende virksomheten, både ovenfor medlemmene og ovenfor de øvrige ansatte.

7.8. Den kriminelle subkultur

Utgangspunktet for kameratstøtten, som interaksjonen betegnes som, er at medlem og fadder har lignendes bakgrunn, har opplevd mye av det samme og er i stand til å kommunisere på et nivå de begge er komfortable og vant med. Altså deler kulturelle trekk, av meg betegnet som "kriminell subkultur", beskrevet i avsnitt 3.6.

Språksjargongen som hersker mellom kriminelle, som er å regne som en hvilken som helst annen sjargong mellom andre yrkesgrupper, er en del av den kriminelle subkulturen (Andersen & Jørgensen 2007). Sjargongen blir brukt av kriminelle som identifikasjon og viser tilhørighet til en "eksklusiv" gruppe. Beherskelse av sjargongen og bruken av ord og uttrykk som andre ikke forstår, knytter dem nærmere hverandre og skaper en følelse fellesskap og tilhørighet (Hargan 1934).

Forskning på om like barn leker best viser at dette høyst sannsynlig er tilfellet. Likhetstrekk mellom mennesker øker sjansene for at de kommer sammen og etablerer varige kontakter, spesielt mellom personer av samme kjønn (Larsen & Buss 2008 Kap. 15). Likhetstrekkene er derfor veldig viktig for at tilliten mellom medlem og fadder etableres. Uten denne ville (gjen)integrering av medlem ikke være mulig. Fadder inntar rollen som rollemodell for medlemmet, og viser forståelse for hva medlemmet går igjennom når vante mønster må brytes. Problemet er, som jeg har vært inne på tidligere, at når likhetstrekkene mellom medlem og fadder baseres på den kultur som eksisterer i kriminelle miljø, blir det desto vanskeligere å (gjen)integrere medlemmene i det øvrige samfunn. Det er for eksempel vanskeligere for personer som er en del av en subkultur å danne nettverk med personer som

ikke er det (Williams & McShane 1998 s. 155-160). Og et av de viktigste stegene mot et liv uten kriminalitet og rus, er å danne ikke-kriminelle nettverk. Vennskap med personer som aldri har gjort noe kriminelt, som aldri har ruset seg og som ikke forstår ”stammespråket” som prates av de som har, og fortsatt er, en del av den kriminelle subkulturen, blir vanskelig å opprette og vedlikeholde. Også i arbeidsmarkedet kan måten de kriminelle/tidligere kriminelle kler seg på, prater og videre symboliserer ved for eksempel tatoveringer eller ”bodybuilding”, være et problem (Lozano et al. 2011). Stigmatiseringen som møter tidligere kriminelle i det øvrige samfunnet kan for mange oppleves som en enorm barriere, særlig for de som har omfavnet den kriminelle subkulturen i form av klesstil, retorikk, tatoveringer, og andre visuelle effekter.

En tidligere fadder forteller at dette har vært et tema og at de har forsøkt å gjøre noe med det.

”Jeg tok initiativ til å leie inn en person som spesialiserte seg på adferds-, symbol- og klesstilendring for å få de andre til å bli klar over hvilke signaler, med rot i det kriminelle miljø de tidligere var en del av, de sender ut.”

Initiativet ble tatt godt imot og respondenten opplevde at de ansatte ble flinkere til å bli bevisst tilknytningen deres talespråk, klesstil og kroppsspråk hadde med det kriminelle miljøet. Spesialisten ble også introdusert ovenfor medlemmene med stor suksess ifølge respondent. Respondenten påpeker at kombinasjonen av profesjonell og kameratslig hjelp er optimal for å lykkes i arbeidet med å få medlemmene til å forlate den kriminelle livsstilen. Det handler ikke bare om å slutte med kriminalitet og rus, men om å endre en hel livsstil inn til den minste detalj. Og selv om kameratstøtten går ut på at de ”snakker samme språk”, er dette språket også en del av den kriminelle subkultur, som igjen hindrer videre (gjen)integrering i det ikke-kriminelle samfunn.

WT har også ansatte uten kriminell bakgrunn som har ytt innflytelse på de andre ansatte og medlemmene generelt. Dette skaper en viss balanse der medlemmene både får stimuli fra personer uten tilhørighet til en kriminell subkultur, og kan kommunisere med og kjenne seg igjen i de som fortsatt preges av den.

7.9. Ut av kriminalitet? Blir fadder!

Alle fadderne jeg har vært i kontakt med i løpet av denne evalueringen, har vært svært engasjerte i arbeidet med å hjelpe medlemmene ut av kriminalitet og rus, og har selv vært svært tydelige på at de har tatt det avgjørende valget om å forlate sine respektive kriminelle løpebaner. Selv om flere har en tidsmessig nær kriminell bakgrunn, har jeg hatt inntrykk av at de har klart overgangen til det ikke-kriminelle liv imponerende godt. En av fadderne jeg har intervjuet hadde knapt sonet ferdig sin siste dom før han ble ansatt som frivillig fadder hos WT, og forteller at det å jobbe som fadder ble en del av hans vei ut av kriminaliteten. ”*Jeg hjalp meg selv ved å hjelpe andre*”. Dette kan være en forklaring på det gode resultatet som kommer frem av kartleggingen av KRIS, nevnt i innledningen, der kun 3 prosent av de ansatte opplevde tilbakefall, kontra 59 prosent i kontrollgruppen (Frodlund 2003 s. 43-45).

Skog Hansen (2007 s. 28) nevner også dette fenomenet. Hun peker på at fadder får brukt sin ”*erfaring fra det livet de levde til å hjelpe andre*”. Den tidligere kriminelle blir med andre ord å anse som en ressursperson, ikke en byrde. En av fadderne jeg intervjuet forteller at både det offentlige hjelpeapparatet, WT og deres medlemmer tydelig gir uttrykk for at han er til stor hjelp for dem, en anerkjennelse som gjør godt. Han opplyser videre at til og med politiet og rettsapparatet har lagt vekt på hans anbefalinger i saker der medlemmer av WT var involvert. ”*Jeg gikk god for et medlem i en rettssak hvilket førte til lavere straff, men med meldeplikt hos WT*”. Hans status som tidligere kriminell blir her brukt av sanksjonerende myndighet i møte med andre kriminelle i et forsøk på å motvirke tilbakefall.⁵⁷

Nettopp det å bli ansett som en ressurs er svært viktig for personer som har levd større deler av sine liv i kriminelle miljø. For som i et hvilket som helst annet miljø blir personer med omfattende kunnskap og ferdigheter gitt status deretter, en status som derimot sjeldent lar seg overføre til ikke-kriminelle miljø. Det blir med andre ord vanskeligere for en kriminell person med status i den kriminelle verden å avslutte karrieren i bytte mot en tilværelse som

⁵⁷ Til sammenlikning er dette også tilfelle for blant annet Sven-Eirik Utsi, tidligere yrkeskriminell, som har brukt erfaring fra sitt kriminelle liv i møte med den norske sikkerhetsbransjen. I dette tilfellet blir hans erfaringer brukt i den hensikt å hjelpe politiet å pågripe andre kriminelle, men likeså er dette et eksempel på at tidligere kriminelle drar nytte av sine tidligere liv, for å øke egen status i det øvrige samfunn. Kilde: Lien (2011) «Langtidskriminell finnmarking skal kurse politiet» hentet den 15.1.13 fra http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7479140

hjelpetrengende sosialt mindreverdige ikke-kriminelle. Fadderordningen kan derfor like gjerne være til hjelp for fadder som for medlem i veien ut av kriminalitet. Dette bekreftes av et medlem som bodde på huset da intervjuet fant sted. Han uttaler at han gjerne vil opprettholde kontakten med WT etter utflytting og gjerne engasjere seg i driften, da primært ved å melde seg som fadder. ”*Det gir mening med tilværelsen å bety noe for andre*”. Han poengterer videre at WT har betydd mye for ham, og at han vil gi noe tilbake.

Det å bli fadder innebærer også at man må ta mer ansvar, og yte ekstra for å etablere seg som et forbilde for de medlemmene man har ansvar for. Man må lære seg å opptre voksent og ansvarlig, man må lære seg å beherske byråkrati, og den i forbindelse, kommunikasjon med andre voksne ansvarlige mennesker. Rollen er med andre ord en slags skole i å bli ansvarlig og lovlydig, en måte å bygge videre på veien ut av den kriminelle tilværelse. For, som nevnt tidligere, problemet ligger ikke kun i å avslutte sin kriminelle karriere og å slutte å ruse seg, utfordringen er å (gjen)integre seg i de øvrige samfunn, og bli et fullverdig medlem av dette. Faddervirksomheten må derfor ikke kun anses som et kriminalforebyggende virkemiddel ovenfor personer som er motiverte til å forlate sine kriminelle liv, men også som et tiltak ovenfor personer som allerede har klart overgangen, men trenger noe meningsfullt å gjøre med livet. For disse personene vil faddervirksomheten hindre dem ytterligere fra å få tilbakefall, og bygge videre på deres overgang fra kriminalitet til lovlydighet uten at deres fortid viskes ut eller blir irrelevant. Kriminalforebyggende arbeid skaper med andre ord ”meningsfulle forbindelser mellom ens tidligere liv og ens fremtidige liv” (Skog Hansen 2007: s. 32).

8. Likmannsprinsippet i praksis

Likmannsprinsippet, det sentrale element i teorien om brukerperspektivet, står for nærhet mellom bruker og behandler, og er av Wayback ansett som det overbærende prinsipp i arbeidet med å hjelpe medlemmene ut av kriminalitet og rus. Prinsippet innebærer, som ordet i seg selv antyder, at det eksisterer et likeverdig forhold mellom behandler og bruker, i Wayback betegnet som kameratskap. I dette kapitlet vil jeg diskutere i hvilken grad dette påvirker det kriminalforebyggende arbeidet. For om likmannsprinsippet gjelder mellom fadder og medlem, gjelder det ikke mellom fadder og hjelpeapparat. Hva vil den kriminelle bakgrunnen til fadder ha å si i møte med det øvrige hjelpeapparatet? Og hvordan påvirker denne bakgrunnen selve driften av stiftelsen?

8.1. Kriminelle bragder

Av de medlemmene jeg har intervjuet har det vært nesten utelukkende positive tilbakemeldinger på den kriminelle bakgrunnen til de ansatte i WT. Mange har uttalt at uten dette innslaget hadde de ikke vært medlemmer, og andre har fortalt at dette har vært grunnen til at de har holdt seg unna rus og kriminalitet. En respondent forteller at det var fadders kriminelle fortid som gjorde at de ble så gode venner som de gjorde. *”Vi fører samtaler på en helt annen måte enn som med de fra kriminalomsorgen”*. Det hadde også veldig mye å si for respondent at fadder hadde vært gjennom det samme systemet som han selv og den vært gjennom den prosessen den er å forlate det kriminelle liv. *”De vet med sikkerhet hvilke ting det er viktig å ta tak i, og hvordan man skal ta tak i det”*. En annen respondent forteller at han neppe ville blitt medlem av Wayback om det ikke var for den kriminelle bakgrunnen til de ansatte. Det skolerte hjelpeapparatet har ikke den korrekte forståelsen av livssituasjonen til respondentene og kan derfor vanskelig finne de beste løsningene og komme med de beste rådene. *”Kommunikasjonen med de som jobber i WT har vært enestående og helt i takt med min naturlige måte å kommunisere på”*.

Kritikken av WT's ansattes kriminelle bakgrunn har stort sett kommet fra dem selv. I intervju har de fortalt at deres kriminelle bakgrunn kan være belastende når de skal fremstå som gode rollemodeller og veiledere for sine medlemmer. De har pratet om hvor vanskelig det kan være å gi råd og veiledning som ikke bærer noe som helst preg av deres egen kriminelle bakgrunn, og hvordan medlemmene noen ganger indirekte stimulerer kriminelle tanker og følelser i dem. En fadder forteller;

”Jeg forsøker jo å formidle min bakgrunn som negativ, men det er ikke alltid dette fungerer for meg selv”.

Jeg blir videre fortalt at det fortsatt foregår en ”kamp i ham selv” om hvorvidt han klarer å assosiere tidligere kriminelle bragder med noe negativt. Det samme gjelder for politi og andre sanksjonerende myndigheter som tidligere ble foraktet. Det er ikke lett å forandre det følelsesmessige forholdet til noe over natta, det kommer over lengre tid og gjennom holdningsendringer. Personer som har avsluttet sin kriminelle karriere, og som nå lever lovlydige liv med et svært negativt syn på kriminalitet, kan fortsatt være tilbøyelig til å betrakte egne kriminelle handlinger, som de selv en gang var svært stolte av, i et positivt lys. I kontakt med medlemmene, som fortsatt kan reagere positivt og beundrende når de får høre om kriminelle bragder, kan det være fristene for fadder å legge ut om egen kriminell fortid for slik å få en positiv respons hos medlemmene. Kriminelt skryt og prat om kriminelle bragder eller planer, er ikke mer uvanlig i det kriminelle miljø enn det prat og skryt om jobb og utdanning er i det ikke-kriminelle miljø. I intervju med medlemmer forteller de at nesten alt prat dem i mellom går i kriminalitet, selv inne på WT-huset. Og det er heller ikke rart at dette er tilfellet, da mennesker med bred erfaring innen et felt gjerne deler disse erfaringene med hverandre.

Dette virker svært problematisk i et miljø-terapeutisk felleskap der personer skal lære seg å få negative assosiasjoner til kriminalitet og rus. Og er et sterkt bevis på at det er vanskelig å kvitte seg med trekk fra den kriminelle subkultur. Å få individer til å binde seg til andre mål og verdier enn hva som er tilfellet i den kriminelle livsstil, er ifølge Walters (2002 s. 126-133), essensielt. Og det virker som om dette ikke fungerer som det skal hos WT. Trekk fra den kriminelle subkulturen eksisterer fortsatt hos de ansatte, og gjør det det vanskelig å knytte de kriminelle handlingene til noe negativt.

WT uttaler selv at de har et sterkt fokus på at de skal respekteres for at de har klart å velge bort kriminalitet fremfor å bli beundret for de kriminelle handlinger de tidligere har utført. Det er et svært tøft valg å bryte med en hel livsstil, og krever enda mer mot enn å utføre kriminelle handlinger. Snakk om kriminell fortid hører ikke hjemme i WT, og om det blir nevnt, kun i sammenhenger der konsekvensene også blir nevnt, som den smerten familien går igjennom.

Dette er i utgangspunktet en svært god holdning, og i tråd med det Walters (ibid) mener må til for å endre livsstil. Jeg anbefaler likevel å forsøke å inkorporere det Walters (ibid) mener er effektivt i en slik sammenheng, ”sokratiske” samtaler (kognitiv metode), der hensikten er å

utfordre medlemmet til å bli bevisst hvorfor positive tanker om kriminelle bragder i det hele tatt oppstår, og hvordan en kan avskaffe disse koblingene i sinnet. Dette vil gjøre en integrasjonsprosess lettere med tanke på at det øvrige samfunn stigmatiserer glorifikasjon av kriminalitet.

8.2. Kjenner miljøet

Den kriminelle bakgrunnen til de ansatte hos WT gjør at flere av dem er godt kjent med det kriminelle miljøet i Trondheim. Noen har vært aktive i mange år før de bestemte seg for å endre livsstil, og har derfor fortsatt kjennskap til personer som fortsatt befinner seg i miljøet, og som fortsatt er å regne som kriminelle aktører. Dette kan være både en fordel og en ulempe. En fordel fordi de på den måten kan vise sine tidligere kompiser at det finnes håp, og at de vil kunne hjelpe dem om de er motiverte nok. De som fortsatt sitter igjen i det kriminelle miljøet vil da kunne forespeile seg en annen tilværelse og ha en hjelpende hånd som de kjenner godt på ”den andre siden”. I sammenheng med medlemmene vil de ansatte hos WT være i stand til å hjelpe dem ut av miljøet ved å utnytte sin kjennskap til personer som holder dem fast (se avsnitt 7.5). De vil ha den fordel at de har en oversikt over det spesifikke miljøet medlemmene kommer fra, og hvilken alvorlighetsgrad dette har i forhold til tilbakefall.

Ulempene ved disse bekjentskapene er at WT kan bli utnyttet og stilt i et dårlig lys ovenfor det ikke-kriminelle samfunnet. Kriminelle som kjenner ansatte i WT kan forsøke å få dem til å tro at de vil ut av miljøet og forsøke å overbevise dem til å gå gode for dem i møte med sanksjonerende instanser. WT nyter respekt hos mange sanksjonerende instanser, som blant annet kriminalomsorgen, og har muligheten til å yte innflytelse på disse om de finner dette til fordel for medlemmenes sjanse å forlate kriminalitet og rus. Det kan være vanskelig for de ansatte i WT å avvise gamle kjente, særlig om de later som om de vil forandre seg.

I tilknytning til medlemmene vil de ansatte hos WT, og særlig de som tidligere har nytt respekt i det kriminelle miljøet i Trondheim, kunne brukes for å opphøye deres egen kriminelle status. For selv om fadder har forlatt det kriminelle miljøet, kan det fortsatt hende at deres rykte nyter respekt blant andre kriminelle. Å assosiere seg med en som nyter respekt i det kriminelle miljø vil kunne opphøye ens egen status, og kunne gi beskyttelse. En fadder forteller at dette en gang skjedde da et medlem hadde brukt hans navn i forbindelse med

trusler i det kriminelle miljøet. En handling som ikke bare var uforenelig med medlemskapet i WT, men som også satte fadder i et dårlig lys ovenfor politiet. Dette betvilte fadders distanse fra det kriminelle miljøet og hans avgjørelse om å bryte med kriminalitet. En svært uheldig assosiasjon og et direkte resultat av fadders nære kjennskap til miljøet.

8.3. Hvordan bakgrunnen til de ansatte påvirker driften av WT

For den organisatoriske delen av det å drive en kriminalforebyggende stiftelse, kan det å ha kriminell bakgrunn noen ganger være problematisk. Særlig for personer som har begrenset erfaring med formelle kontekster og som tidligere har manglet respekt for lover og regler. Overgangen fra å operere i et miljø som er basert på uformelle kodekser til å måtte håndtere byråkrati på et middels til høyt nivå kan derfor være vanskelig. I WT var dette noe de selv var klar over tidlig i løpet, og de passet derfor på å ansette noen uten bakgrunn til å håndtere ”papirarbeidet”, og drive den formelle delen av organisasjonen. I intervju forteller personen som ble ansatt for å administrere driften om hvilke utfordringer som preget WT den første tiden.

”Kampen om å tilegne seg midler til drift og anskaffelse av et egnet lokale (Wayback-huset) var tøff. Og tøffere ble den ettersom jeg hele tiden følte jeg måtte dekke over de andres iver etter å ta ”snarveier”. Jeg arbeidet hardt for at organisasjonen skulle fremstå som troverdig og seriøs, og for at de andre skulle endre, eller i alle fall dempe, sine uformelle måter å få ting gjort”. – Administrator i WT

Videre opplevde stiftelsen rivalisering mellom de ansatte, mistenksomhet ovenfor hverandre og for personer tilknyttet myndighetene, frykt for å dokumentere og rot i regnskapene, for å nevne noe. Driften var med andre ord preget av momenter ved den kriminelle subkultur som var problematiske og som i en periode nesten gjorde at avdelingen opphørte.⁵⁸

⁵⁸ Avdelingen gikk igjennom en svært opprivende personalkonflikt i 2011 som førte til neglisjering av medlemmer og kranjel med samarbeidspartnere i NAV. I mangel av tilstrekkelig informasjon fra alle parter akter jeg ikke å fremlegge en detaljert beskrivelse av bakgrunn og hendelsesforløp i konflikten her. Jeg tillater meg likevel å vise til at noe lignende har skjedd i KRIS, den svenske versjonen av Wayback, der indre stridigheter truet med å kollapse hele organisasjonen. ”Kalla fakta” på (svensk) TV4 kalte organisasjonen udemokratisk og svært hierarkisk. Hentet den 3.2.13 fra: <http://www.tv4.se/kalla-fakta/artiklar/striden-om-kris-4fc3bd9204bf72228b00cdc2>

8.4. Møte med det offentlige

I møte med offentlige etater har den kriminelle bakgrunnen til noen av de ansatte hos WT også vært problematisk. I samtale med saksbehandler i NAV blir jeg fortalt om tidligere faddere hos WT som hadde et litt for omtrentlig forhold til hvilke forskrifter NAV er pliktig til å følge under en saksbehandling. Uten at det ble spesifisert hvilke forskrifter dette gjaldt, uttrykker respondenten fra NAV at faddere fra WT Ikke alltid forsto at disse forskriftene ikke kunne omgås eller ignoreres selv det forelå skjønnsmessige vurderinger som tilsa noe annet. Dette førte til en del situasjoner der fadder lovet medlemmer hjelp av NAV som i realiteten ikke var mulig for dem å få. Som igjen utløste konflikter mellom saksbehandlere i NAV, deres klienter og de ansatte i WT. For noen medlemmer kan dette være tungt, særlig for de som sliter med rusrelaterte problemer. Som et medlem forklarer det;

”Sanne som meg, som har blitt lovet mye men alltid sviktet, er vanskelig å overbevise. Det at jeg stolte 100 prosent på NN (fadder), gjorde skuffelsen desto større da jeg skjønnte at det meste han hadde lovet meg ikke var sant”.

Det er ingen tvil om at intensjonene til fadder har vært gode, det har jeg et sterkt inntrykk av. Men for en del av medlemmene er det desto viktigere at det som blir fremlagt dem er gjennomførbart, og om det er usikkerhet rundt gjennomførbarheten, bli opplyst om dette. I møte med mennesker som sliter rus, gjerne i kombinasjon med psykiske lidelser, er det svært viktig at apparatet rundt opptrer samlet og troverdig for slik å skape en følelse av trygghet og forutsigbarhet (Kielland 2000 s. 25-27). Ved frafall av slike omgivelser er det lett for personen å oppleve en forsterket følelse av at verden er fragmentert, uforutsigelig og kaotisk. Dette vil kunne ha en uheldig påvirkning på personens helsetilstand og kunne føre til en forverring av misbruk (Kielland 2000 s. 58).

8.4.1. Fra stønad til stønad: Intervju med representant fra NAV

Også i forbindelse med AB-samarbeidet mellom enkelte saksbehandlere ved NAV-kontor i Trondheim omegn, og WT, får jeg vite at bakgrunnen til WT's ansatte kan være et problem. Respondenten fra NAV forteller om hvor vanskelig det i utgangspunktet er for dem å få i gang tiltak rundt personer med bakgrunn fra rus og kriminalitet. *”Noen forsøker bevisst å utnytte systemet, og målet er å stikke av med de beste ordningene”.* De som har vært i ”gamet”

en stund har lært seg godt hvordan de skal navigere i systemet og klarer gang på gang å bli mottagere av støtte uten å yte tilbake.

Jeg får vite at respondent mener at flere av disse personene bruker tiltaksarrangør som ”pressmiddel” for å motta mest mulig hjelp i form av ulike ordninger. Dette gjelder også for brukerne som er med i AB-tiltaket i regi av WT. Respondent mener WT skiller seg fra andre tiltaksarrangører fordi det hos dem jobber personer som selv har eller har hatt sine omganger i NAV-systemet, og som respondent har inntrykk av, overfører sine erfaringer til brukerne. ”Representant for WT har fortalt meg og andre i NAV om sin milliongjeld til staten uten mulighet for nedbetaling med et glis rundt munnen”. Respondent syntes ikke denne holdningen er optimal i møte med brukere som også sliter med mye gjeld. Brukere med høy gjeld får ikke like fullt utbytte av å arbeide, verken i regi av NAV eller uten. De må belage seg på å bli trukket av lønna til gjelden er nedbetalt. Ikke særlig motiverende, men nødvendig for at bruker skal gjøre opp for seg og komme seg videre i livet. Disse brukerne er ofte å finne i regi av WT, da rus og kriminalitet kan føre med seg mye gjeld.⁵⁹ Respondent mistenker at ansatte ved WT gir brukerne veiledning i hvordan de skal få NAV til å gå med på de beste ordningene for at brukerne i størst mulig grad skal unngå å måtte betale ned gjelda si.

Disse skildringene beviser ikke at de ansatte i WT ikke vil at medlemmene skal komme i arbeid. Eller at de ikke har interesse av at deres medlemmer betaler ned gjelden sin. Det er heller ikke noe galt i å forsøke å tilegne seg selv, eller sine medlemmer, de beste ordningene NAV kan tilby. Sistnevnte oppfatter jeg nærmest som en plikt, siden de ansatte i WT i mange tilfeller opptrer som medlemmenes advokater i møte med NAV. WT bruker mye av sin tid til å hjelpe sine medlemmer i møte med det offentlige. Særlig gjelder dette ressursvake personer som har vanskeligheter med å navigere i NAV-systemet, og som ellers kanskje ikke en gang ville fått det de i utgangspunktet hadde krav på. Det er i WT’s interesse at medlemmene kommer i arbeid, da dette minsker sjansene for tilbakefall, og videre setter WT i et godt lys som kriminalforebyggende stiftelse. Det som derimot kan tenkes, er at måten de tidligere kriminelle i WT kommuniserer, preget av trekk tilhørende den kriminelle subkultur, oppfattes negativt av personer med ikke-kriminell bakgrunn. Jeg kan derfor også forstå at saksbehandlere i NAV kan oppfatte intensjonene til ansatte og medlemmer av WT annerledes

⁵⁹ Kriminelle som blir bøtelagt eller blir dømt til å bet. erstatning til ofre for deres kriminelle handlinger, har ofte ikke muligheten til å gjøre opp for seg.

enn hva som er tilfellet. Det er svært viktig at slike misforståelser og mistolkning blir rettet opp, og at de eventuelt tar dette opp med fadderne direkte.

8.5. Dokumentasjonsfrykt

I mitt forarbeid med å tilegne meg dokumentasjon om stiftelsens drift og resultater i forkant av evalueringen, møtte også jeg på et problem knyttet til den kriminelle bakgrunnen til WT's ansatte. Det viste seg nemlig at svært lite av driften til stiftelsen var dokumentert, og mye av det som var dokumentert fikk jeg ikke tilgang til. Dette forklarer respondenten uten kriminell bakgrunn, med at det var en type "dokumentasjonsfrykt" som preget de ansatte. "*Jeg skriver ikke ned noe jeg ikke kan svelge*" er uttalt av en tidligere ansatt i WT. Det forelå en frykt om at det som ble dokumentert kunne bli brukt mot dem ved en senere anledning, en frykt som mest sannsynlig stammer fra deres tid i det kriminelle miljø der man er opptatt av å slette spor og ødelegge bevismateriale som senere kan bli brukt mot dem i møte med loven.

Den bakenforliggende grunnen til at de ikke ville dokumentere resultater av arbeidet deres, var at de var redde for at politikere, byråkrater og andre sponsorer ikke ville forstå hvordan de arbeidet. Disse gruppene liker å bli presentert klare og presise tall om hvorvidt et opplegg fungerer eller ikke, gjerne i form av matriser og tabeller. For de ansatte i WT var det vanskelig å forklare hvilke prosesser en person må igjennom for å forlate rus og kriminalitet, og at det kan foreligge grove tilbakefall på veien som ikke ville sett veldig godt ut i en deskriptiv tabell. Som nevnt tidligere hadde også jeg i utgangspunktet en oppfatning av at resultatene til WT kun kunne ses i form av tall knyttet til tilbakefall til rus og kriminalitet, altså en litt svart/hvitt holdning. Men som vist i avsnitt 1.4, er usikkerheten rundt tilbakefall og hvordan dette måles svært stor.⁶⁰ De deskriptive dataene trenger ikke nødvendigvis være presise og måling av tilbakefall har ikke akkurat vist seg å være overbevisende i forsøket på å estimere kriminalforebyggende tiltak. Å evaluere arbeidet til et kriminalforebyggende tiltak handler om å se på helheten og trekke inn mange variabler knyttet mot hva det vil si å bevege seg ut av rus og kriminalitet.

Frykten de ansatte i WT hadde for at dette kunne mistolkes hang også sammen med den uformelle driften som preget WT i oppstarten. De ga hjelp til langt flere personer enn de som ble ansett som formelle medlemmer, gjerne folk som slet mer og var mindre motivert enn hva

⁶⁰ I avsnitt 1.4 viser jeg til estimater som differerer hele 40 prosent i anslag om tilbakefall i Norge.

som ellers kreves av målgruppen til Wayback. Om de skulle inkludere alle de i praksis ga hjelp til ville tallene sett miserable ut og da ville kanskje den politiske og økonomiske støtten de fikk til å drive WT opphøre. Resultatet var som nevnt at de unnlot å dokumentere. De brukte heller Wayback Oslo's tall og dokumenter i møte med sponsorer og støtteapparat enn å måtte ta valget mellom å dokumentere all aktivitet for slik kanskje å bli neglisjert, eller begynne å bli selektive knyttet til hvem de tilbød hjelp. Sistnevnte ville ekskludert mange personer som hadde behov for hjelp, men som da måtte anses som risikopersoner, personer med høy sannsynlighet for tilbakefall.

8.6. Driften i dag

Driften av WT har endret seg siden oppstarten og preges i dag, slik jeg har oppfattet det, av noe mer orden. Endringene har krevd at noen måtte forlate ledelsen og nye har kommet til. Det har blitt foretatt en reorganisering av hvem som gjør hva, og en ny ansvarsfordeling har fått mer orden på driften. Daglig leder av WT, Trond Guldborg forklarte at det var nødvendig med en "reset" av hele opplegget. Knappen ble brukt i oktober 2011 da aktiviteten i WT nærmest lå med brukket rygg. All virksomheten var flyttet til Arbeid med Bistand, det var ingen rekruttering fra fengslene og faddervirksomheten lå nede. Stiftelsen har siden den gang blitt flinkere til å organisere seg og dokumentere driften. Det er innført regler om dokumentasjon på alle møter fadderne gjør med medlemmer i fengslene, og det skrives rapporter fortløpende om hvert enkelt medlem. Dette er helt nødvendig om noen for eksempel skulle bli syke eller slutte som faddere. Erstatningen vil da kunne lese seg opp på prosessen til de aktuelle medlemmene, hvilket både er tidssparende og til det beste for medlem. Ellers har de lagt opp retningslinjer for behandling av dokumenter og hva som skal dokumenteres.

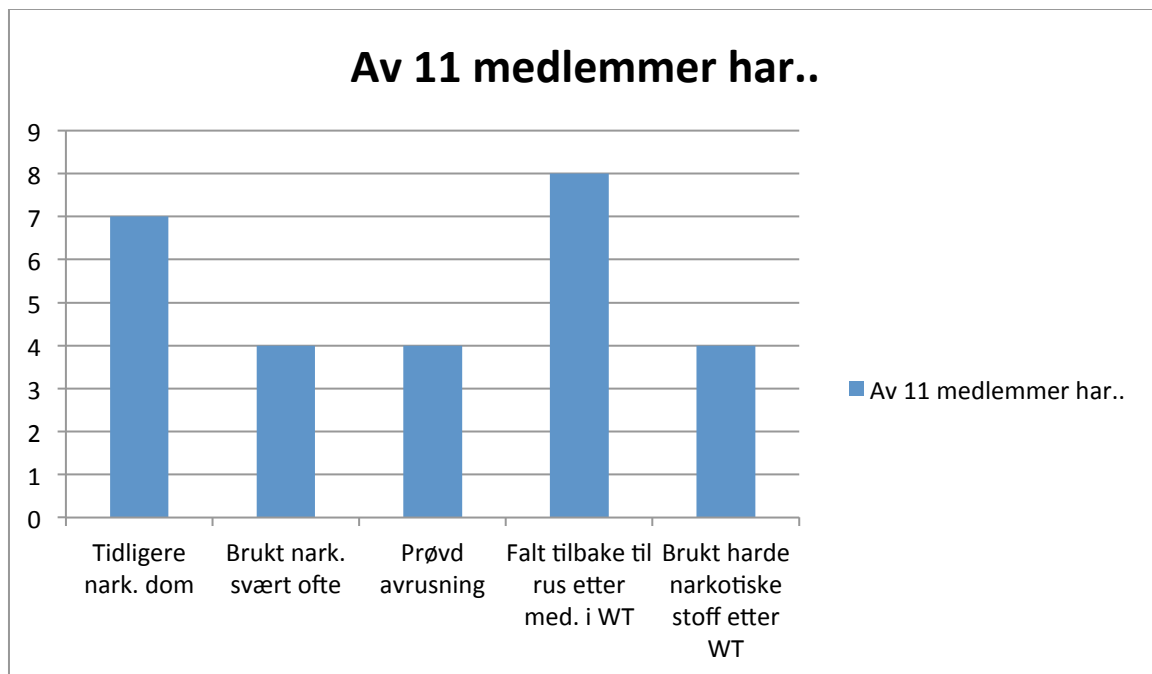
WT sliter likevel fortsatt økonomisk. Guldborg forteller at faddervirksomheten er krevende og at noen av de mest krevende stillingene må lønnes. Han forteller at det ikke finnes nok midler til dette, og at hans egen lønn ikke strekker til. Det kan derfor være nødvendig for ham å gå ned i en 60 prosent stilling og ta seg en jobb nr. 2 for at hjulene skal gå rundt. Dette vil så klart gå på bekostning av tiden de kan tilbringe med medlemmene, men forklarer at han vil rette mer fokus på å tilegne seg midler fra det private marked, ikke bare det offentlige. Han har engasjert styret i saken og håper at det vil finnes en løsning slik at tilbudet kan opprettholdes. Guldborg presiserer at økonomiske vanskelighetene ikke skyldes rot eller mislighold fra de ansatte, men utilstrekkelige midler. Kriminalforebygging koster penger og

selv om faddervirksomheten er basert på frivillighet, er den i mange tilfeller svært krevende. Med mange medlemmer og krav om tilgjengelighet 24 i døgnet alle dager, blir byrden stor. Å gjøre dette ved siden av ordinær jobb kan være svært krevende. Dette gjør at rekrutteringen ikke er lett og WT har slitt med å finne nye faddere.

WT er under forbedring og det virker som om de har blitt kvitt de verste oppstartsproblemene. Det vil ta tid før de er på linje med avdelingen i Oslo, men dette skyldes etter min mening heller mangel på midler enn på mislighold eller vilje.

9. Hovedutfordringen: Rus

7 av 11 tidligere og nåværende medlemmer jeg har intervjuet, ble dømt for narkotikakriminalitet alene eller i kombinasjon med annen type kriminalitet i siste dom før de ble medlemmer av WT. 4 av 11 har vært brukere av ulovlige narkotiske stoffer (heretter rus)⁶¹ daglig eller flere ganger i uka, og like mange har forsøkt rusbehandling tidligere. Etter signert medlemskap har hele 8 av 11 hatt tilbakefall til rus, 4 tilbake til hardere narkotiske stoffer som amfetamin og kokain, og 4 av 8 har hatt over 30 tilbakefall til rus. Av de 6 respondentene som har bodd på huset, har 5 hatt tilbakefall til rus. Disse tallene gir en god indikasjon på hvilke utfordringer WT står ovenfor når det kommer til rus.

Skog Hansen (2007 s. 17) redegjør godt for problemene knyttet til Wayback's tydelige profil som en strengt rusfri stiftelse, og hvordan dette kolliderer med rusmisbruk blant medlemmene. Hun beskriver en situasjon der praksis ikke alltid følger teori, og avslører hvilke kval de ansatte står ovenfor i møte med rusa medlemmer.

"Hvordan møter en rusa personer som kommer til stiftelsens lokaler? Skal medlemmer som en har opparbeidet seg et nært tillitsforhold til, vises bort når de har sprukket og rusa seg?"

⁶¹ Ulovlige rusmidler er definert som: alle rusmidler forbudt av norske lover, samt inntak av legemidler uten gyldig resept.

Dette kan en forstå at ikke er lett å håndtere. Hvordan er det mulig å komme tilbake til stiftelsen etter et tilbakefall, når en har et så klart og tydelig standpunkt om at tilbakefall fører til at virksomheten bryter kontrakten og tar fra vedkommende eventuelle oppgaver og verv? Fallhøyden blir stor og veien tilbake vanskelig. Det har vært diskusjoner i stiftelsen om hva dette betyr. Betyr det at folk ikke får noen ny sjanse, og at de ikke kan komme tilbake?"

Under intervjuene hun foretok kommer det likevel frem at det forelå et langt mer pragmatisk forhold til problemet enn hva den offisielle versjonen antydte. Dette er noe jeg selv har fått inntrykk av gjennom mine samtaler og intervjuer med medlemmer, faddere og tidlig faddere ved WT.

I samtale med Guldberg kommer det tydelig frem at de ikke aksepterer bruk av rus på huset og/eller i sammenheng med aktiviteter i regi av WT. I juni 2012 forsto de at de måtte innføre urinprøver for de som ville bo i hyblene på huset. De var i ferd med å miste kontrollen på hva som foregikk på huset, og måtte ta ett oppgjør med alt som hadde med rus å gjøre. *"Vi må tåle noen overgangsproblemer knyttet til rus, men vi må samtidig være knallharde på at dette er noe vi ikke vil tolerere i lengden"*. Rus blant de som bor på huset har en tendens til å smitte over på andre beboere, og hvis ikke dette tas alvorlig, rakner hele opplegget. Guldberg forteller at *"jeg har selv måtte be 7 personer om å forlate WT-huset siden april 2012 pga rus"*. Denne beskjeden er tøff å gi, men helt nødvendig for å beskytte de andre og skaffe vedkommende den hjelpen de trenger. De blir ikke kastet rett på gaten, men veiledet til NAV der de finner ett alternativt sted for dem å bo.

"WT er ingen rusrehabiliterende institusjon, så hvis man sliter med rus, burde man kvitte seg med dette problemet før man blir medlem av WT". – Trond Guldberg

Et forslag om å gjøre opphold på rusrehabiliterende institusjon obligatorisk for de som vurderes å ha ett større rusproblem, er oppe til vurdering i skrivende stund. Rusbehandlingen vil kunne gjøres parallelt som samtaler med representanter fra WT foregår. Slik vil individet kunne få en samtalepartner og veileder, samtidig som rusbehandling foregår. Når behandlingen er avsluttet og individet er klar for å komme seg videre på veien ut av kriminalitet og rus, kan de få bo på WT-huset.

Toleransen ovenfor rusa beboere og medlemmer av WT er individuell og basert på grad av rusing, antall ganger dette forekommer, under hvilke omstendigheter og hvordan det kommer for dagens lys. Noen er ærlige og innrømmer ”hasjglipp” på fest eller liknende. Disse blir samtalt med og fadder forsøker å gå inn i medlemmets problemstilling, ofte basert på egne erfaringer for å få beboeren til ikke å gå på flere glipper. Andre, som også forsøker seg på denne ”ærligheten”, men blir avslørt i urinprøver at har inntatt flere andre narkotiske stoffer enn hva de har innrømmet, blir møtt med strengere tone. Disse får som regel et par tre sjanser før de får ett ultimatum om rene urinprøver (eller nedadgående verdier på narkotiske stoffer). Om de ikke møter opp eller avlegger nye positive oppadgående prøver, blir de bedt om å forlate huset. Guldberg forteller likevel at det også må vurderes hvor hardt man skal reagere ovenfor ulike medlemmer. ”Å tro at et medlem som har ruset seg i 25 år vil bli rusfri den dagen han flytter inn på WT, er som å tro på julenissen. I slike tilfeller kan vi akseptere at de tester positivt på thc (virkestoffet i cannabis), og at dette blir brukt en gang i mellom i situasjoner hvor medlem finner dette for godt”.

9.1. Hvordan hindre tilbakefall til rus?

Medlemmer som ikke bor på huset er enda vanskeligere å kontrollere. Men det er også nettopp det WT ikke vil, tvinge eller kontrollere. Medlemmet må komme av seg selv, tvang er avleggs og ikke en metode WT vil bruke ovenfor noen av sine medlemmer. Metoden WT’s faddere bruker i tilnærmelsen til medlemmer som ruser seg, er rett og slett å bry seg. De kontakter dem så ofte som mulig med den hensikt å høre hvordan det går, men også for å motivere dem til å ta valget om å slutte. Et tidligere medlem forteller meg at ”*det at fadder ringte meg og traff meg når det var tungt, var den viktigste hjelpen jeg mottok i en periode med tilbakefall til rus og kriminalitet. Fadder fungerte som en mentor og personlig psykolog, og jeg følte virkelig han forsto meg og min situasjon godt.*” Han begrunner videre at denne hjelpen aldri ville betydd noe for ham om fadder ikke hadde hatt den bakgrunnen han hadde. En skolert person kunne aldri ha satt seg inn i vedkommendes situasjon slik fadderen hadde gjort. De blir oppfattet av respondent som bedrevitere og autoriteter som skjenner i stedet for å forstå. Bakgrunnen til fadderen bidrar derimot til at det oppstår en slags likestilling mellom de to, hvilket igjen bidrar til tillit og forståelse. ”*Fadder var ikke bare fadder, han var, og er fortsatt ansett som en av mine gode venner*”. Og det er nettopp kameratskapet som de fleste jeg har intervjuet forteller har vært avgjørende for deres motivasjon til å slutte med rus og kriminalitet. Det er knyttet følelser til det å begå svik mot en kompis, hvilket hever terskelen

for å falle tilbake i sporet de opprinnelig ville ut av. Det virker som om dette gjør at respondentene gir det lille ekstra i forsøket på å motvirke tilbakefall.

9.2. Urinprøver

Obligatoriske urinprøver ble innført for beboerne på WT-huset i juni 2012. Beboerne blir testet en gang i uken via sin fastlege eller SAMUR⁶², og stikkprøver kan forekomme fra tid til annen. Om et medlem ikke møter eller ikke vil la seg teste, vil dette regnes som positivt utslag. Tiltaket ble satt i verk etter at mange av beboere ruset seg jevnlig i den visshet om at det kunne passere uoppdaget hen. Smitteeffekten som dette resulterte i gjorde at rusbruken hos beboerne eskalerte og behandling ble nytteløst. ”Frihet med ansvar” krever en noenlunde tilstedeværelse av disiplin, hvilket har manglet hos beboerne på WT-huset. Innstramningen har vært nødvendig for at de ansatte ikke skulle miste kontroll over aktivitetene blant medlemmene, særlig blant de som oppholder seg på eiendommen.

Respondenter jeg har intervjuet har ønsket tiltaket velkommen og har vært svært positive til innstramninger på huset i forbindelse med rus. En respondent som ble kastet ut av huset grunnet gjentatte tilbakefall til rus, forteller at han savnet strengere rammer. *”Hadde de forlangt urinprøver av meg mens jeg bodde der, ville jeg garantert ikke hatt like mange og like alvorlige tilbakefall”*. En annen respondent forteller at den jevnlige testingen konfronterte ham med sitt eget forbruk av rus, *”du tror du bruker mye mindre enn hva som er tilfellet”*. Urinprøvene fikk respondenten til å innse hvor mye narkotika han i virkeligheten brukte, og har slik hatt positiv innflytelse på de mentale endringsprosessene han som rusmisbruker må igjennom. Han forteller videre at han nå er den eneste på huset med rene urinprøver og at han syntes det er bra at WT slår hardt ned på bruken av rus. *”Nå som jeg endelig er rusfri ser jeg hvor bra det er med strenge rammer”*. Han forklarer at de andres bruk har svært dårlig innflytelse på ham og at han helst skulle sett at huset var helt rusfritt. Utfordringen til WT blir å få til en balanse mellom det å motivere overgangstilfellene til å sakte men sikkert avslutte sitt forbruk av rus, samtidig som rusfrie beboere ikke blir ”smittet” og på den måten faller tilbake til rus igjen. Et klassisk dilemma som henspiller til den tidligere nevnte balansen mellom det Lanesskog (2009) mener blir å unnlate å ansvarliggjøring av medlemmene i stor nok grad, og å være overbeskyttende.

⁶² Samhandlingstiltak for unge rusmisbrukere

9.2.1. Et godt tiltak?

Urinprøvene gir en god indikasjon på hva som blir brukt av hvem og i hvilken grad det brukes. Prøvene blir å regne som tilbakemeldinger på hvordan behandlingsløpet går for den enkelte, og muligheten for å intervensere og endre destruktiv oppførsel blir slik et alternativ. De ansatte får muligheten til å avgjøre om det skal benyttes sanksjoner eller belønninger ovenfor de aktuelle medlemmene, eller om de rett og slett må vurdere å endre hele behandlingsløpet. Oppfølgingen kan på denne måten individualiseres i enda større grad, og ressursene fordeles på et bedre grunnlag (Volkow 2012). Urinprøver kan dog også ha uheldige effekter. Jan. O Lanesskog (2009) beskriver noen av disse, og mener at urinprøver ”bidrar til mindre klarhet og åpenhet om rusforekomst enn det mange tror”. Han mener at mange rusmisbrukere er vant med å tilsinke virkeligheten og at juks med urinprøvene forekommer. For selv om det kan virke umulig å jukse når man må urinere i påsyn av en kontrollør, er det fullt mulig å skjule misbruk ved å beregne bruken i forveien av en prøve. Methamfetamin kan forsvinne fra urinen fra 1-4 dager etter bruk, mens kokain kan forsvinne kun 12 timer etter bruk (Couper & Logan 2004). Om det blir lagt mye vekt på urinprøver, kan misbrukeren alltid vise til denne, selv når det ytre viser motsatt. Lanesskog (2009 s. 71-72) mener at dette er med på å dempe fokuset på her-og-nå-situasjon, og forskyve sannheten om hvordan det i virkeligheten går med rusmestringen til den enkelte.

Selv om WT ikke anser seg som noen rusrehabiliterende institusjon, er tilstedeværelsen av rusavhengighet blant medlemmene et faktum. Og for at WT skal lykkes med kriminalforebyggende arbeid, må dette enten tas tak i gjennom mer omfattende bruk av rusterapi, eller, innføring av kravet om fullført rusbehandling for misbrukere før de blir medlemmer av WT. I intervju med Guldberg blir jeg fortalt at det også er en mulighet for at man avvikler botilbudet på huset som følge av at problemet blir uhåndterlig.

9.3. Medlemskap på vent

WT opererer ikke med svart/hvitt tankegang i møte med medlemmer som får tilbakefall. Det blir lagt vekt på at det i veien ut av kriminalitet skal være en kurve, der det er plass til tilbakefall så lenge utviklingen alt i alt går i positiv retning. Fadderne jeg har pratet med presiserer at det blir reagert, noen ganger svært kraftig (som utestengelse fra huset) på tilbakefall, men at de sjelden kansellerer medlemskapet. De tror at dette bare blir å gi problemet videre til neste instans og at hjelp og tillit er den eneste veien ut. De gangene

kansellering har skjedd, er de gangene medlemmet har hatt gjentatte grove tilbakefall og viser tilnærmet null interesser i å få hjelp. Andre ganger folk har blitt kastet ut er når de åpenbart har forsøkt å utnytte WT for å få mildere straffer uten å være motiverte til å forlate den kriminelle løpebanen.

WT's møte med rus og tilbakefall blant medlemmene foregår i de fleste tilfeller som beskrevet over. Guldberg: *"I noen tilfeller der tilbakefallene har vart lenge uten at vi klarer å snu vedkomne i riktig retning, blir medlemskapet som oftest ikke avsluttet, men satt på vent"*. Dette betyr at fadder, etter gjentatte forsøk, gradvis vil begynne å ta mindre kontakt. Kontakten vil fortsatt vedvare, men på ett eller annet tidspunkt må WT la ressursene gå til andre medlemmer som er mer motivert til å slutte. Om de på et eller annet tidspunkt klarer å bli rusfrie, vil de være velkommen til å delta i aktiviteter i regi av WT og oppholde seg på huset.

Ifølge Guldberg gir de derfor i realiteten ikke opp noen. Medlemskapet forsvinner ikke og man mister heller ikke sin fadder, som fortsatt vil være tilgjengelig 24/7. Fadderne vil fortsette å ta kontakt med medlemmet, og forsøke å få det på bedre tanker, overbevise det om at de skal kunne hjelpe dem om de klarer å holde seg rusfrie. For at medlemskapet skal avsluttes må personen vise over lang tid at de ikke er motiverte til å slutte og vurderes som nærmest håpløse. Disse tilfellene er få, men selv da vil de igjen ha sjansen til å returnere med ny motivasjon og et valg om å forlate sin kriminelle løpebane.

9.4. Lovlig rus

Wayback's rusfrie profil omhandler også lovlige rusmidler som alkohol. De er veldig tydelige på at dette ikke skal konsumeres på "huset" og når medlem deltar i aktivitet med stiftelsen. Alkoholkonsum utenfor huset blir dog "akseptert". Guldberg: *"Å nekte voksne mennesker å nyte en bayer i ny og ne er en sterk inngripen i individets frihet og et vitne om lav tillit til medlemmet"*. Praksisen er derfor slik at de ansatte tar opp problematikken rundt konsumet av alkohol med medlemmer de vet har hatt problemer med dette tidligere. En fadder forteller meg om et tilfelle der et sedelighetsdømt medlem ble rådet sterkt imot konsumering av alkohol fordi dette var en av de direkte årsakene til flere av hans forbrytelser. Medlemmet klarte derimot ikke å motstå fristelsen, og ble "tatt" flere ganger for drikking før han til slutt ble politianmeldt for et nytt forhold tilsvarende hans tidligere dommer. Ett annet medlem blir

bedt om å vurdere antabus⁶³ for å stagge sin alkoholavhengighet. ”Når alt kommer til alt kan vi kun oppfordre folk til å holde seg unna rus på fritiden, noe annet har vi ikke mulighet til”.⁶⁴

I en årsmelding for Wayback fra 2008 noteres det også at ”Ikke alle WayBack sine medlemmer forfekter total avholdenhet fra rusmidler. Et normalt og måteholdent forhold til alkohol ses som innen det ”sosialt normale” (Årsmelding for Wayback 2008 s. 4).

9.5. Aktiviteter og tilrettelegging av rehabiliteringsmiljø

Kriminalforebyggende og rusbehandlende institusjoner tar ofte i bruk aktiviteter av sportslig eller fysisk karakter for å fylle dagene til sine medlemmer.⁶⁵ Aktivitetene blir ikke bare benyttet som en erstatning for noe av det kriminaliteten og rusen før tilførte dem av spenning, fart og dopamin, men har også en positiv effekt på både den fysiske, psykiske og sosiale helsen (Martinsen 2006). Særlig vil dette være lindrende for de av medlemmene som i tillegg til å ha rusproblemer også har en psykisk lidelse, en dobbeltdiagnose som ifølge en studie av Grøwe gjelder 47 prosent av alle personer som tar del i rustiltak (Grøwe & Ruud 2006 s. 11-12).

Aktivitetene er også med på å gi medlemmene insentiv til å danne ikke-kriminelle nettverk (særlig ved de aktiviteter som krever interaksjon med andre) og som WT beskriver det ”skape positive opplevelser i et sunt miljø”.⁶⁶ WT har selv opprettet fotballaget ”Tilbake på banen”, der alle medlemmer er velkomne til å delta. På deres nettsider poengter de at:

”Det å lykkes individuelt i et kollektiv, og prestere sammen med andre er bærebjelken i fotball. Det er også bærebjelken i samfunnet for øvrig. Sosial mestring er en viktig faktor i disse aktivitetene. Det er disse opplevelsene Wayback Trondheim ønsker å gi sine medlemmer” – Fredrik Schjefstad, Prosjektmedarbeider i WT.

Per 26 september 2012 har WT opplistet fotballtreninger med Wayback Trondheimslaget ”Tilbake på banen” 2 dager i uka som aktiviteter på deres nettsider. Bortsett fra dette har de pleid å dra på fotballkamper på Lerkendal stadion, og jeg har observert at de nå har gått til

⁶³ Felleskatalogen.no: Et medikament som skal ”opprettholde avholdenhet fra alkohol. Behandling skal kombineres med rådgivning”.

⁶⁴ Samtale med Guldberg 24/9/12

⁶⁵ For eksempel rusbehandlingsinstitusjonen Tyrili og lavrisikofengslene Leira i Trondheim og Hassel fengsel i Drammen.

⁶⁶ Wayback.no/trondheim – ”Tilbake på banen”

innkjøp av båt som oppussingsobjekt. I tillegg har jeg hørt at de forsøker å få sponset treningskort til alle beboerne på huset og opprette et samarbeid med Tyrili som disponerer hytter. Sammen har de tenkt å gå til innkjøp av en utstyrsbod som kan huse både ski og sykler som kan benyttes av en fremtidig ski og sykkelgruppe.

Aktivering av medlemmene er svært viktig for at det kriminalforebyggende arbeidet skal lykkes, særlig for de av medlemmene som ikke bor på huset og som kanskje derfor bare har de aktivitetene som er opplistet på nettsidene å forholde seg til, og særlig for de som sliter mest med rus (se avsnitt 3.4). Det er svært positivt at WT nå satser på å øke aktivitetsnivået etter en lengre periode med omveltninger og lite aktivitet. Dette vil gi medlemmene noe å fylle hverdagen med i en periode der den kan føles tung og tom grunnet bortfall av nettverk og rus. I intervju med Guldberg uttaler han at dette er en topp prioritet;

”Idrett stimulerer fysisk og mentalt og jeg oppfordrer alle medlemmene til å finne seg en sport som passer dem. Jeg kjører dem villig til og fra trening og deltar gjerne selv om det lar seg gjøre”.

Oppfordringen til medlemmene om å delta i sportslig aktivitet utenfor WT svært viktig. Guldberg sier at dette er noe han gjør konsekvent, og forteller at han for kort tid siden tok kontakt med moren til et medlem for å få henne til å sponse treningskort til poden. Sportslige aktiviteter er i fokus, og utviklingen ser ut til å gå i favør av en utvidelse av tilbudene. En svært positiv trend som vil komme medlemmene til gode.

9.6. Virker denne fremgangsmåten?

Til tross for at de fleste av respondentene jeg har intervjuet har hatt sprekker, noen mange, andre svært få, er de fleste i tiltaksgruppen enige om at fadderne i WT har gjort en god jobb i møte med den enkeltes rusproblem. 3 av respondentene, alle med langvarige rusproblemer bak seg, forklarer at oppholdet i WT var det som har holdt dem borte fra rusen i den lengste perioden noensinne. Dette forklares med tett oppfølging av faddere som selv har bakgrunn fra rus og kriminalitet, og senere, innstramningen på huset ved obligatoriske urinprøver.

Det at likevel 4 av 11 respondenter jeg har intervjuet har falt kraftig tilbake i rus indikerer at ikke alt har fungert like bra. 2 av disse tilbakefallene har direkte sammenheng med

omveltningene stiftelsen gjennomgikk i en periode i 2011. Da deres fadder sluttet å jobbe i WT, falt begge tilbake i rus og kriminalitet etter kort tid. Disse tilfellene kan være, etter deres egne utsagn, et resultat av utfordringer WT har stått ovenfor under og etter oppstarten (utdypet i avsnitt 8.3).⁶⁷

En annen årsak som har blitt nevnt i de andre tilfellene, har vært mangelen på aktiviteter for medlemmene, både på og utenfor huset. En av respondentene som bodde på huset forteller at han hadde mye dødtid og ikke ble sysselsatt nok. ”*Jeg kjedet vettet av meg*” og rus ble sett på som et tidsfordriv i mangel på aktiviteter. Sysselsetting av beboerne som ellers er vant med å fylle dagen med rus og kriminalitet, er viktig i veien mot en normalisert hverdag. De trenger noe til å fylle tomrommet rusen etterlater seg og erstatte tankene dette medførte. En rusmisbrukers hverdag, der jakten på ny rus er i hovedfokus, må erstattes med andre aktiviteter som oppfattes som meningsfulle og, i alle fall i overgangsfasen som avledende. Mye dødtid medfører lett at tankene flyter og medlemmet vil ha vanskeligere for å motstå tilbakefall. For å hindre tilbakefall til rus er det derfor viktig at WT oppretter flere aktiviteter og sysselsetter beboerne og medlemmene i større grad enn de til nå har gjort.

⁶⁷ Jeg mistenker dog at tilbakefallene også kan være et resultat av ”klientifisering” (utdypet i avsnitt 7.4). Disse to medlemmene uttrykte spesifikt at de ble fulgt svært tett av deres fadder, hvilket jeg i noen grad oppfattet som et avhengighetsforhold. De fikk ekstremt mye hjelp, og kan derfor ha vært uforberedt på ”real life” etter at denne hjelpen delvis falt bort.

10. Hvordan har det gått med deltakerne?

Som supplement til den bredere kvalitative vurderingen av WT vil jeg her gi en oversikt over hvordan det har gått med medlemmene jeg har intervjuet i forbindelse med denne evalueringen. Datainnsamlingen har som kjent i stor grad vært basert på spørreskjema, og nå vil jeg bruke disse til å gi et inntrykk av hvordan tiltaksgruppen har klart seg i form av (gjen)integrasjon i samfunnet og hvorvidt de har hatt tilbakefall og hvor alvorlige disse har vært.⁶⁸

10.1. Tilbakefall med ny dom

4 av 11 respondenter opplyser å ha mottatt ny dom etter medlemskapet i WT. Av disse 4 er det 2 som har fått alvorlige dommer (fengsel over 6 mnd). Til tross for at jeg ikke får sjekket for historie eller seleksjon som påvirkningsmomenter på tilbakefallene, har jeg inkludert flere variabler som kan tenkes å øke sannsynligheten for tilbakefall i spørreskjemaet. Det viser seg at 3 av de 4 dømte har diagnosen ADHD, hvilket er utbredt blant kriminelle og som øker sannsynligheten for tilbakefall (Amundsen 2007). Videre viser det seg at 3 av 4 er under 25 år, hvilket også øker sjansene for tilbakefall (Skardhammer & Telle 2009). Ingen av de 4 har høyere utdanning enn vgs, 2 har kun grunnskole. Utdanning er nøkkelen til arbeid og om man er i arbeid før man fengsles, er sannsynligheten mindre for at man returnerer (ibid). Ingen av de 4 hadde arbeid ved siste dom før tilbakefall. På den andre siden har 3 av 4 sonet korte fengselsdommer fra før (under 2 mnd), hvilket minker sannsynligheten for tilbakefall (ibid). Samtidig er det ingen av de dømte som er gjengangere, definert som de som har 4 eller flere dommer fra før, inkludert den de har mottatt i forbindelse med tilbakefallet. Dette trekker også sannsynligheten for tilbakefall ned (Amundsen 2007).

10.2. Tilbakefall til rus

8 av 11 respondenter i tiltaksgruppen har ruset seg på ulovlige stoffer etter medlemskapet i WT. 4 av disse 8 har hovedsakelig ruset seg på de svakere narkotiske stoffene Marihuana og Hasj. 4 av 9 respondenter har ruset seg mer enn 30 ganger etter medlemskap i WT. 3 av disse

⁶⁸ Medlemmenes ulike grad av behov for hjelp, gjør en vurdering av WT på basis av resultatene under problematisk. Jeg velger likevel å bruke resultatene som en indikator på resultatoppgåelse, på samme måte som Wayback selv har vurdert egne skussmål ovenfor media, politikere og sponsorer.

4 har ruset seg hovedsakelig på de svake narkotiske stoffene Hasj og Marihuana. 5 av 8 respondenter som har sprukket har vært igjennom avrusning før de ble medlemmer av WT.

10.3. Arbeid, fritidsaktiviteter og ikke-kriminelle sosiale nettverk

7 av 11 respondenter var enten i arbeid (5) eller var studenter (2) på tidspunktet da intervjuene ble foretatt. 3 av disse var også i arbeid før siste dom før medlemskap i WT. 6 av 10 har en eller annen form for hobby, mens 8 av 10 driver med en eller annen form for sport. 9 av 11 har et ikke-kriminelt nettverk som betyr noe. Men kun 2 syntes dette betyr mye.

10.4. Hva sier disse resultatene oss?

Om man kun ser på tilbakefall med ny dom, er 4 av 11 et OK resultat sammenliknet med den gjennomsnittlige tilbakefallsraten i Norge, som er et sted mellom 20 og 60 prosent (se avsnitt 1.4). Tatt i betraktning at dette er supplert med en langt høyere andel med tilbakefall til narkotika (8 av 11), er det dog nærliggende å anta at flere kan motta dommer i fremtiden.⁶⁹ Narkotikamisbruket er essensielt å snu, særlig blant de som bruker sterkere stoffer som amfetamin, piller (særlig benzodiazepiner)⁷⁰ og heroin. Rus hindrer mennesket i å fungere normalt i hverdagen, og setter en effektiv stopper for å tilegne seg jobb, gå på skole, og etablere ikke-kriminelle nettverk.

At hele 7 av 11 respondenter var i arbeid eller studerte på intervjutidspunkt viser at WT er flinke til å aktivere medlemmene og få dem ut i samfunnet. Deres særlige fokus på å få medlemmet til å ta grep om egen tilværelse gjennom konstant oppfordring til å benytte de mulighetene som eksisterer, både offentlig og privat, vurderes som svært god. Dette gjelder også for hobby og sport, der WT yter mye for at deres medlemmer skal finne noe meningsfullt å fylle dagene med. Selv om kun 2 syntes sitt ikke-kriminelle nettverk betyr noe, vil et langvarig opphold i jobb i ikke-kriminelt miljø, kunne endre på dette. WT er ikke et sted der man blir kjent med ikke-kriminelle, ei heller et sted der ikke-kriminelle impulser råder. Dette er de selv klare over, og reklamerer heller ikke med dette. Det de derimot gir er en imøtekommende atmosfære uten fordommer, og med svært god innsikt i hva det vil si å stå i brytepunktet mellom kriminalitet og det øvrige samfunn.

⁶⁹ SSB opererer med en periode på 5 år for tilbakefall til ny dom

⁷⁰ folkeinstituttet.no – Benzodiazepiner er en samlebetegnelse på beroligende, angstdempende, søvnfremmende og muskelavslappende medikamenter. Svært avhengighetsskapende.

Min personlige vurdering av respondentene, uavhengig av hva de har krysset av i skjema, er at flere sliter, særlig med narkotika, men at de virker motiverte til å slutte. De fleste har genuint tro på at det er mulig å forlate rus og kriminalitet, og flere uttrykte at den hjelpen de mottar hos WT betyr mye i den anledning. Noen vil behøve kontinuerlig hjelp i lang tid fremover, og er langt fra rehabiliterte. Noen av respondentene ga inntrykk av å være godt på vei ut av kriminalitet, og hadde i den anledning trappet ned sitt narkotikaforbruk, dog ikke stoppet dette helt. Disse vil etter min vurdering kunne klare seg i samfunnet etter kort tid. Forskjellen er at disse ikke har den samme ”tunge” bakgrunn som medlemmene med de største narkotikaproblemene. Det var derfor ikke vanskelig å skjelve mellom de som sannsynligvis vil greie overgangen, og de som ikke vil. I hvert fall i den nærmeste fremtid.

11. Avslutning

I denne evalueringen har jeg studert WT's virksomhet, særlig den som er dirkete knyttet til kriminalforebygging; faddervirksomheten. Vurderinger om hvorvidt denne fungerer etter hensikten, som er å forhindre tilbakefall blant deres tidligere kriminelle medlemmer, er gjort med utgangspunkt i intervjuer av tidligere og nåværende medlemmer, faddere og samarbeidspartnere i NAV og Friomsorgen. Jeg har beskrevet hvilke mekanismer som finner sted under interaksjon mellom fadder og medlem, hva den kriminelle bakgrunnen til fadder har å si for virksomheten, og hvordan dette påvirker målet til WT, som er å hindre tilbakefall og (gjen)integrere medlemmene i det ikke-kriminelle samfunn. Jeg har også sett nærmere på stiftelsens rolle i det øvrige hjelpeapparatet som står til rådighet ovenfor medlemmene, spesielt de som nylig er løslatt fra fengsel. Hjelp til å skaffe bolig, navigering i det øvrige hjelpeapparatet og forberedelser av medlemmene til å møte samfunnet gjennom sosial trening, er belyst og vurdert. Jeg har satt spørsmålsteget ved hvordan de skal løse problemene knyttet til tilbakefall til rus, og gitt en berettiget kritikk av forhold som kan oppstå i lys av det kriminelle innslaget blant fadderne og de ansatte i WT.

11.1. Oppsummering av funn

Funnene som er gjort i denne evalueringen vil være nyttig videre i utviklingen av Wayback's kriminalforebyggende virksomhet. De gir en pekepinn om hva som kan være problematisk og man derfor må være oppmerksom på, men også på hva som fungerer bra, og som kan gis en større plass i driften fremover.

- Den kriminelle bakgrunnen til de ansatte i WT, har til tider vært problematisk for den organisatoriske driften. Liten kjennskap til formelle prosesser har rådet og påvirket samarbeidet med NAV i negativ retning. Dette har ført til skuffelse blant medlemmer som har blitt lovet ting som ikke var realiserbare. Kommunikasjonen må forbedres. Stiftelsen gjorde rett i å ansette personer uten kriminell bakgrunn, ikke som kontrollmekanisme, men som en kilde til ikke-kriminell kultur.
- Faddervirksomheten kan være krevende, men fungerer også svært kriminalforebyggende ovenfor de som selv innehar rollen. Fadderne kan benytte ressurser og erfaringer fra sine tidligere kriminelle karrierer til å hjelpe andre. De oppleves som nyttige, hvilket minsker sjansen for at de selv får tilbakefall til kriminalitet og rus.

- Kameratstøtten basert på likmannsprinsippet har nesten utelukkende blitt omtalt positivt av medlemmene. Jeg anser metoden som en svært god fremgangsmåte i kriminalforebyggende arbeid, selv om noen aspekter kan være problematiske til tider.
 - Kommunikasjonen foregår på et velkjent nivå for både fadder og medlem. Dette øker tillit mellom de to, og skaper genuine vennskap. Tilbakefall blir ekstra vanskelig fordi dette da oppleves som et svik. Om tilbakefall forekommer, er reaksjonene ikke avvisende, men balanserte. Om motivasjon fortsatt forekommer, forsetter det kriminalforebyggende arbeidet, da gjerne i større grad
 - De ansattes kjennskap til det kriminelle miljøet i Trondheim er godt med tanke på å veilede medlemmene og ha direkte kjennskap til deres problemer. Faren er at fadderens tidligere bekjente i kriminelle miljø skal simulere motivasjon for å slutte, for så å motta hjelp i møte med sanksjonerende instanser. WT kan med andre ord risikere å bli brukt.
 - Rollekonflikter kan oppstå om medlem får tilbakefall, og fadder blir tvunget til å opplyse myndighetene. Selv om de er kamerater, har fadder en ansvarsrolle som må tydeliggjøres i tilfelle tilbakefall. Dette kan bety at fadder må "tyste" på sin kamerat. Dette kan være en utfordring siden for eksempel tysting anses som en stor synd i den kriminelle subkultur fadder selv har vært, og kanskje fortsatt er, en del av.
 - Det kan være vanskelig for fadder å ta fullstendig avstand fra sin kriminelle fortid i møte med medlem. Kriminelle bragder, som før ble omtalt med stolthet, skal nå helst ikke omtales eller omtales i svært negative ordlag. Det kan være fristende å omtale bragder som imponerer andre, og vanskelig å omtale store deler av sitt tidligere liv i negative former.
 - Medlem kan bruke fadders tidligere kriminelle status for å opphøye egen kriminell status. Om fadder tidligere var anerkjent i kriminelle miljø, kan medlem ved å omtale fadder som kompis/kamerat, selv få forhøyet kriminell status.
 - Den kriminelle bakgrunnen til de ansatte i WT kan være problematisk, til tider kritisk, i forsøket på å skape en ikke-kriminell identitet hos medlemmene. De subkulturelle kriminelle trekkene lar seg vanskelig avskaffe når disse deles med fadder.

- Tilbakefall til rus blant medlemmene er omfattende. Dette har særlig vært et problem på huset, der rusfrihet er den absolutte norm. Problemet har ført til at hybeltilbudet legges ned.
 - Et alternativ kunne vært å innføre krav om rusbehandling for de med rusproblemer før opprettelse av medlemskap i WT.
 - Urinprøver ble innført uten stor suksess.
- Aktiviseringen av medlemmene har til nå vært begrenset, med unntak av fotballtreninger med deres eget lag ”*Tilbake på banen*” og besøk på Lerkendal når Rosenborg har spilt. Planene for økt aktivitetsnivå er på lagt, som gjelder både ski- og sykkelgrupper. Innkjøp av båt som oppussingsobjekt, bygging av utstyrsbod sammen med Tyrili og anskaffelse av treningsstudiokort er nevnt som mulige fremtidige aktiviseringstiltak. De ansatte i WT har derimot vært svært flinke til å oppfordre medlemmene til å delta i aktivitet utenfor huset. En erstatning for at de har vært dårlige til å introdusere medlemmene for ikke-kriminelle nettverk.
- Samarbeidet med Friomsorgen avd. Sør-Trøndelag om å ta imot personer til avtjening av samfunnsstraff har vært en suksess. Klientene blir satt til å utføre forfallende arbeid på tomten til WT og de som vil, får veiledning i hvordan de skal kunne komme ut av kriminalitet og rus. Flere som avtjener samfunnsstraff på huset blir medlemmer. Noen av de eksisterende medlemmene av WT kommer dog med kritikk av opplegget. Nye ansikter og stor gjennomstrømning på huset kan føles problematisk, og en kamp om oppmerksomhet kan oppstå.
- WT har tilegnet seg en solid plass i hjelpeapparatet rundt de nylig løslatte, både i form av mental støtte, men også i form av hjelp til å finne bolig, og ekstensiv hjelp til å navigere i det offentlige tjenesteapparat. Hjelp til å få det praktiske på plass er svært viktig i tiden etter løslatelse, og er med på å forhindre tilbakefall og utsette det offentlige for unødvendige utgifter knyttet i form av malplassering i tiltak.
- WT har vært flinke til å få sine medlemmer i arbeid gjennom AB-tiltaket og utenom. Dette er svært prioritert, og anses som nøkkelen til å forhindre tilbakefall og (gjen)integrere medlem i det ikke-kriminelle samfunn.
- Det har vært utelukkende positive tilbakemeldinger på hjelpen som ytes i overgangen mellom fengsel og frihet. Denne hjelpen har hindret medlemmene å falle tilbake til kriminalitet i den kritiske tiden etter løslatelse.

- Tendenser til ”klientifisering” og ”hjelpeløssyndromet” er oppdaget blant medlemmene. Dette kommer av at de ansatte i WT har vært i overkant villige til å hjelpe medlemmene med alt fra å komme seg opp om morgenen til å kjøre dem på trening. En balansegang må opprettes for å forberede medlemmene på ”real life”, samtidig som de blir fulgt et stykke på vei.

11.2. Til videre refleksjon

Basert på denne masteroppgaven og de slutninger som jeg har trukket, vil jeg fremsette noen tanker som videre studier av Wayback eller liknende kriminalforebyggende tiltak kan omhandle. Jeg har selv plukket opp tema Skog Hansen (2007) fremla i sin avslutning av forstudien til en evaluering av Wayback, og vil at andre også skal få muligheten til det samme etter å ha lest denne evalueringen.

Utgangspunktet for denne evalueringen var å fastslå WT's grad av suksess som kriminalforebyggende stiftelse gjennom en måling av grad av tilbakefall til kriminalitet og rus blant deres medlemmer. En av grunnene til dette var at jeg i mine første møter med WT, både personlig og gjennom media, ble forfektet en svært lav tilbakefallsstatistikk, og fantastiske prestasjoner i arbeidet med å (gjen)integre medlemmene. Hvilket jeg nå vet ikke stemmer helt overens med virkeligheten (4 av 11 av de jeg intervjuet må igjen i fengsel). Jeg klandrer dog ikke WT for å ikke få til 0 prosent tilbakefall. Medlemmene er tross alt personer med tung bakgrunn og dyptgående problemer, og som det uansett type program, vil ta tid å få på rett kjørl. For at personer som dette skal lykkes med rehabilitering, må et større apparat på banen, og dette må lykkes med den hjelp som tilbys. WT kan spille en aktiv og konstruktiv rolle i dette. Og dette er noe de selv må bli klar over i møte med sponsorer, politikere og media. Det handler ikke bare om å kunne vise til den laveste tilbakefallsprosenten, men også å kunne vise til en konstruktiv rolle over tid i medlemmets tjeneste. Fremgang er så klart essensielt, men ikke nødvendigvis umiddelbar og i tempo. Når det er sagt, avviser jeg ikke et forsøk på å fremlegge detaljert data over tilbakefall. Den må bare være detaljert, og ha som hensikt å fremme forbedring og nytenkning der virkemidlene viser seg å ikke virke. Med detaljert mener jeg først og fremst en oppdeling av hva det vil si å få tilbakefall, altså skjelle mellom alvorlighetsgrad, både i dom-sammenheng og i forhold til rus. Tilbakefall oppfattes

relativt og takles deretter. Suksessen til et kriminalforebyggende tiltak bør derfor anslås på bakgrunn av en rekke momenter, og over tid.

Siden jeg i denne masteroppgaven kun har evaluert WT, ser jeg videre muligheter til å utføre en større studie som omfatter alle avdelingene i landet. Da med utgangspunktet i kvantitativ metode og inkludert overnevnte betraktninger. Resultatene vil kunne gi politikere en pekepinn på hva som virker eller ikke virker i forsøket på å rehabilitere kriminelle. Om det gir en positiv effekt på tilbakefallsprosenten vil Wayback's metode kunne gi føringer for andre, nasjonalt og internasjonalt, og spare samfunn og enkeltskjebner for store belastninger.

I en forlengelse av overnevnte studie, kan det også være nyttig å sammenlikne Wayback med andre kriminalforebyggende program, som for eksempel "Brotts Brytet"⁷¹, for å få ett inntrykk av hvordan Wayback's metoder samsvarer med andre, og i hvilken grad resultatene avviker. For å skape optimale kriminalforebyggende program, er det viktig å kartlegge alle sider ved eksisterende program, sammenlikne, vrake de deler som ikke gir ønskelige resultater og føre de vellykkede videre. Hvorfor skal det ikke være mulig å kombinere to vellykkede sider ved to ulike kriminalforebyggende program i et tredje? Kanskje kan Wayback bli bedre om de inkorporerer kognitiv praksis i samtalene med sine medlemmer? Kriminalforebygging er tjent med kontinuerlig utvikling, forbedringspotensialet er i alle fall tilstede.

I likhet med Skog Hansen (2007) vil også jeg mane til en grundigere gjennomgang av det strukturelle Wayback. Hver enkelt avdeling har et lokalt styre å svare til, og det er dette som fatter beslutninger og legger føringer for hvilke tiltak en skal satse på og hva pengene skal brukes til. Er det mulig for styret i WT å følge Wayback Oslo's eksempel der medlemmene også har sjans til å påvirke? Wayback's søsterorganisasjon i Sverige, KRIS, omtales blant annet som udemokratisk av dokumentarprogrammet "Kalla fakta"⁷², Skog Hansen (2007 s. 13) beskriver også Wayback Oslo i lignende ordelag selv om de gir inntrykk av å være mer demokratiske. Er det mulig at dette kan skape distanse mellom beslutningstakerne og medlemmene, kontra kjerneverdiene rundt likemannsprinsippet? For selv om stiftelser generelt ikke nødvendigvis er, eller trenger å være demokratisk organisert, kan det hende at

⁷¹ Kognitivt rehabiliteringsprogram i regi av Friomsorgen

⁷² Kask, Waldo (2009): "Striden om KRIS" hentet den 13.1.13 fra <http://www.tv4.se/kalla-fakta/artiklar/striden-om-kris-4fc3bd9204bf72228b00cdc2>

dette vil være positivt i en stiftelse som Wayback. Dette blir opp til andre å vurdere ut i fra en dypere innsikt i eksisterende praksis.

De problematiske momentene rundt avskaffelse av kriminell subkultur, ville vært svært interessant å forske videre på. I denne evalueringen har jeg vist hvordan den kriminelle bakgrunnen til ansatte i WT kan ha en negativ innflytelse på forsøket på få medlemmene til å tilegne seg en ny ikke-kriminell identitet, og hvor vanskelig dette i det hele tatt er å få til i praksis. Hva WT kan gjøre for å dempe denne negative innflytelsen, ville kunne forbedre deres kriminalforebyggende modell betraktelig. Må fadderne skoleres bedre? Hvilke metoder kan de ta i bruk? Problemstillingen vil også kunne være interessant for den kriminologiske forskningen som helhet da dette vil kunne benyttes i andre sammenhenger (fengsler?).

En diskusjon om hvorvidt tidligere kriminelle skal få hjelp til å takle gjeldsproblemer med det kriminelle miljøet, bør tas. Gjelden gjør det svært vanskelig for dem å komme seg ut av kriminaliteten, og eventuelle løsninger på hvordan dette problemet kan håndteres bør diskuteres. I WT har de taklet problemet ved å inngå i direkte forhandlinger med gjeldshaverne, en fremgangsmåte jeg ikke kan tenke meg vil være mulig fra offentlig hold. Men kanskje kan det offentlige bruke Wayback som mellomledd, eller formalisere blankofullmaktene de allerede gir dem. Gjeldsproblematikken fremstår som et tema som bør tas på alvor i kriminalforebyggende sammenheng, og som en bør finne måter å løse på.

11.3. Konklusjon

WT har vist seg å være en stiftelse med mange spennende momenter, som jeg har god grunn til å tro innvirker positivt på de involvertes vei ut av kriminalitet og rus. Tross oppstartsproblemer og motvind knyttet til de ansattes bakgrunn og rus blant medlemmene, har WT skaffet seg en viktig rolle i det helhetlige hjelpeapparatet rundt tidligere kriminelle i Trondheim. Det er slettes ikke lett å starte en bedrift, og uforutsette problemer og fallgruver dukker opp enten man er tidligere straffedømt, grunder fra NTNU eller jobber i NAV. Jeg er imponert over det de ansatte har klart å få til i løpet av stiftelsens 4 år i drift, og berømmer ildsjelene som har jobbet hardt for å skape en stiftelse basert på insentivet om å hjelpe andre. WT har betydd mye for de menneskene som har vært involvert, medlemmer og ansatte, og har åpnet for nye måter å tenke kriminalforebygging i Norge. Jeg spår Wayback en større plass i kriminalforebyggende virksomhet i årene som kommer, og håper at deres metoder i større

grad anerkjennes av myndigheter og fagmiljøer. Det politiske fokuset på kriminalforebygging bør vedvare, og utvikles i tråd med evalueringer som dette. (Gjen)integrering av tidligere kriminelle sparer samfunnet som helhet og individene det gjelder, for unødig fysisk, materiell og psykisk belastning.

Kilder

Aamodt, Laila Granli (1998). *Den gode relasjonen – støtte omsorg eller anerkjennelse?* Ad Notam Gyldendal. Oslo

Amundsen, Marie-Lisbeth (2007). Gjengangere i norske fengsler – En studie av tilpasset opplæring innenfor gruppefellesskapet. *Spesialpedagogikk* 01/07. Fagpressen. Oslo

Akers & Sellers (2004). *Criminological Theories – Introduction, Evaluation and Application, 4th Edition*. Roxbury Publishing Company. Los Angeles, Carlifornia

Andersen, Søren Rishøj & Jacob Brauner Jørgensen (2007). Den kriminelle Subkultur. Nr. 219/2007 *Prosjekt- og Karrierevejledingen*. Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet. København

Austin, Regina (2004). The Shame of it All: Stigma and the Political Disenfranchisement of Formerly Convicted and Incarcerated Persones. *Columbia Human Rights Law Review*, vol. 36, s. 173-191.

Bøhm-Pedersen, Karin, Trond Nygard-Sture & Rune Christophersen (2005). Sverige gjør butikk på kriminalomsorg. *Aftenposten.no*. Hentet den 23.03.12 fra:
<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article1042894.ece>

Couper, Fijona J. & Barry K. Logan (2004). *Drugs and Human Preformance Fact Sheet*. National Highway Traffic Safety Administration. Washington DC

Danielson Maria, Axel Fors & Ingrid Frei (2009). Behandlingsprogrammet Brootts-Brytet - Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003-2006. Kriminalvårdens Reprocentral.

De Leon, George (1991). Retention in Drug-Free Therapeutic Communities. *National Institute of Drug Abuse Research – Monograph Series*. Improving Drug Abuse Treatment 106, s. 218-244. US Government Printing Office. Washington DC

De Leon, George (1995). Therapeutic communities for addictions: A theoretical framework. *International Journal of the Addictions*, 30, s. 1603-1645

Den Norske Coach Forening (år?). Norsk Bransjestandard for Coaching. Hentet den 16.01.13 fra: <http://www.coachforening.no/fileadmin/dncf/Bransjestandard/Norsk-Bransjestandard-for-Coaching-DNCF-2011.pdf>

Dolve, Fredrik & Jonathan Holt Thorbjørnsen (2012). Kunnskap i fangenskap – studenter bak murene. I: *Under Dusken nr. 02 98 31. januar – 14. februar*. Trondheim

Dyb, Evelyn (2006). *Kvinnens behov – Et tilpasset tilbud til kvinner ved Frelsesarmeens Gatehospital*. Norsk institutt for by- og regionsforskning (NIBR)

Dyb, Evelyn, Ingar Brattbakk, Klaus Bergander & Janne Helgesen (2006). *Løslatt og hjemløs – Bolig og bostedsløshet etter fengselsopphold*. Byggforsk. Norges Byggforskningsinstitutt. NIBR/Byggforsk/Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS). Blindern, Oslo

Dyb, Evelyn (2010). Løslatt uten jobb og bolig. *Nyhetsmagasinet for Mariastiftelsen Marianytt* nr 1. 2010. 18. årgang. Oslo

Eitzen, Stanley & Maxine B. Zinn (2000). *Social Problems*. Allyn og Bacon. Boston

Friestad, Christine & Inger Lise Skog Hansen (2004). Levekår blant innsatte. *Fafo rapport 429*. Centraltrykkeriet AS.

Frodlund, Åse (2003). En kartlegging av foreningen Kriminellas Revansch i Samhället. Edita Norstedts Tryckeri AB.

Gelder, Ken (2005). *The Subcultures Reader, Second edition*. TJ International Ltd. Padstow Cornwall, UK

Gelder, Ken (2007). *Subcultures: Cultural Histories and Social Practice*. Routledge. London & New York

Graunbøl, Hans Monrad, Bo Kilestrup, Marja-Liisa Muiluvuori, Sasu Tyni, Erlendur Sigurdur Baldursson, Hafdis Gudmundsdottir, Ragnar Kristoffersen, Lars Krantz & Karin Lindsten (2010). *RETUR- en nordisk undersøkelse af recidiv blandt klienter i Kriminalforsorgen*. Bjerch Trykkeri A. Oslo

Gråwe, Rolf W & Torleif Ruud (2006). Rus og Psykiske Lidelser i Psykisk Helsevern for Voksne. *Rapport STF73 A06003. SINTEF helse januar 2006*. Hentet den 03.10.12 fra: http://www.sintef.no/upload/Helse/Psykisk%20helse/Pdf-filer/Rapport_STF78_A06003_Rus_og_psykiske_lidelser.pdf

Goffman, Erving (2000). *Stigma – Om afvigerens sociale identitet*. Gyldendals Samfundsbibliotek. Pensumtjeneste AS. Oslo

Guldberg, Trond, Thomas Gravdahl & Janne Kristiansen (2012). *Commitment for a new life. Sluttrapport juli 2010-juni 2012*. Trondheim

Halvorsen, Knut (2002). *Sosiale Problemer – En sosiologisk innføring*. Fagbokforlaget. Bergen

Hargan, James (1934) The Psychology of Prison Language. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol 30(3), Oct 1935, s. 359-365.

Harlem, Hanne (2000): I intervju med *Aktuelt for Kriminalomsorgen* nr.5/2000. Justisdepartementet. Oslo

Hauge, Ragnar (1996). *Straffens Begrunnelser*. Universitetsforlaget AS. Oslo

Hellevik, Ottar (2002). *Forskningsmetode i Sosiologi og Statsvitenskap*. Universitetsforlaget AS. Oslo

Helsedirektoratet.no (2012) *Tilskudd*. Hentet den 21.11.12 fra: <http://helsedirektoratet.no/tilskudd/Documents/tilskudd-rus-2012.pdf>

Hirsch, Agnes Aaby, Gro Flatebø, Ingrid Modig, Toril Sandnes, Vedbjørn Aalandslid, Lotte Rustad Thorsen & Reid Jone Stene (2010). *Dette er Kari & Ola. Kvinner og menn i Norge*. Revidert utgave 2010. Statistisk Sentralbyrå Oslo/Kongsvinger. Hentet den 12.11.2012 fra: http://www.ssb.no/ola_kari/kari_ola_2010.pdf

Hirschfield, Paul J. & Alex R. Piquero (2010). Normalization and Legitimation: Modeling Stigmatizing Attitud Toward Ex-Offenders. *American Society of Criminology, Criminology vol. 48, nr. 1, 2010* s. 27-55

Hollin, Clive R. (1999). Treatment programs for offenders: Metaanalysis, "What Works" and beyond. *International Journal of Law and Psychiatry*, 22, s. 361-371.

Husøy, Solveig & Christine Præsttun (2012). Skrytetall skjuler stort tilbakefall. *aftenposten.no*. Hentet den 28.11.12 fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.8055256>

Jess, Kari & Siv Nystrøm (2002). En Investering i Sosialt Arbeide. *Socialvetenskaplig tidskrift nr 2-3m, 2002*.

Jess, Kari (2005). *Att räkna med nytta : samhällsekonomisk utvärdering av socialt arbete*. Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan. Stockholm

Jess, Kari (2010). *Värdet av Unga KRIS – en samhällsekonomisk utvärdering*. Mälardalens högskola: Akademin för hälsa, vård och välfärd. Eskilstuna, Sverige

Justis- og beredskapsdepartementet.no (2012). Kriminalosorgens sentrale forvaltning. Kap 430, Post 70: *Tilskudd*. Hentet den 21.11.12 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/prop/2011-2012/prop-1-s-20112012/2/3/1.html?id=657423>

Justis- og Politidepartementet (2005). Kriminalitetens Samfunnsmessige Kostnader. Korrigert opptrykk Justis- og Politidepartementet 2006. Oslo

Katz, Jack & Curtis Jackson-Jacobs (2007). The Criminologists' Gang. *Blackwell Companion to Criminology*. s. 91-124.

Kask, Waldo (2009). "Striden om KRIS" hentet den 13.1.13 fra:
<http://www.tv4.se/kalla-fakta/artiklar/striden-om-kris-4fc3bd9204bf72228b00cdc2>

Kielland, Knut Boe (2000). Personer med samtidig alvorlig psykisk lidelse og omfattende rusmisbruk – Kartlegging av antall og behandlingsbehov. *Utredningsserie 10:2000*. Statens Helsetilsyn. Oslo

Kramimoa.se. Om krami. Hentet den 24.03.12 fra:
<http://kramimoa.se/default.html>

Kriminalomsorgen.no. Bolig og gjeld. Hentet den 9.11.12 fra:
<http://www.kriminalomsorgen.no/bolig-og-gjeld.237935.no.html>

Kriminalomsorgsmelding (2008). *Straff som virker, mindre kriminalitet - tryggere samfunn*. Justis- og politidepartementet. Oslo

Lane, Joudi & James W. Meeker (2000). Subcultural Diversity and the Fear of Crime and Gangs. *Crime & Delinquency, Vol 46, No. 4, (October 2000)*, s. 492-521. Sage Publications. Inc.

Lanesskog, Jan O. (2009). Epistler om rus og behandling. *Tyrili skriftserie nr. 1/2009*. Tyrilistiftelsen. Oslo

Larsen, Randy J & David M. Buss (2008). *Personality Psychology: Domains of Knowledge About Human Nature, 3rd. edition*. University of Texas, Austin.

Laub, John H. & Robert J. Sampson (2001). *Understanding Desistance from Crime*. The University of Chicago, Chicago

Lien, Kjersti Sjursen (2011). Langtids kriminell finnmarking skal kurse politiet. nrk.no. Hentet den 29.11.12 fra: http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7479140

Lipsey, Mark W., Landenberger, Nana A. og Sandra J. Wilson (2007). Effects of Cognitive-Behavioural Programs for Criminal Offenders. *Campbell Systematic Reviews 2007:6*. The Campbell Collaboration. Nashville, USA.

Lipton, D., Pearson, F.S., Cleland, C.M. and Yee, D. (2002). The effects of therapeutic communities and milieu therapy on recidivism. I: J.McGuire (ed) *Offender Rehabilitation and Treatment: Effective Programmes and Policies to Reduce Re-offending*. Chichester: John Wiley and Sons.

Lozano, Alicia T. Rozycki, Robert D. Morgan, Danielle D. Murray & Femina Varghese (2011). Prison Tattoos as a Reflection of the Criminal Lifestyle. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. SAGE Publications

Lösel, Franz. (1995). Increasing consensus in the evaluation of offender rehabilitation? Lessons from recent research syntheses. *Psychology, Crime & Law*, 2, s. 19-39.

Martinsen, E., W., Munkvold, H., Skrede, A. & Watne, Ø. (2006). Treningskontakter ved rusproblem og psykiske lidinger. *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 126:1925-7. hentet den 1/10.12 fra <http://www.fritidforalle.no/media/3805/1925-7%20-%20treningskontakter%20tidsskriftet3.pdf>

McCord, Joan (1978). A Thirty-Year Follow-Up of Treatment Effect. *American Psychologist*, March 1978 s. 284-289. American Psychological Association Inc. Drexel University

McGuire, James. (2001). What works in correctional intervention? Evidence and practical implications. In *G. A. Bernfeld, D. P. Farrington, & A. Leschied (Eds.), Offender rehabilitation in practice: Implementing and evaluating effective programs* s. 24-43. Chichester. UK, Wiley

Mohr, Lawrence B. (1995). *Impact Analysis For Program Evaluation*, Second Edition. Sage Publications. Thousand Oaks, California, USA.

Nervik, Jon Arve (1997). *Offentlig politikk og klientløpebaner. Sosialhjelp og Arbeidsmarkedstiltak – bidrag og selvforsørging eller ringdans i velferdsbyråkratiet*. Institutt for Statsvitenskap, Det samfunnsvitenskaplige fakultet, Universitetet i Oslo

Natvik, Harald (2008). *Arbeidsskoleloven av 1928: Straff møter Behandling – behandlingsoptimisme møter virkeligheten*. Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap. Universitet i Bergen

Nrk.no (2010). Wayback får husleie hjelp. Hentet den 22.11.12 fra:

http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_trondelag/1.7342112

Nordfjærn, Trond (2011). Risikofaktorer ved tilbakefall etter rusbehandling. *Rusfag nr.1-2011*, s. 4-12. Regionale Kompetansesenter KoRus

NOU nr.32 (1993). *Sammendrag av Nytt fundament for Kriminalomsorgen*. Justis- og Politidepartementet. Oslo

Prop. 1 S (2012–2013). Programkategori 06.30 Kriminalomsor. Hentet den 10.12.12 fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/prop/2012-2013/prop-1-s-20122013/2/3.html?id=702253>

Raven-Brooks, Sloss & Valliant (1997). Effects of Brief Cognitive-Behavioral Therapy on Recidivism Among Sex and Non-Sex Offenders. *Journal of Offender Rehabilitation*. 25 Haworth Press. Inc. s. 163-174.

Regjering.no (2011). Statsbudsjettet 2011 – 124 millioner mer til Kriminalomsorgen. Hentet den 09.12.12 fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressecenter/pressemeldinger/2010/124-millioner-mer-til-kriminalomsorgen.html?id=619718>

Regjeringen.no. Hvem sitter i fengsel? Hentet den 30.8.12 fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/kampanjer/straff-som-virker-2/hvem-sitter-i-fengsel.html?id=526654>

Skardhammer, Torbjørn (2004). Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet. *Samfunnsspeilet* nr. 3/2004. s. 25-31.

Skardhammer & Telle (2009). *Livet etter soning – hindrer arbeid tilbakefall?* Statistisk Sentralbyrå. Hentet den 29.10.12 fra: <http://www.ssb.no/ssp/utg/200904/08/>

Skog Hansen, Inger Lise (2007). *Møte med en likemann – evaluering av Wayback – Stiftelsen Livet etter soning*. Allkopi AS. FAFO. Oslo

Slettan, Svein & Toril Marie Øie (1997). *Forbrytelse og Straff. Lærebok i Strafferett*. Tano Aschehoug. Oslo

Soria Moria erklæringen (2005). Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet i perioden 2005-09. Hentet den 25.08.12 fra: http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf

Soria Moria erkæringen (2009). Politisk Plattform for Flertallsregjeringen mellom AP, SV og SP 2009-2013. Hentet den 22.08.12 fra: http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2009/Ny_politisk_plattform_2009-2013.pdf

SSB.no (2012). Etterforskede lovbrudd, 2010 – Flere narkotikalovbrudd. Hentet den 12.12.12 fra: <http://www.ssb.no/lovbrudde/>

Stangeland, Per & Rgnar Hauge (1974). *Nyanser i grått. En undersøkelse i selvrapportert kriminalitet blant norsk ungdom*. Univeristetsforlaget. Oslo, Bergen, Tromsø.

Straffegjennomføringsloven §41 (2002). *Forberedelse til Løslatelse*. Hentet den 2/5 2012 fra: <http://www.lovdata.no/all/tl-20010518-021-004.html#41>

Straffegjennomføringsloven § 53 (2001). *Samfunnsstraff*, forskrift § 5-2. Hentet den 14.10.12 fra: <http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.kriminalomsorgen.no%2Fgetfile.php%2F1883468.823.prwavsbv>

[rd%2FLov_forskrift_retningslinjer.pdf&ei=rPi9UNW5KqqC4ATE_YD4BA&usg=AFQjCN EitoKrb-Z_e8Ioz3bkzzyC1zS_IA](http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/2007-2008/stmeld-nr-37-2007-2008-.html?id=527624)

St.mel.nr.37 (2007-2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Hentet den 29.11.12 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/2007-2008/stmeld-nr-37-2007-2008-.html?id=527624>

St.meld. nr. 104 (1977-78). *Om kriminalpolitikken*. Justis- og politidepartementet. Oslo

Tangedal, Målfrid (2004). *Skule i fengselet, og fengselet som "skule"*. Ein institusjonsanalyse av straff og rehabilitering i eit norsk fengsel. Hovedfagsoppgave i sosiologi. Universitetet i Bergen.

Thagaard, Tove (1998). *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen

Thorsen, Lotte Rustad, Stian Lid & Reid J. Stene (2009). *Kriminalitet og rettsvesen 2009*. Statistisk Sentralbyrå. Oslo-Kongsvinger.

Tjora, Aksel (2010). *Kvalitative Forskningsmetoder i praksis*. Gyldendal Forlag AS. Oslo.

Trondheim.kommune.no (2012). Frivillighetsmillionen. Hentet den 22.11.12 fra: <http://www.trondheim.kommune.no/content/1117700781/Frivillighetsmillionen-for-prosjektstotte-til-kultur-og-fritidstiltak:-Fordelte-tilskudd>

Vatne, Erik (2010). *Fengsel og Rehabilitering – Om Rehabiliteringstenking i Norsk Kriminalpolitikk og Straffegjennomføring*. UiT, Det juridiske fakultet. Tromsø

Volkow, Nora D (2012). *Principles of drug abuse, Treatment of criminal Justice Populations - A researcher-based guide*. The National Insitute of Drug Abuse. U.S. Department of health and Human Services.

Walmsley, Roy (2009). *World Prison Population List 8th edition*. International Centre for Prison Studies. Kings College London

Walters, Glenn D. (2002). Maintaining Motivation For Change Using Resources Available in an Offender's Natural Environment. *I: Motivating Offenders to Change – A Guide to Enhancing Engagement in Therapy*. s. 121-135. John Wiley & Sons, LTD. West Sussex, England

Williams, Frank P. & Marilyn D. McShane (1998). *Criminology Theory: Selected Classic Readings*. Second edition. Anderson Publishing CO. Cincinnati.

Yin, Robert (1994). *Case Study Research, Design and Methods*. Thousand Oaks, London. SAGE Publications. New Delih

Ørstavik, Sunniva (2002). Det Tvetydige brukerperspektivet – en teoretisk analyse. I: *I.R. Norvoll, eds, Samfunn og Psykiske lidelser*. s. 145-162, Gyldendal Akademisk.

Årsmelding for Wayback (2008). hentet den 4 oktober 2012 fra:

<http://i4.inarchive.com/files/2010/03/29/4136/f69e056daeb3116b8b09a25bb0754969.pdf>

Appendiks

Vedlegg nr. 1: Forespørsel om intervju - tiltaksgruppen

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med masteroppgave

Jeg er masterstudent i statsvitenskap ved NTNU og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. **Temaet for oppgaven er å evaluere Wayback Trondheim.** Jeg er interessert i å finne ut hvilke resultater rehabiliteringsmetoden til Wayback Trondheim gir.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju så mange som mulig av Wayback Trondheims medlemmer, tidligere medlemmer, faddere og andre som kan tenkes å ha en direkte innvirkning på rehabiliteringen, som for eksempel Wayback Trondheims kontaktpersoner i NAV og Kriminalomsorgen. Spørsmålene vil dreie seg om opplysninger som kan indikere tilbakefall, som rus, arbeidssituasjon, bostatus etc. Noen personopplysninger vil også bli forespurt slik at det kan være mulig å se om bakenforliggende årsaker kan ligge til grunn for resultatet av rehabiliteringen. Som for eksempel en mulig tilknytning mellom utdanningsnivå og sjanse for tilbakefall.

Opplysningene fra medlemmene/tidligere medlemmene av Wayback Trondheim vil bli sammenliknet med en gruppe bestående av tilsvarende antall personer som har deltatt i behandlingsprogrammet "Brotts-Brytet" i regi av Kriminalomsorgen. Slik vil det være mulig å måle Wayback Trondheims resultater opp mot en annen kriminalforebyggende tilnæringsmetode og dermed lettere kunne anslå den relative graden av effekt.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli destruert. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene vil anonymiseres og vil ikke tildeles andre forskere. Det har ingen konsekvenser for videre behandlingstilbud dersom du velger å trekke deg/ikke delta.

Dato for prosjektslutt er 15.12.2012. Senest inne denne datoen vil datamaterialet som er samlet inn anonymiseres.

Måter å delta i prosjektet

1. Du returnerer spørreskjemaet ferdig utfylt med underskrevet samtykkeerklæring via den vedlagte frankerte konvolutten. Utfyllingen vil ta ca 15 min.
2. Du ringer meg på telefonnummer **93258314** alle dager mellom 09.00 og 22.00 så kan vi ta intervjuet via telefon. Intervjuet vil vare i ca 15-20 min avhengig av utredninger.
3. Du ringer meg og vi avtaler ett møte for ett lengre intervju. Intervjuet vil vare ca 1 times tid.

Sistnevnte (3) vil gi meg betydelig bedre innsikt enn de to andre alternativene, så om du finner dette mulig, ikke nøl med å ta kontakt!

Ferdig utfylt spørreskjema og samtykkeerklæring med underskrift kan returneres i den frankerte konvolutten.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på **932 58 314**, eller sende en e-post til **habash2@hotmail.com**. Du kan også kontakte min veileder, Førsteamanuensis Jon Arve Nervik, ved institutt for sosiologi og statsvitenskap på telefonnummer: 932 86 114.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Med vennlig hilsen

Alexander Habash Eide

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt skriftlig informasjon og er villig til å delta i studien.

Signatur Telefonnummer

**RETURNERES SAMMEN MED FERDIG UTFYLT SPØRRESKJEMA VIA DEN
FRANKERTE KONVOLUTTEN**

Vedlegg nr. 2: Forespørsel om intervju – NAV og Friomsorgen

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med masteroppgave

Jeg er masterstudent i statsvitenskap ved NTNU og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. **Temaet for oppgaven er å evaluere Wayback Trondheim.** Jeg er interessert i å finne ut hvilke resultater rehabiliteringsmetoden til Wayback Trondheim gir.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju så mange som mulig av Wayback Trondheims medlemmer, tidligere medlemmer, faddere og andre som kan tenkes å ha en direkte innvirkning på rehabiliteringen, som for eksempel Wayback Trondheims kontaktpersoner i NAV og Kriminalomsorgen.

Spørsmålene som vil rettes mot ansatte i Kriminalomsorgen og NAV vil i all hovedsak dreie seg om samarbeidet mellom den enkelte ansatt/etaten som helhet og Wayback Trondheim.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli destruert. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene vil anonymiseres og vil ikke tildeles andre forskere. Det har ingen konsekvenser for videre behandlingstilbud dersom du velger å trekke deg/ikke delta.

Dato for prosjektslutt er 15.12.2012. Senest inne denne datoen vil datamaterialet som er samlet inn anonymiseres.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på **932 58 314**, eller sende en e-post til **habash2@hotmail.com**. Du kan også kontakte min veileder, Førsteamanuensis Jon Arve Nervik, ved institutt for sosiologi og statsvitenskap på telefonnummer: 932 86 114.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Med vennlig hilsen

Alexander Habash Eide

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt skriftlig informasjon og er villig til å delta i studien.

Signatur Telefonnummer

**RETURNERES SAMMEN MED FERDIG UTFYLT SPØRRESKJEMA VIA DEN
FRANKERTE KONVOLUTTEN**

Vedlegg nr. 3: Intervjuguide/spørreskjema – tiltaksgruppe

Standardisert intervju - tiltaksgruppe

Intervjuet består av 6 deler.

Lagt opp til gjennomgående korte svar (ja eller nei), men om ønskelig kan respondent gi mer utfyllende svar på siste side av skjemaet.

- **Angi svar etter eller under punkt. Om egne refleksjoner på siste side, gjenta spm før svaret.**
- **Der det finnes alternativer (JA/NEI), sett ring rundt.**

Eksempel 1 : Barn? JA - NEI

Eksempel 2: Gj.snittelig månedsinntekt før skatt?

- **Under 20 000**
 - **Fra 20 000 – 30 000**
 - **Over 30 000**
- **Om du setter ring rundt feil, lag en strek over det gale svaret og ring rundt det riktige.**
 - **Bruk kulepenn**

*WT: Wayback Trondheim

Del 1. Personalia

- Kjønn
- Alder
- Fødselssted
- Statsborgerskap
- Nåværende bostatus
 - Fast
 - Ikke fast
- Bo-status ved gjennomføring av siste dom
 - Fast
 - Ikke fast
- Nåværende bosted (By)
- Utdanning
 - Grunnskoleutdanning
 - Videregående utdanning
 - Høyere utdanning (høyskole/universitet)
- Sivilstatus: GIFT - IKKE GIFT
 - Barn: JA - NEI

Del 2. Opplysninger om forhold FØR deltakelse i WT

- Arbeid før dom? JA - NEI
 - Hvis JA, hva slags arbeid (eksempel: Serviceyrke, ufaglært arbeid, faglært arbeid, funksjonær lavt nivå, funksjonær høyt nivå, fiske/gård osv)?

- Gj.snittelig månedsinntekt før skatt?
 - Under 20 000
 - Fra 20 000 – 30 000
 - Over 30 000
- Stilling? FAST - IKKE FAST

- Dømt for i dom før deltakelse i WT? (eksempel: vinning, narkotika, sedelighet, vold, kombinasjon av x og x etc)
 - Om ubetinget fengselsdom, hvor lang tid ble du dømt til å gjennomføre?

- Tidligere dømt? JA - NEI
 - Hvis JA, hvor mange dommer?
 - Gjennomført straff tidligere (sonet, fullført samfunnsstraff)? JA - NEI
 - Om du har sonet i fengsel før, hvor lenge? (Om flere ganger, hvor lenge til sammen?)
 -

- Diagnose ADHD? JA - NEI
 - Om ja, år ble denne stilt (år)?
 -

- Lese og/eller skrivevansker? JA - NEI

- Konsentrasjonsvansker (ABB)? JA - NEI

- Hvordan var ditt forhold til din familie før straff?
 - Godt
 - Middels
 - Dårlig

- Tid passert siden siste gjennomførte straff?

- Gjeld ordinær (til staten/andre kreditorer) ved endt straffegjennomføring?
JA - NEI
 - Om JA, Hvor mye?
 - 20 000 – 500 000
 - 500 000 – 1 million
 - 1 million eller mer

- Gjeld uordinær (gategjeld) ved endt straffegjennomføring? JA - NEI
 - Om JA, hvor mye?
 - 5 000 – 10 000
 - 10 000 – 50 000
 - 50 000 eller mer

- Deltatt i andre programmer før WT? JA - NEI
 - Om JA, spesifiser hvilket/hvilke

Del 3. Rus

- Brukte du ulovlige rusmidler (inkludert reseptbelagte legemidler uten å være i besittelse av resept)? JA - NEI
- Om JA, hvor ofte?
 - Ca 1-2 ganger i uken eller sjeldnere
 - Flere ganger i uken
 - Daglig
- Brukte du lovlige rusmidler (alkohol)? JA - NEI
- Om JA, hvor ofte?
 - Ca 1-2 ganger i uken eller sjeldnere
 - Flere ganger i uken
 - Daglig
- Opplevde du din rusbruk som problematisk? JA - NEI
- Hvis JA, hvor alvorlig anså du dette?
 - Veldig
 - Middels
 - Lite
- Hvor lenge har du ruset deg på **ulovlige** rusmidler (uavhengig om du anså forholdet som problematisk)? Måneder/år
- Hvor lenge har du ruset deg på **lovlige** rusmidler (uavhengig om du anså forholdet som problematisk)? Måneder/år
- Forsøkt avrusning eller behandling? JA - NEI

Del 4. Om Wayback Trondheim

- I hvilken grad var du motivert til å forlate den kriminelle løpebane ved påbegynt deltakelse i WT?
 - Lite motivert, men ville gi det en sjanse
 - Litt motivert
 - Veldig motivert
- Lengde på deltakelse i WT?
- Bodd på huset? JA - NEI
- I hvilken grad har fadder vært tilgjengelig for deg når du har hatt behov for det?
 - Stor grad
 - Middels grad
 - Liten grad
- I hvilken grad har fadder vært behjelpelig med å kontakte hjelpeapparatet etter dine behov?
 - Stor grad
 - Middels grad
 - Liten grad
- I hvilken grad har fadder sørget for tilbud om deltakelse i fritidsaktiviteter?
 - Stor grad
 - Middels grad
 - Liten grad
- I hvilken grad har Wayback Trondheim klart å introdusere deg for ett ikke-kriminelt nettverk?
 - Stor grad
 - Middels grad
 - Liten grad

Del 5. Opplysninger om forhold ETTER avsluttet deltakelse i Wayback Trondheim.

- Mottatt forelegg (bot)? JA - NEI
 - Hvis JA hvor mange?

- Bruk av ulovlige rusmidler? JA - NEI
 - Hvis JA, hvor mange ganger?
 - Mindre enn 10 ganger
 - Mellom 10 og 30 ganger
 - Mer enn 30 ganger
 - Hvilke ulovlige rusmidler?

 - Hvilket ulovlig rusmiddel bruker du hyppigst?

- I arbeid? JA - NEI
 - Hvis JA, stilling? FAST - IKKE FAST
 - Gj.snittelig månedslønn før skatt?
 - Under 20 000
 - Fra 20 000 – 30 000
 - Over 30 000
 - Hva slags arbeid? (eksempel: Serviceyrke, ufaglært arbeid, faglært arbeid, funksjonær lavt nivå, funksjonær høyt nivå, fiske/gård osv)

- Hobby's/sosiale aktiviteter
 - Har du noen hobby? (mek.bil/fugletitting osv) JA - NEI
 - Hvis JA, hvor mye brukes på denne i uka (anslag timer)

- Driver du med noen form for sport? JA - NEI
 - Om JA, hva slags sport?
 - Hvor mange timer i uka

- Ikke kriminelt nettverk
 - Har du ett ikke-kriminelt nettverk? JA - NEI
 - Om JA, i hvor stor grad har dette nettverket betydning/støtte hverdagen din?
 - Stor grad
 - Middels grad
 - Liten grad
 - Føler du at du har ett *For dårlig*, *OK* eller *Veldig godt* ikke-kriminelt nettverk?

Del 6. Tilbakefall etter avsluttet deltakelse i WT

- Ny dom/dommer etter deltakelse i WT? JA - NEI
- Om JA, hvor mange?
 - Type og alvorlighetsgrad av straff?
 - Ubetinget fengsel (antall dager/måneder/år sammenlagt)
 - Samfunnsstraff (antall timer sammenlagt)
 - Betinget fengsel (antall dager/måneder/år sammenlagt)

Egne refleksjoner

- Hvorfor gikk det galt/bra? Nevn noen avgjørende hendelser eller andre grunner som du opplever har påvirket dine forsøk på å forlate din kriminelle løpebane.

Vedlegg nr. 4: Intervjuguide – NAV/Friomsorgen

Intervjuguide for Interaksjon mellom NAV/Friomsorgen og Wayback Trondheim

Intervjuet består av 3 deler.

*WT = Wayback Trondheim

Del 1. Introduisering av WT som samarbeidspartner

- Når og hvordan ble dere oppmerksomme på WT?
 - Hvilke signaler fikk du/dere ovenfra (fylkeskommunen/justiskomiteen etc)?
 - Hva ble du/dere fortalt av friomsorgen/NAV?
 - Har du/dere hatt personlig kontakt med representanter for WT?
- Har du/dere hatt kontakt med hverandres etater i samarbeidet med WT?
 - Om ja, hvordan har denne kontakten foregått
- Hva slags dokumentasjon ble du/dere presentert og fra hvem?
 - Hva slags dokumentasjon ble fremlagt av WT?
 - Tall eller dokumentasjon på tidligere virksomhet og dens grad av suksess
- Hvordan var ditt/deres første møte med organisasjonen?
 - Hvilke løsninger ble diskutert?
 - Hvordan kom dere frem til ett samarbeid?
 - Hvordan ble dette samarbeidet?
 - Beskriv det formelle samarbeidet

Del 2. Om samarbeidet/interaksjonen

- Brukere
 - Ca hvor mange brukere ble oversendt WT eller?
 - Hvordan har det gått med disse brukerne?
 - Hvilke signaler har brukere som har vært innom WT gitt dere om deltakelsen?
 - Hvilke ordninger ble gjort for disse? Beskriv/gi eksempler
 - Har disse ordningene avlastet dere/deg og/el bidratt til forbedring i livssituasjonen til bruker etter din/deres mening?

- Fadderne/medarbeidere i WT (inkludert daglig leder)
 - Hvordan ble disse vurdert av deg/dere?
 - Har det hatt noen betydning, positiv eller negativ, at disse har kriminell bakgrunn? Gi en lengre beskrivelse av denne faktoren.
 - Hvilke kriterier hadde dere når noen av disse ble innvilget lønn?
 - Ble disse kriteriene fulgt?
 - Gi eksempler
 - Beskriv det personlige forholdet mellom deg/dere og representanter for WT
 - Fungerte samarbeidet etter planen?

Del 3. WT som fremtidig samarbeidspartner

- Hvilken rolle ser du for deg at WT kan spille i et videre samarbeid?
 - Har kvalifiseringsprogrammet betydning for WT's relevans?
 - Hva kan bli bedre om et samarbeid skal vedvare?
 - Hva bør forbli som det er?

Vedlegg nr. 5: Godkjenning av NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hørltagnes gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47 55 58 21 17
Fax: +47 55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr: 985 321 884

Jon Arve Nervik
Institutt for sosiologi og statsvitenskap
NTNU
Dragvoll
7491 TRONDHEIM

Vår dato: 04.05.2012

Vår ref:30231 / 3 / AH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 19.03.2012. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 03.05.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

30231	<i>Evaluering av stiftelsen Wayback, avd. Trondheim</i>
Behandlingsansvarlig	NTNU, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Jon Arve Nervik
Student	Alexander Eide

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.12.2012, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Åsne Halskau

Kontaktperson: Åsne Halskau tlf: 55 58 89 26

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Alexander Eide, Helmer Lundgreensgate 2, H0201, 7012 TRONDHEIM

Avdelingskontorer / District Offices
OSLO NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 35. nsdmaa@svt.uit.no